

Internationale Spectator

Clingendael Magazine voor Internationale Betrekkingen

April
2014

Europese Verkiezingen: 'deze keer anders'

Oekraïne: het begin van een Europese toekomst?

NSA-affaire tast relatie Berlijn-Washington aan

Vlamingen en Schotten op weg naar onafhankelijkheid?

www.internationalespectator.nl

Redactioneel	Over scheiden, stemmen en scannen 1
Actueel	Euromajdan: het begin van een Europese toekomst voor Oekraïne? <i>Nienke de Deugd</i> 2 De verkiezingen voor het Europees Parlement
Artikelen	Vijf jaar versterkt EP: Straatsburg maakt vandaag het verschil, maar Nederlands gewicht daar nabij nihil <i>Jan Werts</i> 6 Welke toekomst voor (Nederland in) Europa?: Verkiezingsprogramma's doorgelicht <i>Marko Bos & Gera Arts</i> 12
Column	Luidt groeiende eurosceptis het einde van de Europese Unie in ? <i>Hans Vollaard</i> 17
Artikelen	De Europese verkiezingen 2014: 'This time it's different' <i>Judith Hoevenaars, Adriaan Schout & Jan Marinus Wiersma</i> 19 Winst of verlies: invloed eurosceptici in Brussel blijft miniem <i>Wouter Wolfs</i> 24 Kloof tussen Europese parlementen praktisch overbrugbaar door persoonlijk contact <i>Mendeltje van Keulen</i> 29
Artikelen	Yes We Scan!: de NSA-affaire en de Duitse buitenlandse politiek <i>Thomas Gijswijt</i> 33 Vlaanderen en Schotland op weg naar onafhankelijkheid <i>Mohamed El Khalfioui</i> 37
Boekbesprekingen	Harry S. Truman, president van Amerika in bewogen tijden <i>Sabrina Otterloo</i> 43 Mondiale rechtvaardigheid <i>Hester Holtland</i> 44 Nieuw Verschenen <i>Joris Kreutzer</i> 46
Film	The Monuments Men <i>Tim Masselink</i> (op achtercover)

Over scheiden, stemmen en scannen

De Zwarte-Zeekust heeft nog nooit zo in de mondiale aandacht gestaan als deze maanden. Nog maar net waren de Winterspelen in Sotsji feestelijk afgesloten en was daarmee de angst voor een terroristische aanslag door de met gastheer Rusland in onmin levende bevolkingen van de Noord-Kaukasus geweken, of iets verder in noordwestelijke richting begon een schiereiland in diezelfde Zwarte Zee zich af te scheiden van Oekraïne om zich bij Rusland te voegen (althans zo kunnen we de uitslag van het in allerijl belegde 'referendum' interpreteren).

Poetin lijkt met de 'annexatie' van de Krim zijn tweede overwinning in zo korte tijd te behalen. Maar Oekraïne zal zich niet zomaar gewonnen geven. De demonstraties die op het centrale plein (*Majdan*) van Kiev vreedzaam begonnen, maar snel bloedig uiteen werden geslagen, hebben president Janoekovitsj de kop gekost. De nieuwe (interim)regering kreeg echter direct met de afscheiding van de Krim te maken. Hoe ziet Oekraïnes toekomst eruit? Komt het land zonder Krim in Europese armen of gaan de Russen verder met annexatie van hun nabije buitenland? Lees het openingsartikel van deze maand.

En over afscheiding gesproken – hoe staat het dichterbij huis met de ambities in die richting van bijvoorbeeld de Vlamingen en de Schotten. De N-VA in België en de SNP in Groot-Brittannië hebben hun streven naar een vorm van onafhankelijkheid gemeen, maar als het om de inrichting van de nieuwe samenleving gaat, verschillen ze dag en nacht, aldus het slothoofdstuk in dit aprilnummer.

Verder richt dit nummer zich op de verkiezingen voor het Europees Parlement (EP), die voor 22 mei op het programma staan. Het EP heeft met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon meer bevoegdheden gekregen, maar echt populair bij de Europese burger is 'Straatsburg' niet. Terwijl er toch veel bereikt is de afgelopen legislatuur, zoals u in het eerste artikel van dit cluster kunt lezen. Er wordt niettemin veel verwacht van de komende verkiezingen; 'deze keer is het anders', zo werd veelvuldig in Brussel vernomen. De diverse Europese partijfamilies hebben voor deze verkiezingen namelijk een lijststaandevoerder gekozen: een *Spitzenkandidat* (ook in het Eurojargon klinkt het toenemend gewicht van Duitsland in Europa door, zo lijkt het). Er valt dus echt wat te kiezen in mei.

Of de Europese Unie na 22 mei weer wat zal opfleuren, is nog de vraag. Alle peilingen wijzen immers op flinke winst voor de partijen die juist 'minder Europa', of zelfs 'helemaal geen Europa' willen. De eurosceptici zullen vanaf deze zomer ongetwijfeld in grotere getale de Brusselse/Straatsburgse bankjes gaan vullen. Maar van veel homogeniteit tussen de eurosceptische partijen is geen sprake, zo valt in dit nummer te lezen. De traditionele partijen EVP, ALDE en de sociaal-democraten zullen genoeg invloed in het EP behouden. Wat het Nederlandse smaldeel in het EP (26 man/vrouw sterk) van na 22 mei betreft, zou het fijn zijn, zo verzucht althans de griffier Europese zaken van de Tweede Kamer in dit nummer, als zij wat vaker Den Haag aandoen.

Verder in dit nummer: welke schade hebben de uitspraken van Edward Snowden over de af luisterpraktijken van de NSA (waaraan ook het mobieltje van Angela Merkel ten prooi viel) aangericht in de Amerikaans-Duitse betrekkingen? Is de kou wel uit de lucht? Op de onlangs gehouden 50ste Munich Security Conference bleef een echte knieval van de Amerikanen, waarop Berlijn zo had gehoopt, in ieder geval uit.

Met besprekingen en aankondigingen van een zestal boeken c.q. rapporten en een recensie van de film *The Monuments Men* sluit dit aprilnummer af. Wij wensen u veel leesplezier toe.

Euromajdan: het begin van een Europese toekomst voor Oekraïne?

De rook trekt op bij *majdan*, het centrale plein van Kiev, waar de protesten in Oekraïne begonnen.

De dreiging verplaatst zich inmiddels naar andere delen van Oekraïne en deze zal niet snel uit de lucht zijn. De verdeeldheid tussen West en Oost, waar Oekraïne toe gedoemd lijkt, is de reden van de onlusten: de protesten barstten los toen president Janoekovitsj, onder druk van het Kremlin, aankondigde geen handelsakkoord te sluiten met de Europese Unie in Vilnius. Nu de president is vertrokken, kijkt de wereld gespannen naar het land op de grens van Europa en Rusland: welke kant kiest Oekraïne?

Oekraïne ontleent zijn naam aan het woord *oekrajna*, dat 'grensgebied' of 'gebieden die er tussenin liggen' betekent. Deze naam is voor Oekraïne meer dan toepasselijk: het land ligt ingeklemd tussen de Europese Unie aan de ene en Rusland aan de andere kant. Sinds het uitroepen van de onafhankelijkheid in 1991 heeft Kyiv geprobeerd de gulden middenweg te bewandelen en met zowel Brussel als Moskou goede betrekkingen te onderhouden. Recentelijk besloot president Viktor Janoekovitsj echter om de relaties met de EU op een laag pitje te zetten, ten gunste van nauwere samenwerking met Rusland. Een aanzienlijk deel van de Oekraïense bevolking was het niet eens met deze koerswijziging en ging de straat op. De protestbeweging *Euromajdan* was geboren.

Dit artikel doet een poging om *Euromajdan* te duiden en te plaatsen in de context van de betrekkingen van Oekraïne met enerzijds de EU en anderzijds Rusland.

De Oostelijke-Partnerschapstop in Vilnius

Op 28 en 29 november 2013 vond in de Litouwse hoofdstad Vilnius de Oostelijke Partnerschapstop plaats. Een belangrijk onderdeel van deze top-

ontmoeting was het sluiten van een zogeheten associatieakkoord tussen de Europese Unie en Oekraïne. Dit associatieakkoord zou de handel tussen de beide partners moeten vergemakkelijken en was bovendien een belangrijke stap op weg naar meer economische samenwerking. Op 21 november deelde Janoekovitsj de president van Litouwen, Dalia Grybauskaitė, echter mede dat hij het akkoord niet zou ondertekenen. Als reden voor deze beslissing gaf Janoekovitsj aan dat hij door Rusland onder druk was gezet. Volgens een adviseur van Grybauskaitė was Janoekovitsj te verstaan gegeven dat het aanhalen van de banden met de EU zou leiden tot een importbeperking van Oekraïense producten door Rusland, met alle nadelige gevolgen van dien.¹ Een dergelijke vorm van chantage was in overeenstemming met eerdere signalen van het Kremlin aan Kyiv dat een keuze voor Brussel negatieve consequenties zou hebben voor de mogelijkheden tot economische integratie met Moskou.²

Tijdens de Oostelijke-Partnerschapstop deden diverse Europese leiders, waaronder de Duitse bondskanselier Angela Merkel en de voorzitter van de Europese Commissie José Barroso, nog een dringend beroep op Janoekovitsj om zijn beslissing te herzien, maar deze hield voet bij stuk.

Nienke de Deugd is universitair docent bij de afdeling Internationale Betrekkingen en Internationale Organisatie van de Rijksuniversiteit Groningen. Haar proefschrift uit 2005 handelde over politiek-militaire hervormingen in Oekraïne in de periode 1991-2004.

Euromajdan, Kiev. Foto
Sasha Maksymenko

Krachtiger nog dan het appèl dat in Vilnius op hem werd gedaan, was de reactie waar Janoekovitsj in eigen land mee te maken kreeg. De protesten op het centrale plein (*majdan* in het Oekraïens) in Kyiv begonnen nog op dezelfde dag dat het nieuws over de beslissing tot het niet-ondertekenen van het associatieakkoord bekend werd gemaakt en werden in de aanloop naar de Oostelijke-Partnerschapstop alleen nog maar heviger. Een dag nadat de topontmoeting was afgelopen grepen ordetroepen hardhandig in, in een poging *Euromajdan* uiteen te slaan. Dit gewelddadige optreden had echter een averechts effect. Toen beelden van de oproerpolitie die met de wapenstok vreedzame – en veelal jonge – demonstranten afranselde, naar buiten kwamen, namen de demonstraties alleen maar in kracht en omvang toe.

Intussen maakte Rusland bekend dat het bereid was tot een investering van 15 miljard dollar in de noodlijdende Oekraïense economie (voornamelijk in de vorm van de aankoop van staatsobligaties) en tot het verlagen van de energieprijzen. Hoewel deze buitengewoon substantiële financiële injectie zeker welkom was om de situatie in Oekraïne te stabiliseren, werd het hulppakket toch vooral beschouwd als een beloning van de Russische president Vladimir Poetin voor de inschikkelijkheid van Janoekovitsj. Het verzet tegen de Russische inmenging in de interne aangelegenheden van Oekraïne nam dan ook alleen maar verder toe.

De eisen van *Euromajdan*

Met de groei van *Euromajdan* namen er telkens meer Oekraïense burgers deel aan de protesten – zeker op zondagen waren er bij gelegenheid honderdduizenden mensen op de been in Kyiv, alsook andere steden, vooral in het westen van het land. Daarnaast raakte ook de politieke oppositie steeds uitdrukkelijker bij de protestbeweging betrokken. Arseni Jatsenjoek van de *Batkivshina* (Vaderland) Partij, Vitali Klitsjko van de *Ukrainian Democratic Alliance for Reform* (UDAR, hetgeen ‘klap’ of ‘slag’ betekent in het Oekraïens; een verwijzing naar de zeer succesvolle carrière van Klitsjko als professioneel bokser) en Oleg Tiagnibok van de *Svoboda* (Vrijheid) Partij raakten verenigd in hun strijd tegen Janoekovitsj en gaven uiting aan de eisen van de demonstranten.

Deze eisen omvatten veel meer dan alleen een streven naar economische samenwerking met de Europese Unie in de vorm van het alsnog ondertekenen van het associatieakkoord. De afgelopen weken en maanden ging het bij *Euromajdan* ook om het organiseren van vervroegde presidentsverkiezingen, om een wijziging in de samenstelling van het kabinet, om de herziening van een aantal wetten dat op 16 januari 2014 was aangenomen en dat ernstige beperkingen oplegde ten aanzien van de vrijheid van meningsuiting en het recht om te demonstreren, om de vrijlating van politieke gevangenen (van wie Julia Timoeshenko de bekendste is) en om een algehele amnestie voor iedereen die ten gevolge van zijn of haar deelname aan de protestbeweging was gearresteerd.

Door *Euromajdan*
gaven de
Oekraïners
uiting aan hun
diepgewortelde
behoefte zelf
vorm te kunnen
geven aan hun
toekomst, zonder
dwang van de
kant van Rusland

De economische
hervormingen die
Oekraïne voor de
boeg heeft, zullen
ronduit pijnlijk zijn

Anders gezegd, het ging niet zozeer om de wens te leven in een EU-lidstaat, alswel om de kans op een leven in een Europees land. Door middel van

Euromajdan gaven de Oekraïners

uiting aan de diepgewortelde behoefte om zelf vorm te kunnen geven aan hun toekomst, zonder druk of dwang van de kant van Rusland.

De demonstranten strenden voor een land waarin de overheid eerlijk is in plaats van door en door corrupt, waar de rechtsstaat wordt gerespecteerd in plaats van met voeten getreden en waar de politie de burgers beschermt in plaats van aanvalt. Een jonge Oekraïense legde de hoop en het verlangen van *Euromajdan* op krachtige en emotionele wijze uit in een filmpje

dat een hit werd op YouTube en dat de moeite van het bekijken meer dan waard is: "[W]e want to be free from dictatorship, we want to be free from politicians who work only for themselves."³

Na het vertrek van Janoekovitsj

Op het moment van schrijven lijkt het erop dat er inderdaad een einde is gekomen aan het dictatoriale regime van Janoekovitsj. Zonder slag of stoot ging dit echter niet. In de week van 17 februari 2014 braken er in Kyiv grootscheepse gewelddadigheden uit, waarbij bijna 100 demonstranten het leven lieten. In een poging een einde te maken aan het bloedvergieten, bemiddelde de EU – en meer in het bijzonder de Franse, Duitse en Poolse ministers van Buitenlandse Zaken – tussen Janoekovitsj en de oppositie. Op 21 februari leidden deze onderhandelingen tot de ondertekening van een akkoord over het doorvoeren van constitutionele hervormingen, het uitroepen van vervroegde presidentsverkiezingen en het instellen van een onafhankelijk onderzoek naar de recente gewelddadigheden.⁴ Deze overeenkomst ging de betogers echter niet ver genoeg. Juist gezien de vele doden die *Euromajdan* te betreuren had, was de vastberadenheid om voor een fundamentele politieke omwenteling te zorgen alleen maar verder toegenomen, terwijl tegelijkertijd de ruimte om tot een compromis te komen vrijwel geheel was verdwenen. De demonstranten namen alleen nog genoegen met het onmiddellijke vertrek van Janoekovitsj.

Toen duidelijk werd dat *Euromajdan* noch met geweld kon worden beëindigd noch door middel van onderhandelingen zou worden ontmanteld, koos Janoekovitsj het hazenpad. In de vroege ochtend van 22 februari vertrok hij uit Kyiv om, na enige omzwervingen, in Moskou te belanden. Inmiddels is duidelijk dat hij – hoewel hij daar zelf anders over denkt – niet langer de president van Oekraïne is, dat er op 25 mei a.s. presidentsverkiezingen gehouden zullen worden, dat er een geheel vernieuwd (interim-)kabinet is aangetreden onder leiding van oppositieleider Jatsjenko, dat de draconische wetten van januari zijn herroepen, dat Julia Timoesjenko is vrijgelaten en dat de vervolging van *Euromajdan*-activisten is gestaakt. Daarnaast wordt er gesproken over de wenselijkheid van lustratie⁵ van het politieke systeem, over de noodzaak tot transformatie van het economisch bestel, over de strijd tegen corruptie en het terughalen van de vele miljoenen die door Janoekovitsj en zijn clique zijn verduisterd en over de mogelijkheid het associatieakkoord met de EU alsnog te ondertekenen (wellicht al tijdens de EU-Oekraïne top). Oekraïne, zo lijkt het, staat aan het begin van een periode van diepgaande veranderingen.

Een nieuw tijdperk, met nieuwe problemen?

Hoewel de eisen van de demonstranten zijn ingewilligd, is *Euromajdan* echter geenszins als een onverdeeld succes te betitelen. Het is bijvoorbeeld de vraag hoe lang de oppositie de eenheid kan bewaren. In de aanloop naar de presidentsverkiezingen van mei heeft zowel Klitsjko als Timoesjenko al aangekondigd zich kandidaat te stellen. Verder is het twijfelachtig in hoeverre de nieuwe machthebbers in Kyiv echt 'nieuw' zijn en of zij dus wel in staat zullen zijn om werkelijk schoon schip te maken. En dan is daar nog het feit dat de economische hervormingen die Oekraïne voor de boeg heeft, ronduit pijnlijk zullen zijn. De nieuwe premier heeft daar in één van zijn eerste toespraken al voor gewaarschuwd, toen hij sprak over zijn kabinet als een 'kamikaze-kabinet'.⁶ Financiële hulp, bijvoorbeeld van de kant van de EU, is hard nodig; in de *Kyiv Post* is zelfs al gesproken over de noodzaak om te komen tot een nieuw soort Marshall-hulp in de vorm van een *Ukraine Recovery Programme*.⁷ Maar concrete toezeggingen vanuit Brussel zijn er tot nu toe niet gedaan.

Los van de interne verwikkelingen in Kyiv en de toekomst van de betrekkingen tussen Oekraïne en het Westen, is de relatie met oostelijke buur

Rusland een bron van grote zorg. Moskou biedt niet alleen onderdak aan Janoekovitsj, maar erkent hem ook nog steeds als president en heeft grote twijfel over de legitimiteit van de nieuwe regering. Daarnaast bemoeit het Kremlin zich actief met de situatie op de Krim, het schiereiland dat in 1954 door Sovjet-leider Nikita Chroesjtsjov aan Oekraïne werd geschonken. De in meerderheid Russische inwoners van wat een autonome republiek is binnen het Oekraïense staatsbestel volgen de ontwikkelingen in Kyiv met argusogen en Poetin heeft aangekondigd dat een verzoek om hulp niet aan dovemansoren gericht zal zijn. Hij heeft toestemming gevraagd en gekregen om

troepen in te zetten ter bescherming van de bevolking. Russische troepen zijn inmiddels actief op de Krim en hebben strategische posities ingenomen bij het parlement, bij scheeps- en luchthavens.

Wellicht dat op het moment van verschijnen van dit artikel de oorlogsdreiging uit de lucht is, de territoriale integriteit van Oekraïne intact is gebleven en de relaties met Rusland op een nieuwe, meer gelijkwaardige, leest geschoeid kunnen worden. Maar mocht de situatie verder verslechteren, dan is het niet denkbeeldig dat het land zijn naam eer aandoet en verdeelder zal zijn dan ooit.

Discussieer mee over dit onderwerp:
www.internationalespectator.nl/discussies

NOTEN

- 1 'Yanukovich tells Grybauskaite Kyiv cannot sign agreement with EU because of Russian pressure', *Interfax-Ukraine*, 22 november 2013.
- 2 Agata Wierzbowska-Miazga, 'Russia goes on the offensive ahead of the Eastern Partnership summit in Vilnius', *OSW Commentary*, 10 januari 2013.
- 3 'I am a Ukrainian' (10 februari 2014): <http://www.youtube.com/watch?V=Hvds2AliWLA>
- 4 'Agreement on the settlement of crisis in Ukraine - full text', *The Guardian*, 21 februari 2014.
- 5 Lustratie betekent 'opheldering', d.w.z. de aanduiding voor een politiek proces, vooral in Midden- en Oost-Europa, waardoor de rol van iedereen

- die verantwoordelijk was voor of slachtoffer was van misdrijven van het voormalige communistische regime wordt opgehelderd. In 1990 werd de term 'lustratie' voor het eerst gebruikt, en wel in Tsjechië. Lustratie houdt in dat de archieven van de voormalige geheime dienst geheel of gedeeltelijk openbaar worden gemaakt (noot eindred.).
- 6 Daryna Krasnolutska, Milda Seputyte & Aaron Eglitis, 'Ukraine premier starts "Kamikaze" Mission as Crimea erupts', *Bloomberg News*, 28 februari 2014.
- 7 Daniel Bilak, 'A "Marshall Plan" for Ukraine: a Strategic Imperative', *Kyiv Post*, 11 februari 2014.

Vijf jaar versterkt EP

Straatsburg maakt vandaag het verschil, maar Nederlands gewicht daar nabij nihil

Het Europees Parlement is na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon niet langer de tandeloze tijger van voorheen. Toch wil het 'Straatsburg' maar niet lukken bij het publiek door te breken? Hoe komt dat? Heeft het EP de afgelopen legislatuur het verschil gemaakt? Hieronder een evaluatie, waaruit ook blijkt dat ons land in Straatsburg echt onder zijn gewicht heeft gebokst.

Het is geen gezicht als je het Europees Parlement binnenkomt en ziet hoe de zakenwereld zich daar onbeschaamd in restaurants en vergaderzalen manifesteert.¹ De osmose tussen de lobby's en het EP is enorm. Onlangs lekte uit dat een parlamentsmedewerker 229 wetgevende teksten had ingediend, zonder dat zijn chef, een vooraanstaand Belgisch parlamentslid, daarvan wist. Bedrijven als Amazon, eBay en *The American Chamber of Commerce* weten volgens een insider zo hun amendementen in EU-wetgeving te *copy-pasten*.

De lobby's hebben gelijk. Niet langer is het Europees Parlement de tandeloze tijger van voorheen. Het Verdrag van Lissabon (2009)² maakte het EP de voorbije legislatuur machtiger dan ooit. Naast voortaan een volledige wetgevende taak,³ staan de begrotingstaak en de taak de Europese Commissie te benoemen, continu te controleren en zo nodig te ontslaan.

Waarom wil het het Europees Parlement dan toch maar niet lukken bij het publiek door te breken? Dit artikel probeert bovendien te schetsen of 'Straatsburg' deze legislatuur het verschil maakte. En wat lukte minder goed? Voelen de Nederlandse Europarlementariërs zich nu volop bevoegd? En waarom al dat geruzie daar? Wat is eigenlijk de Nederlandse invloed in Straatsburg? En hoe word je een succesvol Europees politicus? Voor dit artikel is de 26 Nederlandse

Europarlementariërs naar hun mening gevraagd over de afgelopen legislatuur.

Volwaardig medewetgever

Nu sedert 'Lissabon' de Raad van Ministers en het Europees Parlement voortaan meestal op gelijke hoogte staan, kwamen immigratie, justitie, binnenlandse kwesties, het landbouwbeleid, de belangrijke structuurfondsen, de buitenlandse handel en de Europese verdragen onder de (mede)zeggenschap van het EP, betoogt Esther de Lange (CDA). Bij zijn afscheid eind 2011 als parlamentsvoorzitter concludeerde Jerzy Buzek: "[H]et parlement is nu wat het altijd wilde zijn, een volwaardige medewetgever in een tweekamersysteem...."

Alle Nederlandse Europarlementariërs zijn van mening dat 'Lissabon' hun macht flink heeft verruimd. Het is echter bekend dat zodra in de EU een machtsverschuiving optreedt, de 'verliezer' compensatie zoekt. Bas Eickhout (GroenLinks): "Er bestaat frustratie bij het EP dat het weinig greep heeft op de Europese Raad. Zo is bij de aanpak van de bank- en schuldencrisis het EP grotendeels gepasseerd."⁴

Jammer genoeg is het parlementaire meebeslissen (de codecisie) voor de buitenwereld vaak onzichtbaar. Dat komt door de gevoelige, geheime, gecompliceerde onderhandelingen ('trilogen')

Dr Jan Werts is EU-Mediacorrespondent te Brussel en lid van de Wetenschappelijke Adviesraad van het Montesquieu Instituut.

Raad-EP-Commissie. Als na wekenlang beraad eindelijk (vaak nachtelijke) witte rook naar boven kringelt, blijft de sleutelrol van het EP in het vage. “Dan gaan de Raad en de Commissie bij daglicht via de media met de eer van het compromis strijken,” aldus een insider. Die meent bovendien dat het EP er nog niet in is geslaagd als onderhandelaar op gelijk niveau te komen met de Raad van Ministers.

Een ander accent legt Ria Oomen-Ruijten (CDA): “Tegelijk met ‘Lissabon’ is hier een verlammen- de bureaucratie aan het binnensluipen. Dat komt ons werk niet ten goede.” Zij merkt verder op dat vroeger Commissie en EP twee handen op een buik waren. “Maar vandaag kiest de Commissie de kant van de Raad van Ministers. Dat geldt behalve voor voorzitter Barroso c.s. eveneens voor zijn ambtenaren.”

Nieuwigheden

Met de komst van een vaste voorzitter van de Europese Raad verandert vanaf 2009 de relatie met het Europees Parlement. Niet langer mag de president of de premier van het land dat de Raad voorzit verslag doen in het EP, maar Herman Van Rompuy. Daarmee kreeg de status van de nationale politieke leiders in de EU een flinke knauw. De eerste die dat voelde (en daarmee geen raad wist), was in 2009 de Spaanse premier José L. Zapatero.

‘Lissabon’ veranderde de Comitologie, de beruchte besluitvorming door Europese ambtenaren over talloze doorslaggevend kwesties achter gesloten deuren. Gaat het om quasi-wetgeving dan controleert voortaan het EP samen met de Raad dit systeem.

Nieuw is verder dat het EP als machtsmiddel zijn standpunt over cruciale kwesties pas vastlegt zodra daarover met de Raad van Ministers een compromis ontstaat. Het EP legt dan in een vroeg stadium plenair over een breekpunt zijn ‘minimum’ vast. De Raad van Ministers moet vervolgens buigen, willen zij tot overeenstemming komen. Dat verliep zo met het befaamd geworden Six-pack voor Europees economisch bestuur.

Nieuw is verder de verschijning van Commissie-voorzitter Barroso meteen na de zomervakantie met een ‘State of the Union’. Diens suggestie daar gedaan, dat de politieke fracties voor de verkiezingen hun kandidaat-Commissievoorzitter aanwijzen, is inmiddels overgenomen.

Successen

Maakte het Europees Parlement de afgelopen vijf jaar nu echt het verschil? Dat is moeilijk te duiden, omdat het EP belangrijke kenmerken mist van een nationaal parlement. Zo bestaat er geen Europees volk dat zich vertegenwoordigd voelt in het EP. Er bestaat zelfs geen Europese regering om te controleren. Verder mist het EP het recht om wetgeving te initiëren. Sedert ‘Lissabon’ maakt het EP vooral het verschil doordat het meer dan tevoren de Raad (de 28 regeringen) dwingt tot concessies. In dat opzicht hebben wij nu een echt Europees Parlement.

De zittingsperiode 2009-2014 loopt parallel met de bancaire-, de staatsschulden-, de economische- en de euro-crises. De Europarlementsleden prijzen hun rol bij de introductie van de omvangrijke wetgeving ter controle van de financiële wereld en van de landen met de euro (t.w. het Six-pack en aansluitend het Two-pack). Dit dus ondanks genoemde overvleugeling van het EP in de crises door de Europese Raad. Mede dank zij het EP is het klassieke taboe op *European Economic Governance* verdwenen. Dat is het grootste resultaat van deze legislatuur. Meer daarover hierna.

Hieronder tien andere voorbeelden uit een mand vol besluiten waar het EP de Raad van Ministers of de Commissie deze legislatuur een andere koers afdwong:

- Voorzitter Barroso moest begin 2010 Bulgarije vragen zijn kandidaat-commissaris terug te trekken en een andere te sturen;
- Een gewijzigde overdracht van financiële gegevens aan de Verenigde Staten zodat de privacy van de burger beter beschermd is. VVD-coryfee Jeanine Hennis-Plasschaert had een hoofdrol in dit Swift-akkoord;
- Verbeterde overeenkomst tussen de EU en de Verenigde Staten over doorgifte persoonsgegevens van de passagiers. Initiatiefonderzoek naar hun af luisterpraktijken en spionage. Hier schitterde Sophie in 't Veld (D66);
- Het Parlement drukte zijn stempel op de regeling ‘Afgedankte Elektronische en Elektrische Apparaten en Biociden’, en op de voedsel-etikettering;
- Afwijzing van de overeenkomst ter bestrijding van namaak (ACTA) wegens schending van de privacy en de vrijheid van internetgebruik;
- Afwijzing van de wetgeving voor nieuwe voedingsmiddelen (*Novel Foods*);
- Een verbeterde asielregeling afgedwongen;
- Afgedwongen dat geld dat op de jaarlijkse begroting overblijft, niet meer naar de nationa-

le schatkisten terug hoeft. Dat mag besteed worden voor tegenvallers.

- Afgedwongen dat de EU-uitgaven afgelopen jaren bleven stijgen, hoewel in alle 28 EU-landen bezuinigen het motto was.
- Ongekend sterke bemoeienis met de interne keuken van EU-landen. In 2011 over de “zorgwekkende ontwikkelingen” in Hongarije (mediawet, nieuwe grondwet). Vervolgens o.a. de discriminatie in Litouwen, de afvalbergen rond Napels, de politiek in Roemenië en het PVV Polenmeldpunt in Nederland.

Mislukkingen

Uiteraard is ook het een en ander niet gelukt. Enkele voorbeelden. Het genoemde streven naar meer Europa via opgedreven EU-uitgaven is totaal vastgelopen. De Europese Raad besloot tot 2020 de uitgaven zelfs iets te verlagen. Hevig protest van het EP heeft dit niet veranderd.

Het lukte het EP niet greep te krijgen op de sanering in Griekenland en de andere zwakke eurobroederlanden, noch op het tot stand brengen van de beoogde Bankenunie. “Het Europees Parlement kijkt naar dat gebeuren als koeien naar een passerende trein”, aldus een Franse expert. Tevergeefs eiste het Parlement meermalen “een systeem dat democratisch gecontroleerd wordt”.⁵ Parlementsvoorzitter Martin Schulz steekt in iedere Europese Raad agressief een filippica af tegen de eigengereide staatshoofden en regeringsleiders, soms op het beledigende af. Het effect is nul. Premier Marc Rutte zei na afloop van zo’n vergadering: “wij horen dat aan.”

Constanten

Alle hervormingen en activiteiten ten spijt, blijft het Europees Parlement een grote onbekende bij het publiek.⁶ Inmiddels heeft de financiële crisis een ongekend Europees politiek debat ontketend. De “burgers hebben het gevoel de greep op de in-

Haagse politici schilderen Europa af als een “onaangename onvermijdelijkheid”. Dit dedain is volgens EP-voorzitter Martin Schulz “typisch Nederlands”.

Foto Mettmann

Een regelmatig vragenuurtje om de Commissievoorzitter aan de tand te voelen, kwam niet van de grond. Gekapseisd is het besluit om minder in het afgelegen Straatsburg te vergaderen. Het Hof van Justitie verbood dit. Mislukt is het bovendien het EP te laten bepalen welke ‘nette’ nationale politieke partijen overheidssteun krijgen. Mislukt is eveneens het project om burgerij en bedrijfsleven Europese belastingen te gaan opleggen.

richting van de eigen economie en maatschappij te zijn verloren”.⁷ Velen voelen dat hun baan en hun portemonnee in het geding zijn. Het helpt niet dat in die discussie de Haagse politici Europa afschilderen als een “onaangename onvermijdelijkheid” en als “zondebok voor impopulaire nationale maatregelen”.⁸ Dit dedain is volgens voorzitter Schulz “typisch Nederlands”. Premier Rutte die deelname aan de stemmingen in Straatsburg “niet belangrijk” vindt (stel je voor dat hij dat over de Tweede Kamer zou zeggen!). “Nederlandse

politici moeten er mee stoppen Brussel van alles de schuld te geven,” zegt Lambert van Nistelrooij (CDA). “De Tweede Kamer blijft inzake Europa een relatief geïsoleerde club. Het is opvallend dat ‘Lissabon’ weinig gevolgen heeft voor de agenda van de nationale parlementen,” aldus Dirk Gotink, die namens het CDA als verbindingsman tussen het EP en zijn Kamerfractie functioneert.

Het Europees Parlement was altijd een paradijs voor lobbygroepen. Dat verschijnsel is de afgelopen jaren nog verergerd. De lobby's variëren van talloze idealistische NGO's – vaak onzichtbaar financieel fors gesponsord door de Commissie – tot multinationale bedrijven en zelfs invloedrijke (vaak Amerikaanse) religieuze groeperingen. De grote bedrijven sluipen binnen via extraparlamentaire clubs, zoals de Kangaroo Group, die een complete interne markt nastreeft.

Onveranderd bleef verder de veelbesproken honorering van de leden. Ruim 6.000 euro netto salaris valt nog te verdedigen voor zo'n zware functie. Maar die plus van 4.300 euro maandelijks voor kantoorkosten, plus 304 euro per dag voor het tekenen van de aanwezigheidslijst, plus formidabele reiskosten (0,50 cent per km.), plus afstandsvergoeding, plus treinkorting, plus prima wachtgeld, plus gunstig pensioen? “Dat in een tijd van elders alom bezuinigen. Elk jaar dienen wij wijzigingsvoorstellen in. Maar tevergeefs,” zo klagen Peter van Dalen (CU), Bas Belder (SGP) en Dennis De Jong (SP).

Minder Europa

Tussen de Nederlanders groeide de afgelopen legislatuur een tweedeling, tussen degenen die meer Europa willen (D66, GroenLinks, CDA, PvdA) en zij die minder Europa nastreven (PVV, SP, SGP, CU). De koers van de VVD is ondefinieerbaar. Dan eurokritisch, dan weer fan van Guy Verhofstadt, die de natiestaat wil uithollen en de megagrote schulden van de zwakke landen over de hele eurozone wil uitsmeren.

De PVV'ers in Straatsburg onderstrepen dat de eurocrises de burger hebben wakker geschud. “Dat is goed omdat het Europees Parlement geen zelfkritiek kent. Wij verzetten ons dagelijks tegen meer Europees Parlement.” De PVV wil het EP opheffen en het overblijvende werk overhevelen naar de nationale parlementen.

Even ingrijpend is het idee van SP'er De Jong om de Commissie grotendeels af te schaffen. De SP wil dat de Raad van Ministers dat werk over-

neemt. “Voor de Commissie blijft dan een taak over als onafhankelijk toezichthouder op de naleving van de Europese afspraken.” De Jong: “Die Commissie heeft allerlei techniekjes bedacht om haar talloze projecten door te drukken, terwijl het publiek daar anders over denkt. Zie bijvoorbeeld de aandring om een groot Europees Openbaar Ministerie, dus een EU-strafrechtstelsel, te creëren.”

“Zolang de Europese Unie zich niet beperkt tot kerntaken, zullen de burgers haar blijven wantrouwen. De mensen zien Europa als 'n eliteproject,” zegt SGP'er Belder. Van Dalen (CU) spreekt van “onnodige adviesclubs zoals het omvangrijke Comité van de Regio's en het Economisch en Sociaal Comité”. Hij hekelt het onnodig luxe wagenpark van het EP en de enorme uitgaven voor presentatie en voorlichting. De PVV klaagt met een onafgebroken stroom persberichten dergelijke geldverspilling aan.

Méer Europa

De andere partijen – de meerderheid dus – ziet dat anders. Zij mikken op méér EU en meer EP. “Onze mogelijkheden om het Europese proces te stimuleren en te beïnvloeden, zijn nog lang niet uitgeput. Vergeet niet dat dit parlement nog piepjong is. Onze Staten-Generaal werkt al bijna twee eeuwen en wij nog pas 35 jaar. Het vergt meer tijd en politieke *know how* om een parlement van 28 landen en 24 verschillende talen en culturen te smeden tot een invloedrijk orgaan,” zegt Wim van de Camp (CDA).

Onze actieradius neemt alsmaar toe. “Ik geef maar een voorbeeld. Privacy, mensenrechten, gegevensbescherming, homorechten, abortus en gelijke rechten m/v staan vandaag hoog op de Europese agenda. Tien jaar geleden werd ik meewarig aangekeken, toen ik zei daarop te gaan focussen,” aldus Sophie in 't Veld (D66).

Dit was de laatste legislatuur van de parlementaire iconen Ria Oomen-Ruijten en Jan Mulder, beiden pro méér Europa. De eerste zat de afgelopen 33 jaar eerst in de Tweede Kamer (1981-1989) en daarna in het EP. En dat terwijl het CDA haar maar twee keer een verkiesbare plaats gunde. Oomen kwam steeds met voorkeurstemmen terug, soms meer dan 100.000, vooral uit Limburg. Deed veel aan de problematiek van de grensar-

Het
EP was
altijd al een paradijs
voor lobbygroepen, maar
dit verschijnsel is de
afgelopen jaren nog
verergerd

beid. Was tien jaar lang vice-fractievoorzitter van de Europese Volkspartij en recent rapporteur⁹ over belangrijke items: Turkije en de pensioenen. Landbouwingenieur (en voormalig Commissie-expert Ontwikkelingssamenwerking) Jan Mulder arriveerde in 1994. Keerde eveneens op basis van voorkeurstemmen terug. Wordt gezien als dé begrotingsexpert van het parlement. De CV's van Oomen en Mulder leren dat wie herkozen wil worden een eigen achterban moet hebben. Toen de VVD van Mulder af wilde, zette die met succes zijn noordelijke liberale (deels agrarische) kiezersvolk in.

Nederland ná Estland

Weinig bekend is het dat de Nederlandse invloed in het Europees Parlement nagenoeg nihil is. Hebben de Nederlanders bij de zetelverdeling zit-ten slapen? Met z'n vieren in de commissies burgerlijke vrijheden, in milieu en volksgezondheid en in buitenlandse zaken. Dat laatste klinkt prestigieus. Het levert buitenlandse reizen op. Maar het Europees Parlement heeft over buitenlandse zaken niets te vertellen. Slechts één (op de 26!) Nederlander(s) in de wél belangrijke commissies regionale ontwikkeling, economische en monetaire zaken, vervoer, begroting en interne markt. Geen enkele Nederlander in de commissie internationale handel, niet in landbouw noch in juridische zaken, waar het Parlement aan de touwtjes trekt en handelsnatie Nederland enorme belangen heeft. Dat er geen Nederlandse fractievoorzitter is, valt gezien de omvang van ons land te begrijpen. Maar waarom geen enkele vice-voorzitter van het EP? Er is zelfs geen Nederlandse commissievoorzitter¹⁰ of quaestor (medebeheerder EP). Nederland scoorde *nul keer*, terwijl er in het EP, alles opgeteld, totaal zelfs 53 van die functies te verdelen zijn. Daar komt bij dat in de ambtelijke top van het EP op de strategische posten Nederland eveneens ontbreekt. Het *Algemeen Dagblad* schreef destijds spottend dat ons land bij de verdeling van de posten was geëindigd ná Estland.

Geen enkele Nederlander lukt het om in Straatsburg de trom te roeren én de media thuis volop te bespelen. Camiel Eurlings (CDA) en de al genoemde Hennis-Plasschaert (VVD) waren de laatsten. Beiden vertrokken echter al snel. Andere landen sturen wel toppolitici. Vijf Belgische minister-presidenten van de afgelopen veertig jaar waren vervolgens volop actief in het EP. Hun grote politieke ervaring was daar soms voelbaar. In Nederland heeft nooit een voormalig minister-president zoiets overwogen. Is het

dan wel verrassend dat de bevolking het EP niet ziet staan? “De meeste mensen kennen helemaal geen Nederlandse Europarlementariër, dat is tamelijk ernstig,” aldus voormalig minister van Buitenlandse Zaken Bernard Bot.¹¹

Ruziemakend Nederland

Frans Boogaard van het AD is een scherpzinnig waarnemer, die regelmatig in Straatsburg rondloopt. “Wat mij van deze legislatuur zal bijblijven, is het gedonder binnen alle Nederlandse delegaties. De SP, al kort na de start in tweeën gesplitst, Liotard weg en De Jong alleen door. De PvdA, die vijf jaar lang alleen met zichzelf bezig was, met als dieptepunt het gedwongen vertrek van Judith Merkies. Daniël van der Stoep bij de PVV eruit. Leiderschapswissels, ook na onderling gedonder, bij GroenLinks (Eickhout volgde Sargentini op) en bij het CDA (De Lange stootte Van de Camp van de troon). En dan was er niet één VVD-delegatie, maar gewoon drie afzonderlijke VVD'ers. Met elk hun eigen woordvoerder en uiteenlopend stemgedrag. Twee lijsttrekkerskandidaten bij D66 duidt ook niet op samenhang. Belder en Van Dalen ten slotte gingen in het begin al uiteen. Zij hadden niemand meer om ruzie te maken.” Stel je voor dat de Tweede Kamer of de *Bundestag* zo ging functioneren!

Van Baalen of Wortmann?

“Zorgwekkend is het wel dat de beste Parlementsleden vandaag het risico lopen niet terug te mogen keren. Sedert ‘Lissabon’ hebben deze super ijverige rapporteurs zich gespecialiseerd in de omvangrijke wetgevende arbeid van het Parlement. Zij gaan daarbij echt de diepte in. Hun werk krijgt zodoende status en het verdiende applaus van de Commissie, van de ministers en van de lobbygroepen. Maar die heldenrol heeft zijn schaduwkant. Deze in het EP overbelaste leden lopen het risico het contact te verliezen met hun achterban thuis. Het zijn jammer genoeg deze talentvolle ‘lawmakers’ die ondanks hun excellent functioneren soms niet terugkeren. Daarvoor komt hun monnikenwerk namelijk niet voldoende in de openbaarheid,” zegt Anthony Teasdale. Na een loopbaan van 33 jaar in het parlement werd deze insider onlangs Directeur-Generaal bij het EP.

Zet bijvoorbeeld Hans van Baalen (VVD) naast Corien Wortmann (CDA). De eerste ziet het Europese werk als “corvee” (onaanzienlijk lastig werk). “Want het Europees Parlement kun je niet echt een volksvertegenwoordiging noemen.” Van

Baalen concentreert zich op Den Haag. Doet in Straatsburg weinig mee aan de stemmingen, laat staan dat hij als rapporteur de Europese wetgeving mede vorm gaf.

Corien Wortmann, vice-voorzitter van de Europese Volks Partij en van de EVP-fractie, daarentegen had vanaf 2004 wél beslissende invloed als rapporteur en toponderhandelaar bij de economische crisis, op transportgebied en bij de behandeling van de rechten van de vrouw. “In 2009 waren de verhoudingen tussen de dames Wortmann, Oomen en De Lange echter zodanig dat de CDA-top Wortmann niet durfde aan te duiden als lijsttrekker. Wij parachuteerden Kamerlid Van de Camp dan als lijsttrekker,” aldus een bron binnen het CDA. Daarna scoort Wortmann vanaf 2009 hoger dan iedere andere Nederlandse Europarlementariër. Zij speelt een sleutelrol bij de totstandkoming van het veelomvattende Six-pack en bij de wetgeving die de financiële wereld saneert. “Ik ben er vooral trots op dat het EP onder mijn leiding de rol van de commissaris voor de euro heeft versterkt. De Commissie kan daardoor tegenover onwillige regeringen optreden als begrotingsautoriteit. Zelfs Frankrijk en Duitsland hebben dat moeten slikken,” zegt Wortmann.

Conclusie: het werk van het Europees Parlement zit vol vrijblijvendheid. Wie in Haagse ogen schittert, maakt promotie. Zo werd Van Baalen weer moeiteloos lijsttrekker. Maar het excellent functioneren van Wortmann viel in Nederland jarenlang niet op. Zelfs niet bij haar partijtopy, zodat het lijsttrekkerschap naar mindere goden ging. Van Baalen heeft als raspoliticus dus gelijk met zijn permanente focus op Den Haag.

Conclusies

- Het Verdrag van Lissabon bracht de parlementarisering van de Europese Unie. Het Europees Parlement heeft zich ontwikkeld tot een *politiek machtscentrum*. Het wetgevend werk staat voortaan centraal. Regelmatig

maakt het EP bij essentiële kwesties het verschil. Dat is een belangrijk novum in de ontwikkeling van de Unie.

- “Het EP ziet zijn positie als *key player* in de EU nu bevestigd. Maar niet alle politici en beleidsmakers in de nationale hoofdsteden staan daarover te juichen. Het is frustrerend dat het EP zijn toegenomen rol niet kan overbrengen bij de politici elders, noch bij het publiek,” erkent de hierboven genoemde insider EP-DG Teasdale.
- De Nederlandse Europarlementariërs staan er traditioneel om bekend hun taak ernstig te nemen. Maar de afgelopen legislatuur waren zij tegelijk wel erg veel met elkaar bezig. Het PvdA-smaldeel ging zelfs kopje onder.
- Nederland bokst in Straatsburg echt onder zijn gewicht. Met wat onderling overleg tussen de 26 EP'ers kan dat volgende keer beter.
- Deze legislatuur bracht een splitsing tussen de voor- en tegenstanders van méér Europa aan het licht. Dit fenomeen stimuleert wel de mediabelangstelling voor Europa.
- Belangenbehartiging van buitenaf is prima. Maar de zó brutaal alsmaar oprukkende lobby's versterken het imago van het EP niet.

Vijfendertig jaar na de eerste Europese verkiezingen (1979) blijft het onzeker of het Europees Parlement wel ooit de hoofden en harten van de burgerij bereikt. Het beruchte ‘democratisch deficit’, de kloof tussen Europa en de burgerij, is vanuit Straatsburg afgelopen jaren niet overbrugd. Jarenlang was de mantra: als het Parlement nu maar eens echte bevoegdheden zou krijgen. Dán breekt het als volksvertegenwoordiging door. Dat existentiële probleem heeft ‘Lissabon’ niet opgelost. Voor de meeste kiezers ligt het EP nog steeds op de maan. Daarom maakt het zelfs niet veel uit of een parlementariër het goed doet of niet. Dat is ernstig. “Als je er niet in slaagt de bevolking achter je te krijgen, dan gaat het vroeg of laat hartstikke mis,” aldus minister Frans Timmermans¹² van Buitenlandse Zaken.

Voor de meeste kiezers ligt het EP nog steeds op de maan

NOTEN

1 Volgens het Corporate Europe Observatory, dat de lobby's kritisch bekijkt, gaat het inmiddels om 25.000 lobbyisten (ofwel 33 per Europarlementslid). Daarvan is een kwart ingeschreven in het EP-register, de rest opereert achter het behang. 2 Hierna aangeduid als ‘Lissabon’. 3 Bij de gewone wetgevingsprocedure krachtens Artikel 294 WVEU heeft het EP voortaan een even zware stem als de 28 nationale regeringen samen via de Raad van Ministers. 4 Voor een helder overzicht van het huidige functioneren van het EP, met dezelfde opinie over de Europese Raad, zie Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV), <i>Nederland en het Europees Parlement. Investeren in nieuwe verhoudingen</i>, november 2012 (41 blz.), op blz. 10; en ‘The “Lisbonisation” of the European Parliament’, <i>European Parliament, Study PE 493.012</i> (51 blz.).	5 Zie bijv. de nogal heftige brief hierover van de zes EP-onderhandelaars aan het EU-voorzitterschap van 15 januari 2014. 6 AIV, a.w. noot 4, blz. 13. 7 <i>Ibid.</i> 8 <i>Ibid.</i>, blz. 20. 9 De rapporteur analyseert namens het Parlement het Commissievoorstel en schrijft de ontwerp-reactie van het EP. Dit is een veeleisende, tijdroovende en invloedrijke functie. Om de rapporteurschappen wordt touwgetrokken. 10 Van Dalen (commissie vervoer), Gerbrandy (milieu en volksgezondheid) en In 't Veld (burgerlijke vrijheden en justitie) zijn ondervoorzitter. Manders (ex-VVD, nu 50PLUS) wordt gezien als expert Interne Markt-kwesties. 11 <i>Financieel Dagblad</i>, 15 december 2012. 12 <i>Ibid.</i>

Welke toekomst voor (Nederland in) Europa?

Verkiezingsprogramma's doorgelicht

Op 22 mei mogen wij weer stemmen op kandidaten voor het Europees Parlement. Hoeveel ruimte om te kiezen bieden de verkiezingsprogramma's van de Nederlandse partijen nu feitelijk? Welke ambities voor Europa (en voor Nederland in Europa) leggen zij de kiezers voor? Een rondgang.

De verkiezingen voor het Europees Parlement (EP) introduceren dit jaar een transnationaal element. De diverse 'politieke families' schuiven elk een eigen kandidaat voor de positie van voorzitter van de Europese Commissie naar voren. Het staat te bezien of dit de opkomst bij de verkiezingen kan bevorderen, de stem van de kiezers zal beïnvloeden en uiteindelijk ook de keuze van de komende Commissievoorzitter gaat bepalen. In deze bijdrage concentreren wij ons op de programma's waarmee Nederlandse partijen die nu al in het EP zijn vertegenwoordigd, deze verkiezingen ingaan.¹

Bijna een halve eeuw kon de Nederlandse Europapolitiek op een brede consensus rekenen. Diverse partijen voelden zich vrij om federale idealen zonder reserve uit te dragen. Die consensus is verbroken door het referendum over het grondwettelijk verdrag (juni 2005). Door het massale 'nee' voelden politieke partijen zich gedwongen tot een heroriëntatie. Hoe pakt die hergroepering nu uit?

De integratietoets

Uit een analyse van de programma's voor de vorige verkiezingen van het EP (juni 2009) kwam naar voren dat "alle Nederlandse politieke partijen uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend hun steun uitspreken voor het proces van Europese samenwerking".² Dat is nu niet langer het geval. De euroceptis van de PVV heeft zich verder ontwikkeld tot afwijzing van de EU. Die afwijzing kwam al tot uitdrukking bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2010. Toen wilde de PVV terug naar de 'Europese Economische Gemeenschap';³ nu streeft de PVV naar uittreding uit de EU, en naar een sta-

tus zoals Zwitserland. Daarbij wordt overigens nadrukkelijk gerekend op het voortbestaan van de EU. Afgaande op het door de PVV bestelde onderzoeksrapport van *Capital Economics*⁴ is de exit-strategie erop gericht te profiteren van de Europese integratie, zonder daarvan de lasten te hoeven dragen. Oftewel de typische positie van een *free rider* die graag van twee walletjes wil eten – en daarmee wel belang houdt bij de soliditeit van het Europese integratieproces!

De overige partijen verklaren zich nog wel steeds voorstander van Europese *samenwerking*. Wie is er tegen samenwerking? Niemand toch? – totdat de verplichtingen zich aandienen. De meeste partijen gaan de aanduiding 'Europese *integratie*' – die de werkelijkheid beter weergeeft, maar minder vrijblijvend klinkt – uit de weg.⁵ D66 vormt daarop de grote uitzondering.⁶ Al in de eerste alinea spreekt het D66-verkiezingsprogramma over de "Europese integratie" die "het fundament onder onze individuele vrijheid" vormt. D66 bekent zich – na een onderbreking in 2009 – opnieuw tot het federale ideaal. ChristenUnie en SGP blijven zich daarentegen principieel verzetten "tegen een proces van integratie dat zou moeten of kunnen leiden tot een federaal Europa". Deze partijen vinden dan ook dat in de preambule van het EU-Verdrag de doelstelling van de totstandbrenging van een steeds hechter verband tussen de volkeren van Europa beter kan worden geschrapt.

Keuze tussen strategische opties

Met de PVV en D66 zijn de uitersten van het politieke spectrum benoemd. Hoe groeperen de an-

Marko Bos is directeur Economische Zaken van de Sociaal-Economische Raad; **Gera Arts** is Senior Adviseur Strategie en Externe Ontwikkeling bij de Rijksdienst voor het Wegverkeer.

Veel Nederlandse partijen die meedoen aan de Europese verkiezingen zijn zeer kritisch over de euro en de eurozone.

Foto blu-news.org

dere partijen zich? Om daartoe meer inzicht te verschaffen, maken wij gebruik van de strategische opties voor de toekomst van Europa die in het kader van het project *New Pact for Europe* zijn ontwikkeld. Het desbetreffende rapport schetst diverse uitdagingen voor Europa – sociaal-economische, politiek-institutionele, maatschappelijke en externe – en onderscheidt vervolgens vijf strategische opties om deze uitdagingen tegemoet te treden.⁷ Deze laten zich als volgt kort kenschetsen:

1. *'Back to the basics'*: stappen terugzetten om eerdere fouten ongedaan te maken. Concreet: opheffing of splitsing van de eurozone; wel voltooiing van de interne markt.
2. *De verworvenheden consolideren*: 'if it ain't broke, don't fix it'. Geen belangrijke nieuwe bevoegdheden voor de EU; wél vernieuwen de inzet van structuurfondsen en een brede strategie voor groei en banen, alsmede een 'minimale' bankenunie. Het EP krijgt een grotere rol in het bestuur van de eurozone; nationale parlementen worden meer betrokken bij de beleidsvoering in de EU.
3. *Ambitieuze verder gaan*: 'doing more and doing it better'. Versterking van de macro-economische coördinatie en verhoging van het EU-budget, het instellen van een bankenunie, een vorm van voorwaardelijke mutualisering van schulden in de eurozone, toevoeging aan het EP van een aantal leden die worden verkozen via een transnationale Europese lijst.

4. *Een sprong naar voren*: een economische en politieke unie is het enige antwoord. Overdracht van bevoegdheden aan de EU op gebieden als belastingen, energie, arbeid en sociaal beleid. Belastingheffing door de EU. De EU kan nationale budgetten die niet aan de verplichtingen voldoen, vetoën. Verkiezingen voor een politiek gekleurde uitvoerende macht ('Europese regering') en het toekennen van het initiatiefrecht voor wetgeving aan het EP. Verkiezing van leden van het EP op Europa-brede lijsten.

5. *Een fundamentele heroverweging*, om aan de 'meer/minder Europa'-logica te ontkomen. De EU dient de burgers. EU-uitgaven worden beter gecontroleerd. Burgers worden nauwer betrokken bij besluitvorming (bijv. via 'regionale referenda' over de inzet van EU-fondsen). Meer nadruk op zaken die direct burgers ten goede komen, zoals het waarborgen van een minimum aan sociale rechten, toegang tot onderwijs en gezondheidszorg. Opstellen van een 'Handvest van Europees Burgerschap'. Opzetten van nieuwe consultatiegroepen.

Globale indeling van de partijen

Hoe verhouden de programma's van de politieke partijen zich tot bovengenoemde strategische opties? Voor de exit-strategie van de PVV is in dit schema geen plaats ingeruimd; deze partij kiest voor de 0-optie.

De SP, ChristenUnie en SGP waren destijds tegen invoering van de euro en willen nu stappen terug zetten, conform *optie 1*. De SP gaat

daarbij het verst. Deze partij neemt afstand van de huidige EU, want die loopt aan de leiband van grote bedrijven en grote landen. "Het doel van Europese samenwerking is mooi: de vrede bewaren, de welvaart bevorderen en democratische en sociale rechten beschermen. Juist euromafiosi bedreigen deze mooie doelen." De SP vindt dat Nederland steeds meer een provincie van 'Superstaat Europa' wordt en wil dat we baas worden in eigen land. De partij is tegen een bankenunie, wil de vrijmaking van het werknemersverkeer met Roemenië en Bulgarije terugdraaien en vindt dat sociale rechten voorrang moeten hebben boven economische vrijheden.

Ook ChristenUnie en SGP waren fel tegen de invoering van de euro en vinden de muntunie een teken van "politieke hoogmoed". Zij zien zich nu gedwongen bij te dragen aan het oplossen van de financiële crisis, maar wijzen verdere overdracht van bevoegdheden af en zijn voorstander van vertrek uit de eurozone van lidstaten die niet in staat zijn concurrerend te worden. Ook willen deze partijen het automatisme dat nieuwe lidstaten op termijn de euro zullen invoeren, uit het Verdrag laten schrappen.

De VVD was en is voorstander van de euro, maar ook in het programma van deze partij is veel van de 'back to basics'-benadering van *optie 1* terug te vinden. De VVD wil een EU die zich concentreert op haar kerntaken: meer

Europa op economisch terrein, maar "minder Europese bemoeizucht op het leven van alledag". De weerzin tegen bemoeienis van de EU met "onze pensioenen, het zorgstelsel, de woningmarkt, het belastingbeleid en de sociale zekerheid" wordt overigens door diverse andere partijen gedeeld.

De liberalen vinden dat verbreding en verdieping van de EU niet goed samengaan, en bepleiten een 'Europa van meerdere snelheden en bestemmingen', met als gemeenschappelijke kern de interne markt, het gemeenschappelijk landbouw- en visserijbeleid, de handelspolitiek, het mededingingsbeleid, het structuurbeleid, het milieubeleid, het ver-

len van humanitaire noodhulp en de handhaving van de democratische rechtsstaat – maar niet de monetaire unie. "De VVD wil een sterke muntunie bestaande uit landen die investeren in innovatie, een flexibele arbeidsmarkt hebben, een gezond begrotingsbeleid voeren en macro-economische onevenwichtigheden corrigeren." Lidstaten die daaraan niet kunnen voldoen zullen de eurozone moeten verlaten.

Optie 2 (de verworvenheden consolideren) sluit het nauwst aan bij de programma's van PvdA en CDA. Het CDA is voorstander van de voltooiing van de Economische en Monetaire Unie (EMU), de invoering van een bankenunie en het behoud van de euro en wil de EU "snel voldoende bevoegdheden [geven] om zo dwingend eurolanden aan te pakken die zich niet aan de afspraken houden". Verder willen de christen-democraten "dat de EU veel meer werk maakt van de interne markt, waarbij de EU protectionisme aan de kaak stelt. Telkens moet de mens centraal staan en moeten overal dezelfde regels gelden." "Mensenhandel, malafide uitzendbureaus, sociaal toerisme, criminaliteit en oneerlijke concurrentie moeten harder worden aangepakt." De EU kan worden benut om deze aanpassingen van de verzorgingsstaat in goede banen te leiden, conform het Rijnslands model. Daarnaast heeft het CDA ruime aandacht voor grensregio's als "proeftuinen voor de Europese integratie, dichtbij de burger".

Een Europa dat werkt

De PvdA streeft naar een sterker en socialer Europa, maar vooral ook een Europa dat werkt. Er ligt een sterke nadruk op de creatie van werkgelegenheid en de borging van sociale zekerheid voor werknemers. De sociaal-democraten vinden de economische vrijheden in Europa een groot goed, maar menen dat deze niet langer sociale rechten in de lidstaten mogen ondermijnen. Daarom wil de PvdA ook op Europees niveau werken aan de bescherming en versterking van werknemersrechten en nationale verzorgingsstaten. Daarbij moet elke lidstaat bepaalde sociale doelstellingen nastreven. De PvdA wil het mandaat van de ECB uitbreiden met een werkgelegenheidsdoelstelling. Vrij verkeer van werknemers wordt gezien als "een van de pijlers van het Europese ideaal". Maar dat moet worden beperkt, "zolang lidstaten onvoldoende in staat zijn om in onderlinge samenwerking gelijk loon voor gelijk werk te garanderen". De dienstenrichtlijn en de detacheringsrichtlijn moeten worden aangepast zodat voor werknemers altijd

VVD en, in wat mindere mate, CDA en PvdA vertonen een spagaat tussen hun opstelling in Den Haag en die in Brussel/ Straatsburg

de arbeidsvoorwaarden van het gastland (werkland) gelden.

D66 en GroenLinks willen de integratie duidelijk verder voeren. In hun programma's zijn veel van de elementen van *optie 3* herkenbaar, en daarnaast enige elementen van *optie 4*.

Het programma van GroenLinks toont een vergelijkbare aandacht voor 'het sociale Europa' als de PvdA, maar legt daarbij geen hypotheek op het vrij verkeer van werknemers. Integendeel: het verkiezingsprogramma bepleit dat werknemers uit nieuwe EU-landen direct toegang krijgen tot de Europese arbeidsmarkt, "om een vlucht in niet-reguliere arbeidsconstructies te voorkomen". Wél wil GroenLinks de detacheringsrichtlijn (en daarmee het vrij verkeer van diensten) herzien. De partij wil een "volwaardig sociaaleconomisch bestuur voor de eurozone, met volwaardige democratische controle". Daarbij moeten houdbare financiën, werkgelegenheid en duurzame ontwikkeling op gelijke voet komen staan. Voor het dempen van verschillen in conjunctuur tussen lidstaten schept de EU een stabiliseringsfonds. Griekenland wordt een deel van de leningen kwijtgescholden. GroenLinks wil belastingontduiking, -ontwijking en -concurrentie tegengaan en daartoe het vetorecht van lidstaten afschaffen voor belastingen met een sterk grensoverschrijdend karakter, zoals de winstbelasting. Europa-brede kieslijsten gaan de basis vormen van een nieuw kiesstelsel.

D66 zet in op de vervolmaking van de interne markt, met speciale aandacht voor verdere vrijmaking van het dienstenverkeer, het scheppen van één Europese energiemarkt en één markt voor betalingsverkeer, een 'Schengenzone' voor afval en één digitale markt, het wegnemen van barrières voor grensoverschrijdend vervoer en het instellen van een gemeenschappelijk Europees luchtruim. De euro is het fundament onder de groei en welvaart van de Europese Unie. De EU moet het recht krijgen om lidstaten te dwingen nationale onevenwichtigheden aan te pakken wanneer deze een gevaar vormen voor de economie van andere lidstaten. De partij wil de EU slagvaardiger, beter bestuurbaar en democratischer maken. Dat verklaart haar

streven naar een politieke unie in de vorm van een Europese federatie. Daartoe doet D66 diverse institutionele voorstellen, zoals Europese kieslijsten, de gehele Commissie die een afspiegeling vormt van de uitslag van de Europese

Parlementsverkiezingen en een democratische vertegenwoordiging van de lidstaten in bijvoorbeeld de vorm van een Europese senaat.

D66 streeft
naar een
politieke unie in
de vorm van een
Europese
federatie

Subsidiariteit

Dit overzicht van strategische opties geeft al aan dat politieke smaken over wat Europees moet, flink kunnen verschillen. Enkele typerende voorbeelden uit verschillende verkiezingsprogramma's kunnen dat illustreren. De VVD ('Europa waar nodig') vindt het de hoogste tijd

dat het Europees burgerschapsbeleid zich ontdoet van de pretentie de kloof tussen burger en Europa te willen dichten. Dat past bij een partij die de EU kenschetst als "een verband van soevereine staten". GroenLinks staat aan de andere kant van het spectrum. Deze partij hanteert een brede taakopvatting voor de EU en wil zelfs dat de EU een verbod op megastallen gaat invoeren. En ook het pleidooi voor invoering van meerderheidsbesluitvorming in het buitenlandbeleid van de EU komt van deze partij. Het CDA kiest een eigen positie door het recht van initiatief van de Europese Commissie te willen beperken door middel van een competentie-catalogus.

De vorming van een bankenunie houdt een substantiële verdieping van de interne markt in, vergt een beduidende overdracht van (toezichthoudende) bevoegdheden aan de EU en gaat gepaard met een belangrijke vorm van risicodeling.⁸ De meeste partijen steunen de bankenunie; ChristenUnie en SGP willen echter niet verder gaan dan een Europees banktoezicht en wijzen een gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme af. De vraag of er (op termijn) een vorm van gemeenschappelijke financiering van nationale schulden zou moeten worden ingevoerd, leidt tot een duidelijke tweedeling. VVD, CDA, ChristenUnie/SGP en SP zijn tegen; D66, GroenLinks en PvdA zijn voorstander van de invoering van eurobonds. GroenLinks wil daaraan ook nog een schuldaflossingsfonds toevoegen.

Een andere kwestie die tot een heldere tweedeling leidt, is de vraag naar een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid. D66, GroenLinks en de PvdA spreken zich uit voor het *poolen* van soevereiniteit in Europees verband. GroenLinks pleit voor een Europese defensiemacht. “Op termijn worden de verschillende nationale legers geïntegreerd tot een Europese defensiemacht die zich specialiseert in vredesmissies en onder volledige democratische controle van het EP staat.”

Aan de nationale parlementen wordt door alle partijen een belangrijke rol toegekend om de subsidiariteit te bewaken. Het CDA gaat daar ver in, door te stellen dat de nationale parlementen bij meerderheid zouden mogen beslissen over intrekking van *bestaande* richtlijnen (en dus niet alleen van richtlijnvoorstellen). De SP gaat het verst door overdracht van bevoegdheden aan het EP – dat geen parlement is in de zin van een nationaal parlement – af te wijzen. Het zwaartepunt van de Europese democratie ligt bij de nationale parlementen.

Tot slot

De verschillende partijen gaan de campagne in met nationale programma's en nationale kandidaten. De gekozenen zullen zich vervolgens binnen het EP gaan voegen in Europese politieke fracties. Ondanks de flinke verschillen tussen de lidstaten blijken de meeste fracties in hoge mate als eenheid op te treden.⁹ De aanwijzing van eigen kandidaten voor het voorzitterschap van de Commissie kan die grensoverschrijdende cohesie nog verder verstevigen. Dat betekent dat niet alle punten die partijen nu in de Nederlandse arena naar voren brengen om zich te profileren, ook in het EP effectief tot gelding zullen worden gebracht. De grootste politieke fracties in het EP positioneren zich over het algemeen rond *optie 3*. Vooral de VVD, en in wat mindere mate het CDA en de PvdA, hebben te maken met een spagaat tussen hun opstelling in Den Haag en die in Brussel/Straatsburg. Bij ‘politiek Den Haag’ blijft een belangrijke taak en uitdaging liggen om bruggen te slaan en zo de band tussen Nederlanders en Europa te versterken.

NOTEN

- 1 Daarbij hebben wij ons gebaseerd op de (ontwerp-)programma's die medio februari voorhanden waren. (Van de PVV waren toen nog geen teksten beschikbaar; voor de positionering van deze partij hebben we als leidraad genomen het rapport van *Capital Economics* dat in opdracht van de PVV is opgesteld.)
- 2 Mendeltje van Keulen, ‘Europa? Kiest u maar! Nederlandse politieke partijen over de Europese Parlementsverkiezingen’, *Internationale Spectator*, jrg. 63, nr 5, mei 2009, blz. 243-247, i.h.b. blz. 243.
- 3 Gera Arts & Marko Bos, ‘Het Europa-gehalte van de Nederlandse verkiezingsprogramma's’, *Internationale Spectator*, jrg. 64, nr 6, juni 2010, blz. 328-331, i.h.b. blz. 328.
- 4 Justin Chaloner, Andrew Evans, Mark Pragnell, *NExit – Assessing the economic impact of the Netherlands leaving the European Union*, Londen: Capital Economics Ltd., 6 februari 2014.
- 5 Vgl. Theo Brinkel, Hans-Martien ten Napel & Jan Prij, ‘Opnieuw verder kijken dan de eigen neus lang is’, *Christen Democratische Verkenningen*, herfst 2009, blz. 16-24. In de *Staat van de Europese Unie 2014* spreekt het kabinet ook consequent over Europese samenwerking, ook als het feitelijk om integratie gaat.
- 6 In het CDA-programma valt de term integratie overigens tweemaal, in de combinatie ‘defensie-integratie’, waarmee een bundeling van krachten ‘van onderop’ tussen buurlanden wordt bedoeld, en de grensoverschrijdende samenwerking in de grensregio's die als “proeftuinen voor de Europese integratie” worden aangeduid.
- 7 Janis A. Emmanouilidis (rapporteur), ‘Strategic Options for Europe's Future’, *New Pact for Europe: First Report*, december 2013 (www.new-pactforeurope.eu).
- 8 Zie: Marko Bos & Bart van Riel, ‘Verder investeren in de EMU’, *Internationale Spectator*, jrg. 68, nr. 2, februari 2014, blz. 36-41.
- 9 Zie: VoteWatch Europe, *20 years of co-decision*, december 2013, blz. 4 (www.votewatcheurope.eu).

Luidt groeiende eurosceptis het einde van de Europese Unie in?

Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement in mei wordt flinke winst verwacht voor de eurosceptische partijen. En dat lijkt slechts nieuws voor de Europese Unie. Toch kan de groei van het eurosceptisch aandeel van het EP juist gunstig uitpakken voor de EU. Het versterkt de zichtbaarheid en daarmee de erkenning van het EP onder eurosceptische kiezers en het daagt het Europese kamp uit zijn standpunten helderder en beter onderbouwd over het voetlicht te brengen.

Marine Le Pen hoopt en verwacht dat de Europese Unie net als de Sovjetunie uit elkaar zal vallen. De “bevrijding” van de EU-lidstaten is volgens haar aanstaande. Nu heeft de voorvrouw van het Franse *Front National* (FN) de vrijheid het einde van de Unie te bepleiten in de campagne voor de verkiezingen van het Europees Parlement in mei. Dat zou in de Sovjetunie zeker niet gekund hebben. Dat neemt niet weg dat het FN in de Europese verkiezingen op een stevige winst afstevent met een eurosceptisch pleidooi. Is dat een teken dat ook de Europese Unie haar einde nadert?

Europese verkiezingen zijn vanouds tweederangs. Ze krijgen minder aandacht van partijen, media en kiezers, omdat regeringsvorming op het als belangrijkste ervaren nationale niveau er niet van afhangt. Bij gebrek aan aandacht is de opkomst laag en bepalen meer bekende nationale kwesties de verkiezingen. Dat lijkt ook nu weer het geval. In januari 2014 weet maar vier op de tien Nederlanders dat er überhaupt Europese verkiezingen plaatsvinden.¹ In onder meer Slowakije, België en Hongarije krijgen verkiezingen van president, nationaal of regionaal parlement meer aandacht.

Dat laat onverlet dat niet alleen het FN, maar ook de *UK Independence Party* van Nigel Farage op winst staat voor de Europese verkiezingen, en in eigen land kan de PVV nog groeien van 5 naar 6 van de 751 zetels in het Europees Parlement. Naast dergelijke hard-eurosceptische partijen die zich rondt verzetten tegen het delen van soevereiniteit in de Europese Unie, lijkt ook het *Alternative für Deutschland* zetels te gaan winnen met een zacht-eurosceptische oppositie tegen de euro. Deze partijen zullen hun eurosceptis luider kunnen laten klinken in het parlementaire hart van de Europese Unie.

Nu zijn eurosceptische partijen, hard of zacht, in het Europees Parlement niets nieuws. Zo wilde begin jaren '80 de Britse *Labour Party* nog uit de Europese Economische Gemeenschap stappen. PASOK, de Griekse socialistische partij, deed in eurosceptis toen weinig voor *Labour* onder. Toch is Europese integratie tot op de dag van vandaag doorgegaan. Dat is op zich zelf niet verwonderlijk, omdat het EP geen beslissende stem heeft over de bevoegdhedenverdeling in de Europese Unie en de uittreding van een lidstaat. Wat dat betreft horen pleidooien voor minder Europese integratie en uittreding vooral thuis bij verkiezingen voor nationale parlementen. Die beslissen immers over meer of minder Europese bevoegdheden en uittreding. Een groeiend eurosceptisch aandeel in het EP maakt dus niet direct iets uit voor het voortbestaan van de EU.

Bovendien zal de groei van eurosceptische partijen maar beperkt zijn, ook al geven het FN en UKIP een andere indruk. Zelfs in de afgelopen crisisjaren hebben lang niet alle eurosceptische partijen in nationale verkiezingen gewonnen. Waar bijvoorbeeld het Hongaarse extreem-rechtse *Jobbik*, de Finnen en de Vijf-

Hans Vollaard is als universitair docent verbonden aan het Instituut Politieke Wetenschap, Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Leiden.

De Europese Unie
zou een 'Brixit'
wel kunnen
overleven,
juist omdat die
uittreding vitale
onderdelen als de
euro niet aantast

sterrenbeweging van Beppe Grillo winst boekten in nationale verkiezingen, leverden de PVV, *die Linke* uit Duitsland en de Deense Volkspartij aan stemmen en zetels in.² Voor de Europese verkiezingen in mei staan eurosceptische partijen als de Britse *Conservative Party*, *Die Linke*, de Tsjechische Democratische Burgerpartij (ODS), het Italiaanse *Lega Nord*, het Vlaams Belang en de Slowaaks Nationale Partij op verlies.³ Naar schatting zullen eurosceptische partijen van allerlei pluimage uiteindelijk uitkomen op maximaal 25% van de zetels in het Europees Parlement. Dat mag dan meer zijn dan nu, er blijft een ruime meerderheid met een pro-Europese positie bestaan. De mogelijkheid voor eurosceptische partijen de Europese wetgevingsmachine lam te leggen, als ze al door hun verschillende sociaal-economische en culturele oriëntaties tot samenwerking komen, is daarom beperkt.

De groei van het eurosceptisch aandeel van het EP kan zelfs gunstig uitpakken voor de Europese Unie. Het versterkt de zichtbaarheid en daarmee erkenning van het EP onder eurosceptische kiezers, zeker als de eurosceptische partijen zich meer blijven richten op het publiek thuis dan op de dagelijkse wetgevingsmachine. Verder daagt de eurosceptische inbreng in het EP het pro-Europese kamp uit zijn standpunten helderder en beter onderbouwd over het voetlicht te brengen. Dat bevordert de kwaliteit van besluiten alleen maar. Kortom, van de te verwachten groei van eurosceptische partijen in het Europees Parlement gaat geen directe bedreiging voor het voortbestaan van de Europese Unie uit.

Daarmee is de kous niet af. Al zouden de nodige kiezers vooral op het FN en de PVV stemmen uit onvrede over hun nationale regeringen, dan maakt dat de eurosceptis onder het kiezerspubliek er nog niet minder om. Circa één derde van de Fransen, Duitsers en Nederlanders zou voor uittreding van hun land uit de Europese Unie zijn, terwijl de helft van het Britse publiek een 'Brixit' wenst.⁴ Daarnaast is in Zuid-Europa het aantal mensen dat EU-lidmaatschap een goede zaak vinden, fors afgenomen.⁵ In nationale verkiezingen zou dat een beslissende impact kunnen hebben op het voortbestaan van de EU.⁶

In veel oostelijke en zuidelijke lidstaten blijkt het vertrouwen in nationale instellingen echter lager dan in Europese instellingen. Daar is een keuze voor uittreding niet direct te verwachten. Dat ligt anders in rijkere, beter georganiseerde lidstaten. Zeker in het Verenigd Koninkrijk zijn veel kiezers ervan overtuigd dat een uittreding voordelig is, terwijl zij minder cultureel op de rest van Europa zijn georiënteerd.⁷ De gewenste 'Brixit' is bovendien gemakkelijker te verwezenlijken, omdat het Verenigd Koninkrijk niet deelneemt aan de Eurozone en Schengen. Hoe heftig Britse uittreding ook zou zijn, de Europese Unie zou dat kunnen overleven, juist omdat zij vitale onderdelen als de euro niet aantast.

Het perspectief op een levensvatbaar bestaan buiten de EU is minder sterk in andere rijkere lidstaten, zoals Nederland, Finland en Oostenrijk. Als gevolg daarvan zal eurosceptische onvrede daar vooral leiden tot de wens de kosten van het EU-lidmaatschap te drukken. Dat komt tot uiting in pleidooien voor bijvoorbeeld het uitsluiten van armere of slecht georganiseerde landen uit de Europese Unie, Eurozone en/of Schengengebied en de inperking van de Europese begroting, Europese afdracht en solidariteit met armere (Euro)landen. De vraag is of de EU op de langere termijn afdoende in staat is de markt effectief te laten functioneren, asymmetrische schokken in het Eurogebied op te vangen en haar belangen te verdedigen op het wereldtoneel. Het ontbreekt de Unie immers aan enig middel om lidstaten te dwingen meer (financiële) steun te verschaffen. In tegenstelling tot de Sovjetunie heeft zij daarvoor geen leger, geheime dienst of politiemacht. De Europese Unie is afhankelijk van de vrijwillige samenwerking van haar lidstaten. De roep om openheid (*glasnost*) en hervorming (*perestrojka*) mag dan in beide unies hebben geklonken, de pro-Europese stemmen blijven toch aangewezen op overtuigingskracht. En in het vrije Europa hebben ze daar ook alle ruimte toe, in een open debat met hun eurosceptische tegenhangers.

NOTEN

- 1 'Bekendheid verkiezingen 2014 groeit', 13 januari 2014 (<http://www.ipsos-nederland.nl/content.asp?targetid=1232>).
- 2 C. Mudde, 'A European shutdown? The 2014 European elections and the great recession', *The Washington Post*, 4 november 2013 (<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/11/04/a-european-shutdown-the-2014-european-elections-and-the-great-recession/>); en H. Vollaard, 'Opmars eurosceptis beperkt', *Nederlands Dagblad*, 20 december 2013.
- 3 Op basis van de gegevens van www.electionista.com en www.pol-lwatch2014.eu
- 4 Zie <http://www.gallup.com/strategicconsulting/162908/election-2014-countdown-one-year.aspx> en <http://www.cambre-associates.com/>

- 5 about-us/news/53-eu-scepticism-remains-as-britain-feels-less-qeuropean-q-than-other-countries.html
- 6 F. Serricchio, M. Tsakatika & L. Quaglia, 'Euroscepticism and the global financial crisis', *Journal of Common Market Studies*, jrg. 51, nr 1, 2013, blz. 51-64.
- 7 Onderstaande gedachtegang is gebaseerd op H. Vollaard, 'Explaining European disintegration', te verschijnen in *Journal of Common Market Studies*.
Zie <http://www.cambre-associates.com/about-us/news/53-eu-scepticism-remains-as-britain-feels-less-qeuropean-q-than-other-countries.html>

De Europese verkiezingen 2014: “This time it’s different”

“As times are changing, so are we. Since the last European elections, the rules of the game have changed”, aldus het Europees Parlement.¹ Op 22 mei gaat Nederland naar de stembus om 26 Nederlandse Europarlementariërs te kiezen voor de komende vijf jaar. Het Europees Parlement hanteert de slogan “This time it’s different” om kiezers te informeren over de door het EP gewenste nieuwe regels voor de verkiezingen en zijn gehoopte versterkte rol. Beide veranderingen moeten de democratische legitimiteit van het EP en de EU als geheel vergroten. Maar zullen de hooggespannen verwachtingen ook worden waargemaakt?

Een zoektocht naar legitimiteit

In het begin van de jaren '70 van de vorige eeuw besloten de Europese regeringsleiders tot directe Europese verkiezingen om de EU – destijds nog de Europese Economische Gemeenschap – tot een ware democratische organisatie te maken.² Dit ideaalbeeld hapert in de praktijk echter nog steeds. Het Europees Parlement is de enig direct verkozen Europese instelling, maar het heeft niet de volledige parlementaire bevoegdheden zoals kiezers dat bij nationale parlementen gewend zijn. Zo heeft het een beperkt initiatiefrecht³ en het kan geen regering naar huis sturen. De rode lijn in de geschiedenis van het EP is daarom een zoektocht naar het versterken van de eigen democratische legitimiteit en het uitbreiden van bevoegdheden om zijn stem te doen gelden.⁴ Met elke verdragswijziging (van ‘Maastricht’ tot ‘Lissabon’) heeft het Parlement zijn rol weten te vergroten. Het EP heeft zich zo ontwikkeld van een ‘vijgeblad’ tot een volwaardige mede-wetgever naast de Raad.⁵

Toch heeft dit het publieke draagvlak van de EU niet vergroot en is de kloof met de burger een voortdurend punt van zorg. Sinds de eerste Europese verkiezingen in 1979 is de opkomst gedaald: van 58,1% naar een magere 36,8% bij de laatste verkiezingsronde in 2009.⁶ Het is daarom twijfelachtig of het Parlement kan spreken van een overtuig-

gend mandaat van de Europese kiezers om hen te vertegenwoordigen in Brussel. Intussen groeit de roep om méér democratische legitimiteit in tijden van grote ontevredenheid over de Europese aanpak van de economische crisis. De huidige verkiezingscampagnes zetten in op de impact die de kiezer kan uitoefenen op de Europese besluitvorming via het Europees Parlement. Ook de nieuwe verdragsregels omtrent de aanstelling van een nieuwe Commissievoorzitter na de Europese verkiezingen moeten helpen de kiezer over te halen de gang naar de stembus te maken.

Verkiezingsprocedure ingrijpend veranderd

De procedure voor de Europese verkiezingen van volgende maand kent twee ingrijpende vernieuwingen. Ten eerste wordt nu een directere koppeling gelegd tussen de verkiezingen en de aanstelling van de nieuwe Commissievoorzitter via ‘Spitzenkandidaten’ uit de Europese politieke partijfamilies. Ten tweede hoopt het Europees Parlement daarmee op Europa-brede campagnes, om de *link* tussen nationale en Europese partijen voor de kiezers te verduidelijken.

Judith Hoevenaars is als Project Assistent Research verbonden aan Instituut Clingendael; **Adriaan Schout** als Senior Research Fellow en Coördinator Europa; en **Jan Marinus Wiersma** als Senior Visiting Fellow.

Wie volgt Barroso op als voorzitter van de Europese Commissie? De fracties binnen het Europees Parlement mogen bij de aanstaande verkiezingen een kandidaat beschikbaar stellen voor die functie. Guy Verhofstadt is de Europese kopman van ALDE. Foto ALDEGroup

Politieke strijd rond de voorzitter van de Commissie

Het Europees Parlement en de Europese Commissie hebben beide zittingstermijnen van vijf jaar, die sinds het Verdrag van Maastricht aan elkaar gekoppeld zijn. Wanneer de uitslag van de Europese verkiezingen – en daarmee de politieke samenstelling van het EP – bekend is, start een ingewikkeld spel rond de invulling van de hoogste ambten in de EU, t.w. de voorzitter van de Europese Commissie, de voorzitter van de Europese Raad en de Hoge Vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken. Voorheen was de Europese Raad als eerste aan zet bij de benoeming van de drie posten. Nu hoopt het EP de voorzet te kunnen geven voor de opvolger van huidig Commissievoorzitter Barroso. In het Verdrag van Lissabon is vastgelegd dat de Raad op basis van gekwalificeerde meerderheid een kandidaat *voordraagt* voor het ambt, “rekening houdend met de verkiezingen voor het Europees Parlement”, waarna deze wordt *gekozen* in het EP met een absolute meerderheid.⁷ In het voorgaande verdrag was nog te lezen dat de Raad de nieuwe Commissievoorzitter *nomineert*, waarna deze wordt *goedgekeurd* door het EP.⁸ Hoewel het een subtiele verandering van woordkeuze lijkt, wordt deze nieuwe verdragsbepaling uiteenlopend geïnterpreteerd door de betrokken Europese instellingen.

Het Europees Parlement ziet liefst een directe koppeling tussen de uitslag van de Europese verkiezingen en de aanstelling van Barroso's opvolger. In november 2012 is in het EP een resolutie aangenomen waarin erop wordt aangedrongen dat elke Europese partij een kandidaat naar voren schuift voor het voorzitterschap van de Commissie. Het EP “verwacht van deze kandidaten dat ze een leidende rol spelen in de verkiezingscampagne van

het Parlement, met name door persoonlijk hun programma in alle lidstaten van de Unie te presenteren”. Bovendien wenst het EP dat “zoveel mogelijk leden van de volgende Commissie uit de gelederen van het in 2014 gekozen Europees Parlement komen als afspiegeling van het evenwicht tussen de twee wetgevende machten”.⁹ De redenering is dat de democratische legitimiteit van zowel Commissie als EP wordt vergroot door betere afspiegeling van de keuze van de Europese bevolking.

De Commissie steunt deze aanpak. Barroso bevestigde in zijn Staat van de Unie-rede van 2012 dat selecteren van EP-kandidaten voor de functie van Commissievoorzitter definitief duidelijk zou maken “dat er bij deze verkiezingen echt iets te kiezen valt”.¹⁰ Inmiddels hebben de politieke partijfamilies het initiatief genomen om intern kandidaten aan te wijzen voor het voorzittersambt die nu *in the running* zijn om het volgende college van Commissarissen te gaan leiden. De Europese Volkspartij van Christendemocraten is hierin overigens terughoudend geweest – waarschijnlijk omdat het de vele EVP-regeringsleiders in de Europese Raad niet voor de voeten wil lopen.

Een sterkere politieke *link* tussen het EP en de voorzitter van de Commissie zou de greep van de Europarlementariërs op het inhoudelijke werkprogramma van de Commissie kunnen vergroten, evenals op de samenstelling van het college van 28 Commissarissen. De Commissie krijgt democratische legitimering via het EP en de Commissievoorzitter is voor herverkiezing afhankelijk van de Europarlementariërs. Deze invloed van het EP is echter niet absoluut. Het college vormt tevens een afspiegeling van de regerende partijen in de lidstaten en de politieke kleur van de

Commissievoorzitter is niet doorslaggevend voor de koers van de EU gedurende de vijf jaar.

Wél is zeker dat de nieuwe ambitie van het EP vraagtekens oproept over de onafhankelijke rol van de Commissie, zoals vastgelegd in de Europese verdragen.¹¹ De Commissie mag geen politieke instructies aanvaarden van het EP, noch van enige andere instelling, en dient het algemeen belang van de Unie te bevorderen. Wordt dit gewaarborgd wanneer het Europees Parlement zijn zin krijgt? Daarnaast bestaat de vrees dat een nauwere politieke band tussen beide Europese instellingen het huidige institutionele (en machts-) evenwicht tussen Commissie, Raad en Parlement kan verstoren.¹² Nederland, dat altijd bang is voor machtsverstoringen,¹³ ziet versterking van de greep van het EP op de Commissie dan ook met lede ogen aan. Minister Timmermans heeft daarom voorgesteld een 'European Governance Manifesto' overeen te komen, waarin de vijfjarige doelstellingen van de Unie worden afgesproken tussen Raad, Commissie en EP.¹⁴

De Raad kan zich nog ontpoppen tot stoorzender voor de ambitieuze plannen van het Europees Parlement. Enkele regeringsleiders en ook de voorzitter van de Europese Raad, Herman Van Rompuy, stellen zich terughoudend op. Van Rompuy verklaarde dat de nieuwe afspraken rond de verkiezingen met voorzitterskandidaten "geen panacee" zullen zijn voor de legitimiteitsproblemen van de EU.¹⁵ De Duitse bondskanselier Merkel stelde resoluut dat de volgende Commissievoorzitter niet "automatisch" wordt gekozen uit de kandidaten van de Europese partijfamilies en waarschuwde voor valse beloften.¹⁶ In de verdragen wordt niet expliciet vastgesteld dat de kandidaat moet worden geselecteerd uit de kringen van het EP. Dus, al zou Martin Schulz, de kandidaat voor de Partij van de

Europese Sociaaldemocraten (PES), steun krijgen van een meerderheid van het EP, dan stelt dat zijn nominatie nog niet zeker. De Raad kan er ook voor kiezen zelf een kandidaat naar voren te schuiven, met inachtneming van de politieke voorkeur van de kiezers. Naast politieke affiniteit, kijkt de Raad ook naar de nationaliteit en de ervaring van de kandidaat, alsmede naar de verhoudingen tussen de Europese topfuncties.

Het kan een spannende tijd worden in Brussel tussen de uitslag van de verkiezingen in mei en oktober, wanneer de installatie van de nieuwe Commissie wordt afgerond. Het aanwijzen van de opvolger van Barroso staat al voor juli gepland. Uiteenlopende interpretaties van de regels kan leiden tot lastige onderhandelingen tussen Raad en EP. Vervolgens kan het EP ongunstig gestemd zijn en de verdere benoemingen van Commissarissen en de hoorzittingen frustreren. Een interinstitutionele crisis dit najaar is daarmee niet op voorhand uitgesloten.

Europeanisering van het verkiezingsdebat

Het naar voren schuiven van kandidaten voor het Commissievoorzitterschap moet niet alleen een bijzonder politiek tintje geven aan de verkiezingen, maar ook de Europese dimensie van de verkiezingen en de rol van de Europese partijen benadrukken.¹⁷ De meeste nationale partijen die meedingen in de Europese verkiezingen zijn aangesloten bij een gelijkgestemde Europese partijfamilie (zie onderstaande tabel). De Europese Commissie heeft de nationale politieke partijen opgeroepen hun band met hun Europese partijfamilies zichtbaar te maken in de campagne en op de stemformulieren te vermelden.¹⁸ De Commissie stelt dat de Europese politieke partijen het best in staat zijn om een brug te slaan tussen EU-politiek en de kiezers.¹⁹ Daar

Een
interinstitutionele
crisis dit najaar is
niet op voorhand
uitgesloten

Nederlandse politieke partij	Aantal zetels in Europees Parlement 2009 - 2014	Europese partijfamilie	Aantal zetels in het Europees Parlement 2009 - 2014
CDA	5	Fractie van de Europese Volkspartij	274
PvdA	3	Fractie Progressieve Alliantie van Socialisten en Democraten	194
VVD	3	Fractie Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa	85
D66	3	Fractie Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa	85
GroenLinks	3	Fractie De Groenen/Vrije Europese Alliantie	58
ChristenUnie	1	Fractie Europese Conservatieven en Hervormers	57
SP	2	Confederale Fractie Europees Unitair Links/Noords Groen Links	35
SGP	1	Europa van vrijheid en democratie	31
PVV	4	Niet-fractiegebonden leden	32
Artikel 50	1	Niet-fractiegebonden leden	32

zijn wel enkele kanttekeningen bij te plaatsen. Ten eerste hebben de politieke partijfamilies – bij ontbreken van een Europese kieswet – niet de mogelijkheid te opereren als transnationale Europese partijen met een gemeenschappelijke lijst of overal dezelfde nummer één. Martin Schulz kan campagne komen voeren in Nederland om de PvdA te steunen, maar hij kan alleen in Duitsland worden gekozen. In EU-jargon: hij is Spitzenkandidaat, maar geen lijsttrekker.

De verschillen binnen de Europese partijfamilies zijn groot. VVD en D66 zijn beide lid van de Liberale fractie (ALDE), terwijl zij nationaal een verschillende koers varen op Europa-thema's.²⁰ Ook de verwantschap tussen bijvoorbeeld de PvdA en het Griekse PASOK binnen de PES is twijfelachtig, net zoals samenwerking tussen het CDA en de Hongaarse Fidesz-partij van Victor Orbán of de Italiaanse *Forza Italia* van Silvio Berlusconi via de EVP moeilijk ligt. De inhoudelijke verschillen binnen de Europese families tasten de slagvaardigheid en de coherentie aan, zeker in verkiezingstijd. Verkiezingsmanifesten hebben daarom het karakter de kleinste gemeene deler te zijn van de ingebrachte standpunten. Daarom zullen veel partijen naast de Europese manifesten werken met een eigen, meer gekleurd programma; met een klein aantal Nederlandse Europarlementariërs in grote politieke families is de waarde daarvan echter twijfelachtig.²¹

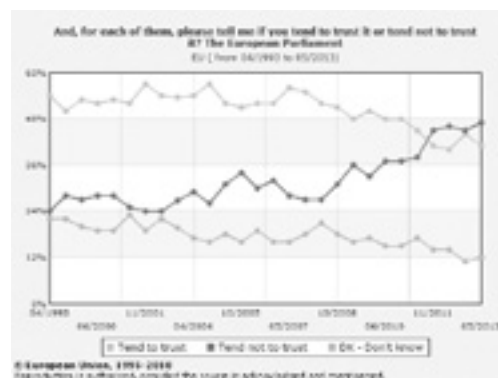
Nationale versus Europese democratische legitimiteit

Het Europees Parlement heeft sinds zijn ontstaan de institutionele balans in zijn eigen voordeel weten te verschuiven en dat verwoord gekregen in verdragswijzigingen. Sinds het Verdrag van Lissabon heeft het EP voor het eerst wetgevende macht op het gebied van de economische en monetaire unie. Juist deze macht heeft het prominent gebruikt in de onderhandelingen over crisismaatregelen, onder andere in het aanscherpen van de begrotings-

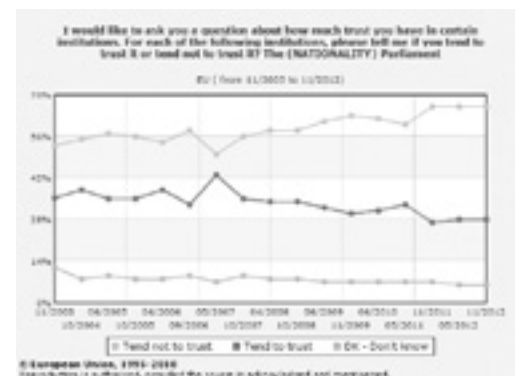
regels, in de totstandkoming van de bankenunie en in het afdwingen van economische dialogen met de onafhankelijke Eurocommissaris. De slogan “this time it's different” verwijst dan ook naar de veranderde rol van het Parlement: “The European Parliament now has more power, both to set the political direction of Europe and over the day-to-day decisions which affect us all. A more powerful European Parliament means more influence for everyone, more ability to deal with our problems.”²²

Hoe verhoudt deze grotere ambitie van het EP, zowel in de besluitvorming alsook in relatie tot de Commissie, zich tot een kritische publieke opinie en de wens van Nederland en enkele andere lidstaten om juist de nationale parlementaire greep op de EU te vergroten? Naar verwachting zal de gegroeide euroscepsis onder de kiezers leiden tot een groter anti-EU-blok in het EP na de verkiezingen. De verwachtingen over de uitslagen lopen uiteen van 90 tot 190 (van de in totaal 751 zetels) voor die partijen.²³ Bovendien laten de polls van *Eurobarometer* zien dat het vertrouwen in het EP de afgelopen 20 jaar sterk is gedaald. Anno 2013 gaf bijna de helft van de EU-burgers aan geen vertrouwen te hebben in het EP (zie figuur 1). Dat belooft niet veel goeds voor de opkomst bij de Europese verkiezingen dit jaar. Opvallend is echter dat het wantrouwen in nationale parlementen significant groter is (zie figuur 2). In Nederland liggen de verhoudingen omgekeerd. Hier bestaat méér vertrouwen in de Tweede Kamer dan in het EP.²⁴

Dat verklaart Nederlands inzet op “eerdere en meer rechtstreekse betrokkenheid van het nationale parlement bij de Europese besluitvorming”.²⁵ De wens democratische controle op nationaal niveau te versterken, komt voort uit het idee dat het EP onvoldoende legitimiteit geniet om de democratische controle van Europese integratie te schragen. Het contrast tussen de Nederlandse strategie en de ambities van het EP is groot. Bovendien zoekt de

Figuur 1: Vertrouwen in het Europees Parlement in de EU-lidstaten (gemiddeld)

Figuur 2: Vertrouwen in het nationale parlement in de EU-lidstaten (gemiddeld)

Tweede Kamer, gesteund door het kabinet, actief naar manieren om haar invloed te doen gelden op de Europese besluitvorming. Hoewel het Verdrag van Lissabon nieuwe instrumenten heeft geschaffen voor nationale parlementen, waaronder een subsidiariteitstoets, hebben deze veranderingen volgens minister Timmermans slechts beperkte resultaten opgeleverd.²⁶

Meerdere politieke partijen vinden dat subsidiariteit, het principe dat bepaalt dat beslissingen zo dicht mogelijk bij de burger moeten worden genomen, leidend moet zijn in de Europese besluitvorming.²⁷ Maar, wanneer de trend van verdiepte integratie doorzet en het Europese toezicht op het economisch en financieel beleid verder toeneemt, zal er eerder van het tegendeel sprake zijn.

Geen legitimiteit zonder resultaat

Met meer zichtbaarheid en een verkiezingsdebat op Europees niveau hoopt het Europees Parlement zijn eigen democratische legitimiteit te vergroten. Een meer prominente rol voor de Europese partijfamilies, met de voorzitterskandidaten in de *spotlight*, moet kiezers meer bewust maken van het belang van de Europese democratie. Door de uiteenlopende interpretaties van de nieuwe regels, is het

nog onduidelijk of het EP zijn plannen volledig kan doorzetten. Naast juridische zijn er ook politieke dilemma's te overbruggen.

Een tweede grote vraag is of de inzet van de Europese partijfamilies de kiezers ook daadwerkelijk zal aanspreken en tot een hogere opkomst leidt. De politieke slagkracht van de partijfamilies was in het verleden beperkt, omdat gezamenlijke electorale manifesten vaak niet meer waren dan vage compromissen en de meeste lid-partijen toch vooral 'nationale' Europese campagnes voerden. Mogelijk hebben de discussies over het Europees economisch beleid en het groeiend aantal eurosceptische partijen ertoe geleid dat de EU een politiek gevoeliger thema is geworden, waardoor meer kiezers de gang naar de stembus zullen maken.

Hoe welkom investeringen in een meer democratisch functioneren van de EU ook mogen zijn, voor de kiezers vormen zij niet de essentie. Die kijken vooral naar de resultaten van de Europese samenwerking en laten daarvan afhangen of en hoe ze gaan stemmen. Na de verkiezingen weten we hoe ongelukkig de kiezer is met de EU of dat, net als bij de nationale verkiezingen, hij of zij ook bij het EP kiest voor stabiliteit en continuïteit.

NOTEN

- European Parliament, 'The power to decide what happens in Europe', beschikbaar via <http://www.elections2014.eu>.
- S. Hix & S. Hagemann, 'Could Changing the Electoral Rules Fix European Parliament Elections?', *Politique Européenne*, jrg. 28, nr 2, 2008, blz. 27-41.
- Het EP kan de Europese Commissie verzoeken met wetgeving op een bepaald terrein te komen, maar heeft zelf geen recht van initiatief om wetgeving voor te stellen.
- J. Priestley, *Six battles that shaped Europe's Parliament*, Londen: John Harper Publishing, 2008.
- R. Corbett, F. Jacobs & M. Shackleton, *The European Parliament*, Londen: John Harper, 2011.
- De opkomstpercentages in een aantal van de nieuwe lidstaten sinds 2004 heeft sterk bijgedragen aan het dalende gemiddelde. Voor een overzicht tussen 1979 en 2009, zie: [http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/000cdcd9d4/turnout-\(1979-2009\).html](http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/000cdcd9d4/turnout-(1979-2009).html)
- Artikel 17(7) Verdrag betreffende de Europese Unie.
- Verdrag van Nice, Artikel 214 (2) Verdrag voor de Europese Gemeenschap.
- Europees Parlement, 'Resolutie van het Europees Parlement van 22 november 2012 over de verkiezingen van het Europees Parlement in 2014', (2012/2829(RSP)).
- Europese Commissie, 'State of the Union 2012', door José Manuel Durão Barroso, 12 september 2012.
- Artikel 17(3) Verdrag betreffende de Europese Unie.
- Het Nederlandse kabinet steunt de ontwikkelingen rond de versterking van de controlerende rol van het EP, maar deze steun is zeker niet onvoorwaardelijk. Zie: Staat van de Europese Unie 2013, 'Bruggen slaan in Europa', Ministerie van Buitenlandse Zaken, MINBUZA-2013.13317, 15 februari 2013.
- P. Scheffer, *Een tevreden natie: Nederland en het wederkerend geloof in de Europese status quo*, Amsterdam: Bert Bakker, 1988.
- F. Timmermans, 'Monnet's Europe needs reform to fit the 21st century', *Financial Times*, 15 november 2013.
- Euractiv, 'Van Rompuy scorns direct election of Commission president', 14 oktober 2013.
- Quote Angela Merkel in *EUobserver*, 'Merkel: EU vote not decisive on commission President', *EUobserver*, 25 oktober 2013.
- B. Donnelly & M. Jopp, 'European political parties and democracy in the EU', in: *Democracy in the EU and the role of the European Parliament*, Instituto Affari Internazionali, maart 2009, blz. 23-42 (i.h.b. blz. 33).
- European Commission, 'Preparing for the 2014 European elections: further enhancing their democratic and efficient conduct', COM (2013) 126 final, Straatsburg, 12 maart 2013, blz. 5.
- Ibid.*, blz. 4.
- Cameron's *Conservative Party* zit in de partij van de Europese Conservatieven en Hervormers (EHC) en dat is tevens de partij waar de VVD enigszins naar neigt – helemaal toen Rutte nog de politieke evenknie leek te worden van Cameron.
- A. Schout, 'Europa: Wat wil de PvdA niet?', *S&D*, jrg. 70, nr 6, blz. 9-13.
- European Parliament, 'The power to decide what happens in Europe', beschikbaar via <http://www.elections2014.eu>.
- Euractiv, 'Eurosceptic tug-of-war expected in next EU Parliament', 6 december 2013.
- Standard Eurobarometer*, 2003 – 2013. ALDEGroup. Wie volgt Barroso op als voorzitter van de Europese Commissie? De fracties binnen het Europees Parlement mogen bij de aanstaande verkiezingen een kandidaat beschikbaar stellen voor die functie. Guy Verhofstadt is de Europese kopman van ALDE.
- Tweede Kamer der Staten Generaal, 'Staat van de Europese Unie 2013. Bruggen slaan in Europa', nr. 33 551, 15 februari 2013, blz. 7.
- Timmermans, *a.w. noot 14*.
- VVD concept-verkiezingsprogramma Europese verkiezingen 2014, 'Europa waar nodig' (<http://cdn.vellance.com/usmedia/vvd/uploaded/attachment-files/100.pdf>); PvdA concept-verkiezingsprogramma Europese verkiezingen 2014, 'Voor een Europa dat werkt' (<http://www.pvda.nl/data/sitemanagement/media/2013/10/Voor%20een%20Europa%20dat%20werkt%20-%20ontwerpverkiezingsprogramma.pdf>); CDA concept-verkiezingsprogramma Europese verkiezingen 2014, 'Naar een slagvaardig Europa' (<http://www.pvda.nl/data/sitemanagement/media/2013/10/Voor%20een%20Europa%20dat%20werkt%20-%20ontwerpverkiezingsprogramma.pdf>).

Winst of verlies: invloed eurosceptici in Brussel blijft miniem

Is er sprake van een groeiend anti-Europa-sentiment? De uitslag van de Europese-Parlementsverkiezingen in mei, waarin voor het eerst louter Europese thema's centraal staan, zal het uitwijzen. Als de eurosceptici terrein winnen, hoeft dat geen politieke aardverschuiving te betekenen: hun invloed op de interne werking van het Parlement blijft beperkt. Dat wil echter niet zeggen dat electorale winst voor eurosceptische fracties geen effect zal hebben op de politiek in Europa.

Het resultaat van de eurosceptici kan volgens vele krantenredacties hét belangrijkste item van de Europese-Parlementsverkiezingen worden. Sommige opiniemakers waarschuwen zelfs voor een Europese “shutdown” na de verkiezingen van volgende maand.¹ Er zijn echter twee redenen waarom een goed verkiezingsresultaat voor eurosceptische partijen moet worden gerelativeerd.

Allereerst is euroscepticisme geen nieuw fenomeen. Al vanaf het begin van het Europese integratieproject zijn er kritische stemmen aanwezig; denk maar aan de lege-stoel-politiek van Charles De Gaulle in de jaren zestig en de starre houding van Margaret Thatcher in de jaren tachtig. Al sinds de eerste rechtstreekse verkiezing in 1979 maken eurosceptici deel uit van het Europees Parlement.

De tweede reden heeft te maken met het concept euroscepticisme zelf. ‘De euroscepticus’ bestaat niet; van uniformiteit onder eurosceptici is geen sprake. Kritiek op Europa is erg divers, zowel wat de intensiteit als wat de inhoud betreft. Het verzet tegen Europa varieert van een principiële oppositie tegen welke Europese samenwerking dan ook, tot kritiek op bepaalde (deel-)aspecten van het Europese project. Met de term

‘euroscepticisme’ worden meestal dié groepen aangeduid die zich verzetten tegen een verdere bevoegdheidsoverdracht naar het Europese niveau of die bepaalde bevoegdheden weer willen terughalen naar de lidstaten.

Uiteenlopende redenen van verzet tegen de EU

Eurosceptici verschillen ook wat betreft de redenen van hun verzet tegen de Europese Unie. In het algemeen zijn er vier grote groepen te onderscheiden. Dat zijn allereerst de extreem-rechtse en de nationalistische partijen waarvan de eurosceptische houding politiek-cultureel geïnspireerd is: zij zien de EU als een bedreiging voor de nationale soevereiniteit en identiteit. Vaak ligt het anti-Europese discours in het verlengde van een anti-immigratie- en anti-islam-campagne.

Bekende voorbeelden zijn de Nederlandse Partij voor de Vrijheid, het Vlaams Belang en de Oostenrijkse Vrijheidspartij. De tweede groep bestaat uit extreem-linkse partijen waarvan het euroscepticisme voornamelijk voortkomt uit economische zorgen. Zij zien de EU in de eerste plaats als een neoliberaal project en vullen hun

Van
uniformiteit onder
eurosceptici is
geen sprake

Wouter Wolfs is wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor de Overheid van de Katholieke Universiteit Leuven. Hij doet onderzoek naar eurosceptische partijen en naar de rol van nationale parlementen in de Europese Unie.

Zo'n 20% van de europarlementariërs is euroscepticus. Op de besluitvorming hebben ze amper invloed; het merendeel van de eurosceptici concentreert zich op het bereiken van publiciteit. Illustratie door EU Exposed

antikapitalistisch discours aan met een anti-Europese retoriek. Onder meer het Griekse Syriza en de Nederlandse Socialistische Partij vallen in deze categorie.

Ten derde zijn er nieuwe partijen waarbij het eurosceptisch discours past in een bredere anti-systeem-houding. De EU wordt door hen gezien als een elitair project en als een deel van het establishment waartegen men zich verzet. De Italiaanse Vijfsternenbeweging is hiervan een goed voorbeeld. Ten vierde zijn er *single issue*-partijen die zich kanten tegen de EU of een bepaald onderdeel van haar beleid, maar er verder weinig of geen andere programmapunten op nahouden, zoals de *Alternative für Deutschland*. Ten slotte zijn er ook eurosceptische stemmen terug te vinden bij de *mainstream*-politieke partijen, voornamelijk aan de rechterzijde van het politieke spectrum. Denk hierbij aan de Britse Conservatieven en de Tsjechische Democratische Burgerpartij van Václav Klaus. Net zoals degenen die tot het pro-Europese kamp worden gerekend, kennen dus ook eurosceptici onderling vele verschillen.

Beperkte invloed in het Europees Parlement

Al deze groepen tezamen tellen momenteel ongeveer 150 Europese parlementsleden op een totaal van 766, oftewel zo'n 20 procent. Ook dit is geen verschijnsel van de laatste Europese verkiezingen. Al sinds de eerste rechtstreekse verkiezing van het Europees Parlement in 1979 schommelt het aantal eurosceptische parlementsleden rond een vijfde van de totale assemblee. Ondanks die toch wel significante aanwezigheid, slagen zij er niet in hun stempel te drukken op de werkzaam-

heden van het Europees Parlement; dat heeft verscheidene redenen.

Ten eerste zijn de eurosceptici verdeeld over vier verschillende fracties in het Europees Parlement. De eerste is Europa van de Vrijheid en de Democratie (EVD), een uitgesproken eurosceptische fractie onder leiding van Nigel Farage van de Britse *United Kingdom Independence Party* (UKIP). Daarnaast – eveneens aan de politieke rechterzijde – de fractie Europese Conservatieven en Hervormers (ECH), waarvan de Britse Conservatieven de kern vormen. Aan de linkerzijde is er de eurosceptische fractie Europees Unitair Links/Noords Groen Links (GUE/NGL), die hoofdzakelijk uit communisten bestaat.

Ook zetelt er nog een groep eurosceptische parlementsleden, voornamelijk van extreem-rechtse signatuur, bij de zogenoemde niet-ingeschrevenen. Wegens voornamelijk interne tegenstellingen vormen zij geen aparte fractie. In januari 2007 richtte een aantal van deze partijen de fractie 'Identiteit, Traditie, Soevereiniteit' op, maar deze samenwerking was geen lang leven beschoren. In november 2007 (dus minder dan een jaar na oprichting) viel de fractie uit elkaar door aanhoudende interne twisten. Hoewel kritiek op Europa een gemeenschappelijk kenmerk is, verschillen eurosceptische partijen over andere zaken blijkbaar toch zodanig van mening dat de vorming van één grote eurosceptische fractie in het Europees Parlement onmogelijk is.

Ten tweede zijn eurosceptici zelfs binnen dezelfde fractie verdeeld over de teksten die in het Europees Parlement voorliggen. Zo stemt de eurosceptische 'Europa voor Vrijheid en Democratie' slechts in 48% van de gevallen hetzelfde over een

Het ontbreekt
bij veel
eurosceptische
parlementsleden
aan werkelijke
betrokkenheid
om invloed
uit te kunnen
oefenen op de
besluitvorming in
het EP

Europese wet, en dat staat in schril contrast tot de score van zo'n 90% die de socialistische, liberale en christen-democratische fracties laten zien.

Ten derde ontbreekt het bij vele eurosceptische parlementsleden aan werkelijke betrokkenheid om invloed uit te oefenen op de besluitvorming in het Europees Parlement. De afwezigheidsgraad bij eurosceptische parlementsleden in de commissievergaderingen en plenaire sessies ligt gevoelig hoger dan bij de andere fracties. Daarnaast dienen eurosceptische parlementsleden ook gemiddeld minder amendementen en parlementaire moties in dan hun collega's van de andere fracties. Deze passieve houding kan zowel ingegeven zijn door een gebrek aan interesse als door een duidelijke afkeer voor de instelling waarin ze zitting hebben.

Een grote groep van eurosceptische parlementsleden concentreert zich op het geven van speeches in de plenaire vergadering en het stellen van parlementaire vragen. Hiermee proberen ze publiek te bereiken in de (nationale) media om zo hun bekendheid in hun kiesdistrict te vergroten. Daarnaast proberen ze negatieve informatie te verkrijgen die hen kan helpen in hun campagnes tegen de EU.²

Slechts een beperkt aantal eurosceptische parlementsleden stelt zich pragmatisch op en neemt deel aan de onderhandelingen met de andere politieke fracties. Enerzijds omdat eurosceptici zelf de dialoog niet willen aangaan, anderzijds omdat de andere politieke fracties ze liever buiten de onderhandelingen houden. Hierdoor maken hun bezwaren en voorstellen slechts zelden deel uit van het politieke compromis. Vandaar dat ze zich bij stemmingen niet vaak aan de winnende zijde bevinden. Terwijl de christen-democraten, liberalen en socialistische voor 83 tot 89% deel uitmaken van de winnende meerderheid bij stemmingen, gebeurt dat bij de eurosceptische fractie 'Europa voor Vrijheid en Democratie' slechts in 53% van de gevallen. Ook de extreem-linkse en conservatieve fracties doen het met respectievelijk 52 en 57% niet beter.³

De Europese verkiezingen brengen weinig verandering

Voor de Europese verkiezingen wordt een forse winst voorspeld voor eurosceptische partijen in heel Europa. Recente opiniepeilingen verwachten zo'n 200 zetels voor eurosceptici, al lopen de cijfers erg uiteen. De peilingen houden vaak geen rekening met de opkomst en tot dusver zijn juist

kiezers die geneigd zijn op eurosceptische partijen te stemmen in kleinere getale komen opdagen bij de Europese verkiezingen.

De vraag is of de eurosceptische partijen erin zullen slagen om, zelfs met een toegenomen aantal, een stempel te drukken op het volgende Europees Parlement. De kans daarop is niet groot. Aan de verdeeldheid komt immers niet meteen een eind. Wel hebben enige extreem-rechtse partijen – het Franse *Front National*, de Partij voor de Vrijheid, de Oostenrijkse Vrijheidspartij, het Vlaams Belang en de Zweedse Democraten – zich onder leiding van Marine Le Pen verenigd in de 'Europese Alliantie voor Vrijheid'; dit als voorbereiding op de vorming van een extreem-rechtse fractie in het volgende EP. Een aantal andere eurosceptische partijen, waaronder het Britse UKIP, heeft zich echter al openlijk gedistantieerd van deze samenwerking, waardoor de kansen op een verenigd eurosceptisch front in het volgende Parlement miniem zijn.

De vorming van een extreem-rechtse fractie in het EP zou overigens vooral slecht nieuws zijn voor de huidige eurosceptische fractie 'Europa voor Vrijheid en Democratie'. Als een aantal van hun huidige partijen – zoals het Italiaanse *Lega Nord* – toetreedt tot de extreem-rechtse fractie, zullen de resterende partijen er waarschijnlijk niet meer in slagen een fractie te vormen. Zodoende zou de ene eurosceptische fractie door de andere worden vervangen. Daarnaast is het niet waarschijnlijk dat de eurosceptische parlementsleden hun manier van werken in het EP gaan bijsturen. De verwachting is dat ze vooral zullen blijven inzetten op het maximaliseren van hun media-aandacht via publieke speeches in de plenaire vergadering en dat ze minder aandacht zullen besteden aan het wetgevende werk. Het blijven dus de pro-Europese partijen die de Europese wetteksten in het Parlement zullen vormgeven.

Europese verkiezingen worden Europeser

De Europese verkiezingen zijn altijd gekarakteriseerd als tweederangsverkiezingen. De inzet van de verkiezingen was voorheen laag vanwege de beperkte bevoegdheden van het Europees Parlement en zijn beperkte invloed op de Europese Commissie, en vanwege de campagnes die bijna uitsluitend over nationale thema's gingen. Dit resulteerde in een dalende opkomst bij de opeenvolgende Europese verkiezingen, met als dieptepunt de verkiezingen van 2009, toen slechts 43%

van de stemgerechtigde Europese burgers naar de stembus trok.

Deze keer zullen Europese thema's wel degelijk een belangrijke rol spelen. Sinds het uitbreken van de eurocrisis is de aandacht in de lidstaten voor het Europese niveau stelselmatig toegenomen. Zelfs in die mate dat Europa de afgelopen jaren een belangrijk onderwerp is geworden bij nationale verkiezingen – weliswaar met wisselend succes voor eurosceptische partijen. Zo boekten de Ware Finnen en de Italiaanse Vijfsterrenbeweging successen bij respectievelijk de Finse verkiezingen van 2011 en de Italiaanse verkiezingen van 2013. Daartegenover staan de verliezen die de Deense Volkspartij bij de verkiezingen in 2011 leed en de Partij voor de Vrijheid in 2012.

Inhoudelijk zullen de campagnes dus hoogstwaarschijnlijk over Europese thema's gaan en dat is een goede zaak. De bevoegdheden van het Europees Parlement zijn met het Verdrag van Lissabon immers opnieuw fors toegenomen, waardoor de instelling in belangrijke mate de koers van het Europese beleid meebepaalt. De politieke samenstelling van de Europese volksvertegenwoordiging zal dus een grote invloed hebben op de inhoud van de Europese wetten. Hoewel in de huidige legislatuur nog steeds bij bijna tweederde van de stemmingen de meerderheid wordt gevormd door de socialisten en de christen-democraten, is er sinds 1979 een duidelijke tendens merkbaar waarbij er steeds vaker links tegen rechts wordt gestemd.⁴

De 'pro-Europese' centrum-linkse en centrum-rechtse partijen hebben wel degelijk een verschillende visie met betrekking tot bepaalde Europese beleidsdomeinen en dit komt in de wetgeving ook tot uiting. De kans bestaat dat de Europese verkiezingscampagnes zich in verscheidene lidstaten niet zullen ontvouwen als een strijd tussen politiek links en politiek rechts, maar tussen pro-Europese en anti-Europese partijen. Dat zal vooral de eurosceptische partijen winst opleveren. Hierdoor zullen de twee grootste fracties – de centrum-rechtse Europese Volkspartij en de centrum-linkse Socialisten en Democraten – op elkaar aangewezen zijn, en zal er amper links tegen rechts worden gestemd.

Niet alleen inhoudelijk, maar ook institutioneel zijn de verkiezingen Europeser geworden. De Europese politieke fracties – de overkoepelende organisaties die de nationale partijen van dezelfde ideologische achtergrond verenigen – hebben

aan belang gewonnen. Voor het eerst spelen deze eurofracties een belangrijke rol in de coördinatie van de Europese campagnes van hun nationale partijen. Zoals hierboven reeds gemeld, hebben zelfs de extreem-rechtse partijen een Europees platform opgericht met het oog op de Europese stembusgang. Het is ironisch dat de Europese verkiezingen zelfs verschillende nationalistische partijen tot een Europese samenwerking hebben gebracht.

Daarnaast wijzen de Europese partijen een kandidaat aan voor het voorzitterschap van de Europese Commissie. Deze persoon fungeert tevens als 'Europese kopman' en zal de campagnes van nationale partijen binnen de fractie in de diverse lidstaten ondersteunen. De Europese Liberalen nomineerden Guy Verhofstadt als kandidaat Commissievoorzitter, terwijl de Europese Socialisten de huidige Europees Parlementsvoorzitter Martin Schulz naar voren schoven. De Europese Groenen hebben een tandem geselecteerd, Ska Keller en José Bové, en de Europese Volkspartij gaat met Jean-Claude Juncker de verkiezingen in.

Op basis van het verkiezingsresultaat van de diverse politieke families, zal één van deze kandidaten worden aangewezen als de volgende voorzitter van de Europese Commissie. Het Verdrag van Lissabon bepaalt immers dat het Europees Parlement de voorzitter van de Europese Commissie verkiest nadat een kandidaat is voorgesteld door de Europese Raad, op basis van de uitslag van de Europese verkiezingen. Het is echter niet zeker dat de grootste politieke fractie ook automatisch de Commissievoorzitter mag leveren.

In de praktijk is deze functie immers onderdeel van bredere onderhandelingen over de verdeling van de verschillende Europese topbanen, waaronder de voorzitter van het Europees Parlement en de Hoge Vertegenwoordiger voor het EU-buitenlandbeleid. Eurosceptici spelen in deze onderhandelingen geen rol; de posten zullen in de eerste plaats verdeeld worden door de twee grote politieke families in het Europees Parlement: de socialisten en christen-democraten, eventueel aangevuld met de liberalen.

'Europa' is een
belangrijk onderwerp
geworden bij nationale
verkiezingen

Conclusie

Het resultaat van de eurosceptische partijen is geen belangrijke factor in het bijzondere karakter van de Europese verkiezingen van 2014. Zelfs bij electorale winst zal de invloed van eurosceptici op de besluitvorming in het Europees Parlement beperkt blijven, omdat ze in verdeelde slagorde zullen optreden en zich zullen blijven richten op het trekken van media-aandacht via (provoocerende) toespraken. Op zich is dit ook niet verrassend. Eurosceptische partijen kanten zich tegen de Europese samenwerking en willen dan ook geen deel uitmaken van het Europese besluitvormingsproces.

Het Europees Parlement heeft echter geen invloed op de bevoegdheidsverdeling tussen het Europese niveau en de lidstaten. De politieke strijd tussen anti- en pro-Europese partijen tijdens de Europese campagne is daarom tot op zekere hoogte een schijngevecht. De tegenstellingen tussen deze twee kampen komen in het Europees Parlement immers niet tot uiting, omdat

de eurosceptische partijen niet kunnen of willen deelnemen aan de interne politieke besluitvorming. Een goed resultaat voor de eurosceptici zal wel een belangrijke signaal zijn en heeft vooral invloed op de nationale politieke arena. Door een sterk anti-Europees signaal zullen nationale regeringen immers minder speelruimte hebben om op Europees niveau te opereren.

Wél is het Europese karakter van de stembusgang versterkt. De Europese verkiezingen gaan, in tegenstelling tot het verleden, wel degelijk over Europese thema's. Ook de campagnes zullen voor een deel 'Europa-wijd' worden gevoerd. De kandidaat-Commissievoorzitters zullen in diverse lidstaten campagne voeren en ook op Europees niveau met elkaar in debat gaan. Een van deze politieke boegbeelden zal uiteindelijk Commissievoorzitter worden. De kansen om die post in de wacht te slepen, hangen af van het aantal stemmen dat zijn of haar politieke familie kan verzamelen. Die keuze is aan de Europese burgers.

Discussieer mee over dit onderwerp:
www.internationalespectator.nl/discussies

NOTEN

- 1 Cas Mudde, 'A European shutdown? The 2014 European elections and the great recession', *The Washington Post*, 4 november 2013.
- 2 Nathalie Brack, 'Euroscepticism at the Supranational Level: The Case of the "Untidy Right" in the European Parliament', *Journal of Common Market Studies*, jrg. 51, nr. 1, 2013, blz. 85-104.

- 3 Marley Morris, *Conflicted Politicians: the populist radical right in the European Parliament*, Londen: Counterpoint, 2013.
- 4 Simon Hix, 'Why the 2014 European Elections Matter: Ten Key Votes in the 2009-2013 European Parliament', *European Policy Analysis*, nr. 13, 2013.

Kloof tussen Europese parlementen praktisch overbrugbaar door persoonlijk contact

De verhouding tussen het Europees Parlement en nationale parlementen laat te wensen over. Dit is jammer, want het contact tussen deze wetgevende organen, die dezelfde kiezers vertegenwoordigen, kan een rol van betekenis spelen in het overbruggen van de kloof tussen die kiezers en het Europese bestuur. Helaas staan institutionele strijd en praktische belemmeringen (agendaproblemen) samenwerking in de weg. Eind 2013, toen een brede coalitie van nationale parlementen bezwaar maakte tegen het Commissievoorstel voor een Europees Openbaar Ministerie, bleef het van de zijde van het EP opvallend stil. Nationale parlementen geven op hun beurt te weinig aandacht aan de wetgevingsprocessen binnen het EP, bijv. rapporteurs en trilogieën. Een uitdaging voor de nieuwe generatie Europarlementariërs – en hun nationale collega's.

“**W**e hebben er lang over gesproken, maar de Europarlementariërs kwamen niet tot overeenstemming over een gepaste reactie. Vooralsnog kijken we de zaken dus nog even aan.” Zo luidde, geparafraseerd, de reactie van een griffier van het Europees Parlement die ik onlangs sprak in de coulissen van een overleg. Mijn vraag was of het EP voornemens was formeel te reageren op het behalen van de tweede ‘gele kaart’ – Eurojargon voor een gemotiveerd bezwaar van een coalitie van nationale parlementen tegen een nieuw EU-voorstel.

‘Gele kaart’

De ‘gele kaart’ is een innovatie van het Verdrag van Lissabon, die bij de introductie met de nodige scepsis werd begroet. Dat in reactie op een onwelgevallig voorstel binnen acht weken een stapel parlementaire bezwaren bij de Europese Commissie op de mat zou liggen, leek volstrekt

onrealistisch.¹ De eerste gele kaart in mei 2012 verraste dus velen – anderhalf jaar later was de tweede gele kaart een feit. In beide gevallen was het proces aangezwengeld door een aantal actieve parlementen in Noordwest-Europa: de *Folketing*, de *Riksdag*, de Tweede Kamer en de *House of Commons*; ‘trekkers’ die ook een aantal parlementen die zelden op Brusselse wetgeving reageren (Finland, Malta), meenamen in een tastend proces van parlementaire ‘bandwagening’.²

Het tweede voorstel dat de gezamenlijke parlementaire subsidiariteitstoetsing niet doorstond, strekt ter oprichting van een Europees Openbaar Ministerie³ en wordt gezien als paradepaardje uit de stal van scheidend Eurocommissaris Viviane Reding. Het plan werd in juli 2013 naar de Raad en het Europees Parlement gezonden. In tegenstelling tot de gewone wetgevingsprocedure, waarbij het EP met amendementsrecht gelijk is aan de Raad, heeft het EP krachtens de

Mendeltje van Keulen is werkzaam als griffier en EU-adviseur in de Tweede Kamer. Eerder was zij werkzaam voor Instituut Clingendael, de WRR en in het Europees Parlement. Zij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

rechtsbasis van dit voorstel alleen het “botte” recht van instemmen of verwerpen. Je zou dus kunnen beargumenteren dat aan de actieve inmenging van de nationale parlementen (nog los van de vraag of het inhoudelijke oordeel op de subsidiariteitstoetsing wordt gedeeld) in de behandeling van deze tekst in het EP uitgesproken aandacht zou worden besteed. Maar in het ontwerp-rapport van de Italiaanse rapporteur Iacolino, dat overigens brede steun uitspreekt voor het voorstel voor een instantie ter bestrijding van grensoverschrijdende corruptie met EU-gelden, wordt geen woord gewijd aan de kritiek die in de weken ervoor vanuit 14 Kamers van nationale parlementen was geuit.⁴

Ook de commissie juridische zaken, die de subsidiariteitsbezwaren bestudeerde, kwam zoals hierboven vermeld, niet tot een formele reactie. Opmerkelijk, alleen al omdat de elf lidstaten waarin een parlementaire meerderheid in een of beide Kamers besloot tot het sturen van een gele kaart, bijna de helft van de 754 Europarlementariërs vertegenwoordigen.⁵ Daarbij had het handhaven van het voorstel, na de afwijzende reactie van de Europese Commissie,⁶ vanuit de nationale parlementen de nodige verontwaardiging gewekt. In de reactie van het Europees Parlement was daarvan niets te merken.

Hoe belangrijk is zo’n gele kaart nu eigenlijk? Criticasters betogen dat parlementen hiermee vooral hindermacht in handen hebben, die het Europese proces onnodig zou vertragen. In de praktijk ligt de meerwaarde vooral in het aanscherpen van de Europese werkwijze van nationale parlementen – twee decennia geleden nog gekenschetst als de “losers” van de Europese integratie. Philipp Kiiver, een Duitse onderzoeker die de subsidiariteitstoetsing in een aantal parlementen onderzocht, stelt dan ook dat het feit dat van de procedure weinig gebruik wordt gemaakt, niet veel zegt over het succes ervan. “We zeggen toch ook niet dat de rechterlijke macht niet werkt als het zelden nationale wetten in strijd met het EVRM verklaart?”, stelt hij.⁷ Kritiek houdt je scherp, dat geldt ook voor de Europese Commissie. En ook al schrijven parlementen bezwaren in alle soorten, maten en vormen, en is de onderlinge afstemming nog verre van efficiënt, parlementariërs behandelen zo’n voorstel hoe dan ook, en dat is winst.

Maar als dit instrument leidt tot een grondiger parlementaire behandeling van Europese dossiers in de hoofdsteden, hoe is dan te verkla-

ren dat het door het Europees Parlement wordt genegeerd? Dit heeft alles te maken met de ervaring dat, ook los van deze illustratie aan de hand van de gele kaart, parlementaire processen in nationale parlementen en het Europees Parlement zo lastig aan elkaar zijn te koppelen. In de Nederlandse Europapolitiek gold lang het adagium dat het nationale parlement Europees actief was voor zover het Europees Parlement (nog) geen medewetgever was. Met de uitbreiding van de codecisiebevoegdheid en de allengs Eurokritischer houding van vrijwel alle (midden-)partijen, is dit adagium in de loop van de jaren negentig uit het zicht verdwenen. Met de versterkte Europese werkwijze in beide Kamers is echter nog geen vanzelfsprekende werkverhouding met de Nederlandse leden van het Europees Parlement tot stand gekomen.

De Nederlandse Europarlementariërs komen zelden naar de Tweede Kamer

Daarvoor zijn veel oorzaken aan te geven. Europarlementariërs, ook diegenen die rechtstreeks afkomstig zijn uit de nationale politiek, stellen na een korte inwerkperiode alras dat hun nationale ‘collega’s’ weinig kaas gegeten hebben van Europese wetgeving. Omdat deze niet dagelijks of op een ander moment met dezelfde EU-dossiers bezig zijn, is er weinig zicht op de behandeling van dossiers, ook als deze volgens de codecisieprocedure in beide parlementen op de voet worden gevolgd. In nationale parlementen wordt de afstand met (soms voormalige) collega’s in Brussel en Straatsburg vaak als groot ervaren.

Soms is de verklaring praktisch: agendaproblemen verhinderen goede voornemens – die in campagnetijd onveranderlijk van beide zijden worden geuit – zoals het regelmatig aanschuiven bij elkaars fractievergaderingen. In de dagelijkse parlementaire praktijk wordt het contact met ‘de Eurofractie’ al de verantwoordelijkheid van fractiemedewerkers (‘liaisons’). Europarlementariërs specialiseren in een bepaald terrein of commissie; zoals in de bij Nederlandse EP-leden populaire LIBE-commissie, waardoor ze nog met een of enkele fractiewoordvoerders contact hebben. Slechts een handvol van de in 2009 verkozen 26 Europarlementariërs maakt regelmatig gebruik van de werkplek en faciliteiten die hen in het gebouw van de Tweede Kamer ter beschikking staan. En niet zelden ontstaan door die fysieke verwijdering in de loop der tijd ook serieuze programmatische verschillen tussen de nationale

lijn en het stemgedrag van Eurofracties waar het gaat om amendementen, of zelfs hele beleids-terreinen.

Dit patroon is niet typisch Nederlands: het is waarneembaar in alle nationale en Euro-fracties, over het hele partijpolitieke spectrum en in alle lidstaten, ongeacht de afstand tot Brussel. Velen zien daarom het heil in interparlementaire coördinatie, maar ook in deze nieuwe praktijken kan nog veel worden verbeterd.⁸ In reguliere Europese parlementaire bijeenkomsten, zoals de COSAC en de Europese Semester-week, in Brussel in januari, wordt maar langzaamaan meer ruimte geboden voor netwerken en debat. In plaats daarvan is er veel institutioneel geharrewar. De eerste bijeenkomst van de gezamenlijke ('artikel 13') conferentie over economisch bestuur, in oktober 2013 in Vilnius, strandde door de onoverbrugbare opstelling van nationale parlementariërs en het EP, dat een grotere rol en delegatie in het nieuwe forum eiste. Eerder waren gelijksoortige discussies tussen 'Straatsburg' en de hoofdsteden gevoerd over de grootte van de EP-delegatie in de halfjaarlijkse parlementaire conferentie voor buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB).

Voor dit soort problemen is er in het Europese vaak een institutionele reflex, waarin wordt gepleit voor nieuwe procedures, regels of verdragen. Zoals de herinvoering van het dubbelmandaat, waardoor het Europarlement zou functioneren zoals de NAVO-assemblee (een onbezoldigde, part-time-, internationale bijbaan voor Kamerleden). Of het idee van de oprichting van een nieuw Europarlement voor parlementariërs uit lidstaten die de Euro als valuta hebben, zoals door de Raad van State begin 2013 werd gesuggereerd. Maar hiervoor staan wetten in de weg, praktische bezwaren en de nodige doses politieke wil.

Hoe de relatie te verbeteren?

Wat zijn slimme, praktische oplossingen om de relatie te verbeteren zonder ingrijpende institutionele wijzigingen? Het was een van de vragen waarmee sinds najaar 2013 een speciale rapporteur van de Tweede Kamer een Europese verkenning uitvoerde.⁹ Uit gesprekken met collega-parlementariërs in Den Haag, andere EU-hoofdsteden en in het Europees Parlement blijkt telkens weer dat beide zijden weinig weet hebben van elkaars betrokkenheid op concrete dossiers – en dat tegelijkertijd 'de andere kant' verwijt.

In Berlijn zijn
alle Duitse EP-
leden formeel lid van de
commissie Europese Zaken
van de Bondsdag

Zoals de AIV in haar advies over Nederland en het Europees Parlement suggereerde, zou het beter synchroniseren van EU-debatten aandacht kunnen krijgen.¹⁰ Het gaat dan om de behandeling van EU-voorstellen die in de Raadskolom (dus met parlementaire controle) en in het EP in behandeling zijn. Nationale parlementen kunnen daarbij vaker gebruik maken van de inzichten van rapporteurs die in het EP een spilfunctie hebben in het verzamelen van amendementen van alle kanten en daarom een bron van informatie zijn voor bedrijven, belangengroepen, regeringen – en ook voor parlementen. In de Franse *Assemblée* en *Senat* zijn goede ervaringen opgedaan met trilogie: thematische discussiebijeenkomsten van nationale parlementariërs en de (74) Europarlementariërs, waarbij een (schaduw)rapporteur en nationale woordvoerder de degenen kruisen.

Dan de aanwezigheid. In Berlijn zijn de (99 Duitse) Europarlementariërs formeel lid van de commissie Europese Zaken van de Bondsdag. Hoewel ze daar vaker niet dan wel aanschuiven, zorgt de 'standing invitation' voor een grotere betrokkenheid. In de Tweede Kamer hebben alle 26 Europarlementariërs het recht inlichtingen te verschaffen in commissievergaderingen (waar per jaar een handvol Nederlandse rapporteurs aanschuiven) en in het jaarlijkse plenaire debat over de regeringsnota 'Staat van de Europese Unie'.

Belangstelling – voor eigen gewin – voor elkaars werk is nog zo'n concreet punt. Vorig jaar heeft de regering toegezegd de Kamer, in aanvulling op informatie uit de Raadskolom, structureel te informeren over de verhouding van de regeringspositie tegenover die van het Europees Parlement; in het bijzonder in de ondoorzichtige triloog-fase en in de fase van gedelegeerde- en

Circa 70% van de Europese wetgeving wordt bezegeld met een akkoord in eerste lezing

uitvoeringsregelgeving. Aandacht in de Kamer voor de behandeling in het EP zou bovendien een impuls kunnen zijn voor de Haagse ministeries die, volgens de AIV, vaak nog disproportioneel veel aandacht besteden aan 'hun' Raad. Circa 70% van de Europese wetgeving wordt bezegeld met een akkoord in eerste lezing, wat de kans op invloed vanuit nationale parlementen aanzienlijk vermindert. Tijdige uitwisseling van informatie en standpunten op deze dossiers tussen het EP en de nationale parlementen zou kunnen leiden tot grotere transparantie en sterkere controle op de Raadsinzet.

Tot slot: een mooie kans ligt er in de aankomende campagne voor de politieke partijen zelf. Zij kunnen 'hun' kandidaat-Euoparlementariërs een inwerkprogramma in beide Kamers der Staten-Generaal aanbieden. Zo wordt de kiem gelegd om, eenmaal in Brussel verkozen, als nieuwe Eurodelegaties niet alleen de interne processen, maar ook de Haagse fractie- en commissienotities bij het eigen werk te betrekken. Niet als 'instructie' of 'inmenging' van 'de andere kant', maar als bruikbare input bij de positiebepaling op grond van het eigen, pas verworven kiezersmandaat.

NOTEN

- 1 Artikel 7, Protocol 2 bij het verdrag.
- 2 I. Cooper, 'A Yellow Card for the Striker: How National Parliaments Defeated EU Strikes Regulation', House of Lords, written evidence, *The role of national parliaments in the EU*, februari 2013.
- 3 EU-voorstel nummer COM(2013)534.
- 4 EP-Dossier 2014/0255, conceptrapport 29 november 2013.
- 5 Te weten: 73 (VK) + 6 (CYP) + 22 (HU) + 12 (IRL) + 6 (MA) + 26 (NL) + 8 (SLOV) + 74 (FR) + 33 (RO) + 22 (CZ) + 20 (SW) = 302.
- 6 De mededeling van 27 november 2013, waarin de reactie van de Commissie op de gele kaart is opgenomen, heeft als nummer COM(2013)851. Zie o.a. de reactie van Tweede-Kamerlid Van der Steur (VVD) in *EU-ObsERVER*, 1 november 2013.
- 7 Ph. Kliver, *The early warning system for the principle of subsidiarity: constitutional theory and empirical practice*, Londen: Routledge, 2012.
- 8 B. Crum & J.E. Fossum, *Practices of Interparliamentary coordination in international politics: The European Union and beyond*, ECPR Press, 2013.
- 9 Tweede Kamer der Staten-Generaal: Democratic legitimacy in the EU and the role of national parliaments: work in process, Den Haag: 13 november 2013. Mandaat van de rapporteur democratische legitimiteit.
- 10 AdviesRaad Internationale Vraagstukken, *Nederland en het Europees Parlement: investeren in nieuwe verhoudingen*, Den Haag: SDU, 2012.

Yes We Scan!: de NSA-affaire en de Duitse buitenlandse politiek

Bondskanselier Merkel bekritiseert in haar regeringsverklaring ongewoon duidelijk de spionageactiviteiten van de Amerikaanse *National Security Agency* (NSA); president Obama's populariteitscijfers in Duitsland beginnen op die van zijn voorganger George W. Bush te lijken; en *New York Times*-columnist Roger Cohen noemt de NSA-affaire een van de ergste crises in de Duitse Amerikaanse betrekkingen sinds de oprichting van de Bondsrepubliek.¹ Wat is er aan de hand met de vanouds nauwe band tussen Duitsland en de Verenigde Staten? En welke gevolgen zal de huidige vertrouwenscrisis hebben voor de Duitse buitenlandse politiek? Het antwoord op deze vragen is van des te meer belang omdat tijdens de recente 50ste *Munich Security Conference* een nieuw debat over Duitslands rol in de wereld is begonnen.

Snowden en Duitsland

Na de eerste Snowden-onthullingen in juni 2013 was het vooral links Duitsland dat zich opwond over de ogenschijnlijk ongelimiteerde verzamelwoede van de Amerikaanse *National Security Agency* (NSA). De Groene parlementariër Hans-Christian Ströbele pleitte ervoor Snowden asiel aan te bieden, terwijl de sociaaldemocratische *Kanzlerkandidat* Peer Steinbrück de crisis aangreep om bondskanselier Merkel ervan te beschuldigen niets te doen tegen de "grootste schending van grondrechten" in de geschiedenis van de Bondsrepubliek. Inderdaad was de regering-Merkel aanvankelijk opmerkelijk terughoudend. Midden augustus verklaarde Merckels *Kanzleramt*-chef Ronald Pofalla zelfs dat de NSA-affaire voorbij was, dat Duitse burgers niet op grote schaal werden bespioneerd en dat over een *No Spy*-verdrag met Washington zou worden onderhandeld. Vlak voor de verkiezingen in september was er Merkel duidelijk veel aan gelegen de NSA-affaire uit de wereld te helpen.

Deze houding veranderde door de berichten eind oktober 2013 dat ook Merckels mobiele telefoon

door de NSA was afgeluisterd. Gezien haar aanvankelijke steun voor Washington was dit niet alleen een politiek affront, maar ook een vertrouwensbreuk van de zijde van president Obama, die nog tijdens zijn bezoek aan Berlijn in juni uitvoerig met de bondskanselier over de NSA-affaire had gesproken. Gekoppeld aan de niet aflatende stroom NSA-onthullingen betekende dit dat nu ook overtuigde Atlantici hun ongenoegen openlijk begonnen te uiten. Merkel noemde het af luisteren van bondgenoten onacceptabel en ettelijke sociaaldemocraten verlangden het stopzetten van de onderhandelingen over een *Transatlantic Trade and Investment Pact* (TTIP). Ook de Duitse publieke opinie sloeg om: in februari 2014 zag nog slechts 39% van de bevolking de Verenigde Staten als betrouwbare partner. Aan het begin van Obama's presidentschap was dit nog bijna 80% geweest.²

Teleurstelling in president Obama speelde hierbij een belangrijke rol. In weinig andere Europese landen waren de verwachtingen hoger dan in Duitsland nadat Obama in november 2008 de presidentsverkiezingen had gewonnen. Mede

Thomas Gijswijt is als docent Amerikanistiek verbonden aan de Universiteit Tübingen. (@thomgijjs)

Berlijn: Protest voor de Bondsdag naar aanleiding van het NSA-schandaal. Vooral links was in het begin kritisch, tot bleek dat Merkels eigen telefoon ook werd afgeluisterd – en niet alleen de hare. “Es geht nicht nur um Ihr Telefon!” Foto Uwe Steinert / Fraktion DIE LINKE

De parallel tussen de beruchte Oost-Duitse inlichtingendienst Stasi en de NSA was snel getrokken

door zijn emotionele bezoek aan Berlijn tijdens de verkiezingscampagne, was in de Bondsrepubliek een ware Obama-manie uitgebroken. Dat de kandidaat Obama herhaaldelijk te kennen gaf belangrijke aspecten van president George W. Bush' *War on Terror* voort te willen zetten, werd daarom nauwelijks waargenomen. Obama's grootschalige inzet van *drones* en het mislukken van zijn poging om de gevangenis op Guantánamo Bay te sluiten, hadden dan ook al vóór de NSA-affaire het vertrouwen in de president doen afnemen.

De onthullingen van Snowden kwamen in Duitsland daarnaast extra hard aan vanwege de historische gevoeligheid met betrekking tot het bespieden van eigen burgers. De parallel tussen de beruchte Oost-Duitse inlichtingendienst Stasi en de NSA was snel getrokken. Dat de Stasi 91.000 medewerkers en 189.000 informanten (zogenaamde *inoffizielle Mitarbeiter*) in dienst had om 17 miljoen DDR-burgers in de gaten te houden, terwijl de NSA het met 35.000 medewerkers moet doen en bovendien toestemming van een speciale rechtbank nodig heeft om gericht personen te bespioneren, werd daarbij gemakkelijk vergeten.³ Aan de andere kant bracht Bondspresident Joachim Gauck het ongemakkelijke gevoel van de gemiddelde Duitser treffend onder woorden: “Auch wenn man den Geheimdienst eines demokratischen Staates nicht mit der Stasi gleichsetzen kann, so ist es doch inakzeptabel, dass Millionen von Bürgern – darunter auch Familienmitglieder und Freunde – anfangen, sich am Telefon ähnlich zu verhalten, wie wir das früher in der DDR getan haben.”⁴

De reactie uit Washington

De regering-Obama heeft opvallend weinig ondernomen om de vertrouwenscrisis te beëindigen. Inmiddels is duidelijk dat het door Duitsland nagestreefde *No Spy*-verdrag er niet zal komen. De enige duidelijke tegemoetkoming van Amerikaanse zijde kwam tijdens Obama's speech van 17 januari 2014 over hervormingen bij de NSA. Obama's belofte dat tijdens zijn presidentschap bevriende staatshoofden en regeringsleiders niet langer zullen worden afgeluisterd, was een kniebuiging richting Berlijn. Het zal Merkel echter niet zijn ontgaan dat Obama geen harde garantie gaf door het caveat “unless there is a compelling national security purpose”.⁵ Verder maakte Obama duidelijk dat hij alleen de controle over de NSA wil versterken, niet de manier waarop de dienst informatie verzamelt. In een exclusief interview voor de Duitse ZDF probeerde Obama de Duitse bevolking gerust te stellen door erop te wijzen dat het gericht onderscheppen van telecommunicatie alleen is toegestaan als de nationale veiligheid in het geding is. Ook benadrukte de president dat de veiligheid van Amerika's bondgenoten eveneens gebaat was bij de werkzaamheden van de NSA.⁶

Begin februari, tijdens de *Munich Security Conference* (MSC) – een van de belangrijkste informele trans-Atlantische fora – bleek dat dit voor de nieuwe Grote Coalitie van Merkel niet voldoende was. Zowel de minister van Binnenlandse Zaken, Thomas de Maizière (CDU), als de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Frank-Walter Steinmeier (SPD), gaf aan dat de politieke scha-

de veroorzaakt door de NSA-affaire inmiddels zo groot was geworden dat een duidelijk signaal uit Washington nodig was om het verloren vertrouwen terug te winnen. In Steinmeiers woorden: “Der Vertrauensverlust vieler Deutscher in die Partnerschaft mit den USA kann uns nicht gleichgültig lassen. Er wird nicht von selbst heilen.”⁷

Deze boodschap bleek echter bij de Amerikaanse deelnemers nog niet te zijn aangekomen. Minister van Buitenlandse Zaken John Kerry en zijn ambtgenoot van Defensie Chuck Hagel spraken beiden over een trans-Atlantische renaissance, maar repten met geen woord over de NSA. En dit ondanks het feit dat MSC-voorzitter Wolfgang Ischinger en MSC-adviseur Tobias Bunde vooraf de Amerikanen hadden opgeroepen om het debat over de NSA-affaire niet uit de weg te gaan.⁸

Tekenend voor de manier waarop de Duitse en Amerikaanse deelnemers langs elkaar heen praatten, was het optreden van Mike Rogers, de Republikeinse voorzitter van het *House Permanent Select Committee on Intelligence*. In plaats van in te gaan op minister De Maizières beschuldiging dat de NSA in Duitsland buitensporig (“maßlos”) te werk was gegaan, verklaarde Rogers dat, gezien de bestaande bedreigingen, niemand verrast zou moeten zijn over de activiteiten van geheime diensten.

Het wederzijdse Duits-Amerikaanse onbegrip valt terug te voeren op de fundamentele vraag hoe de juiste balans tussen veiligheid en vrijheid kan worden gevonden. Gezien de Duitse historische ervaring – niet alleen in de DDR, maar ook tijdens het nazi-regime – en de bestaande Duitse wetgeving, ligt de nadruk in de Bondsrepubliek op het beschermen van privacy. Het Amerikaanse debat wordt daarentegen nog steeds bepaald door de aanslagen van 9/11 en het feit dat de Verenigde Staten nog altijd het belangrijkste doelwit van al-Qaida en aanverwante terroristische organisaties vormen. Een snelle oplossing van het Duits-Amerikaanse conflict valt dan ook niet te verwachten.

Gevolgen van de NSA-affaire

De gevolgen zijn nog niet duidelijk te overzien. Hoewel bijvoorbeeld de affaire de TTIP-onderhandelingen geen goed heeft gedaan, is het officiële standpunt van de Duitse regering nog steeds dat het in het Duitse belang is de onderhandelingen voort te zetten. Het is echter de vraag hoe het Europees Parlement dit ziet. Zo

heeft de voorzitter van het EP, Martin Schulz, uitdrukkelijk gewaarschuwd voor de anti-democratische risico's die gepaard gaan met de digitale revolutie en de “hysterische” zoektocht naar ultratieme veiligheid door “paranoïde” overheden.⁹

Op de langere termijn lijkt het gevaar groter dat de huidige, sterk Atlantisch gerichte Duitse politieke elite – gevormd door de ervaringen van de Koude Oorlog en de Duitse eenwording – wordt opgevolgd door een nieuwe generatie die Amerika niet meer ziet als een symbool van vrijheid en als de belangrijkste partner in veiligheidsvraagstukken. Minister Steinmeier pleitte in München dan ook voor een trans-Atlantisch forum om nieuwe regels voor het beschermen van grondrechten in het digitale tijdperk te ontwikkelen. “Wir würden uns damit einer der ganz großen Zukunftsfragen annehmen, die das Verhältnis der jüngeren Generation zu Amerika prägen wird.”

Opvallend was daarnaast hoe Steinmeier, minister van Defensie Ursula von der Leyen en bondspresident Joachim Gauck de veiligheidsconferentie in München gebruikten om voor een actieve Duitse buitenlandse politiek te pleiten die zich niet langer zou verbergen achter de Duitse geschiedenis om verantwoordelijkheid bij buitenlandse interventies te ontlopen. De bondspresident heeft weliswaar geen directe invloed op het regeringsbeleid in Berlijn, zijn rede zal desondanks de geschiedenisboeken ingaan. De boodschap van Gauck was helder: in een snel veranderende wereld, met Europa in een diepe crisis verwickeld en Amerika vooral bezig met zichzelf, kan Duitsland het zich niet veroorloven de terughoudende buitenlandse politiek van de afgelopen jaren voort te zetten. Duitsland moet zich samen met zijn Europese en Noord-Atlantische partners internationaal sterker inzetten – zo nodig ook militair – om voor stabiliteit en veiligheid te zorgen.¹⁰

Deze boodschap was allerm minst revolutionair. Maar na het buitengewoon voorzichtige optreden van Merkel en haar liberale minister van Buitenlandse Zaken Guido Westerwelle was het een boodschap die zowel in Frankrijk – dat hoopt op meer ondersteuning in onder andere Mali en de Centraal Afrikaanse Republiek – als in de Verenigde Staten met opluchting werd ontvangen. De Duitse onthouding in de VN-Veiligheidsraad tijdens de stemming over de interventie in Libië in 2011 was nog niet vergeten en had geleid tot twijfels of Duitsland wel een betrouwbare partner kon zijn.

De Duitse
Strategic
Community
staat achter een
actievere Duitse
buitenlandse
politiek

Westerwelles opvolger (en voorganger) in het *Auswärtige Amt*, Steinmeier, sloot zich tijdens zijn eigen optreden in München nadrukkelijk aan bij Gaucks oproep.¹¹ Al snel werd duidelijk dat Steinmeier en Gauck hun speeches bewust hadden gecoördineerd. Steinmeier herhaalde letterlijk een sleutelzin uit Gaucks toespraak: “Deutschland muss bereit sein, sich außen- und sicherheitspolitisch früher, entschiedener und substanzieller einzubringen.” Bovendien kwamen beide speeches in wezenlijke elementen overeen met een recent *Think Tank*-rapport van de *Stiftung Wissenschaft und Politik* en het *German Marshall Fund of the United States* (GMF), getiteld ‘Neue Macht. Neue Verantwortung’. Een van de initiatiefnemers van dit rapport, GMF-directeur Thomas Kleine-Brockhoff, is in de zomer van 2013 chef van Gaucks *Planungsstab* geworden en was nauw betrokken bij de totstandkoming van de speech van de bondspresident.¹² De Duitse *Strategic Community* staat met andere woorden achter een actievere Duitse buitenlandse politiek.

Hoewel de NSA-affaire niet de directe oorzaak was voor het nieuwe debat over Duitslands rol in de wereld, is het duidelijk dat het afgenomen vertrouwen in de Verenigde Staten Berlijn een extra impuls heeft gegeven om meer verantwoordelijkheid op zich te nemen. De eerste gevolgen zijn reeds zichtbaar. De Bondsrepubliek heeft zich bereid verklaard mee te helpen bij het vernietigen van Syrische chemische wapens en de *Bundeswehr* zal op kleine schaal militairen aan de trainingsmissie in Mali bijdragen. Daarnaast heeft minister Steinmeier een belangrijke rol gespeeld bij de Europese bemiddeling in Kiev na de escalatie van het geweld in Oekraïne. De Duitse publieke opinie blijft echter vooralsnog terughoudend als het gaat om meer internationale verantwoordelijkheid, zeker wat betreft militaire interventies.¹³ En de potentieel belangrijkste deelnemer aan het nieuwe debat, bondskanselier Merkel, heeft tot nog toe gezwegen. Een ding is echter zeker: de NSA zal het debat minutieus volgen.

NOTEN

- 1 Zie Roger Cohen, ‘An Ally Offended’, *New York Times*, 13 februari 2014.
- 2 ARD-DeutschlandTREND, februari 2014 (<http://www.infratest-dimap.de/umfragen-analysen/bundesweit/ard-deutschlandtrend/2014/februar/>). Ter vergelijking: 80% van de bevolking gaf aan Frankrijk als betrouwbare partner te beschouwen.
- 3 Zie voor dit punt Joachim Krause, ‘Kritische Anmerkungen zur deutschen NSA-Debatte’, *Internationale Politik*, 18 november 2013.
- 4 Interview met president Joachim Gauck, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24 januari 2014 (<http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Interviews/2014/140124-faz-Interview.html>).
- 5 Remarks by the President on Review of Signals Intelligence, 17 januari 2014 (<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/01/17/remarks-president-review-signals-intelligence>).
- 6 De tekst van het interview is te vinden op <http://www.heute.de/ZDF/zdfportal/blob/31540850/1/data.pdf>
- 7 Rede van Außenminister Frank-Walter Steinmeier anlässlich der 50. Münchner Sicherheitskonferenz, 1 februari 2014 (http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Reden/2014/140201-BM_MüSiKo.html).
- 8 Zie voor de Nederlandse vertaling: Wolfgang Ischinger & Tobias Bunde, ‘De Westerse Alliantie in het digitale tijdperk’ (<http://www.project-syn-dicate.org/commentary/wolfgang-ischinger-and-tobias-bunde-discuss-the-crucial-strategic-debate-that-this-weekend-s-munich-security-conference-will-address/dutch>).
- 9 Martin Schulz, ‘Technologischer Totalitarismus. Warum wir jetzt kämpfen müssen’, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 februari 2014.
- 10 Bondspresident Joachim Gauck, ‘Deutschlands Rolle in der Welt: Anmerkungen zu Verantwortung, Normen und Bündnissen’, 31 januari 2014 (http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2014/01/140131-Muenchner-Sicherheitskonferenz.pdf?__blob=publicationFile).
- 11 In nauwelijks verholde kritiek aan Westerwelle stelde Steinmeier: “Die Übernahme außenpolitischer Verantwortung muss immer konkret sein. Sie darf sich nicht in Empörungsrhetorik oder der bloßen Benotung von Bemühungen und Aktivitäten anderer erschöpfen.”
- 12 Zie Jochen Bittner & Matthias Nass, ‘Kurs auf die Welt’, *Die Zeit*, Nr. 7 2014 (<http://www.zeit.de/2014/07/deutsche-aussenpolitik-sicherheitskonferenz>).
- 13 Slechts 22% van de Duitse bevolking gaf direct na de veiligheidsconferentie in München aan voorstander te zijn van een sterkere Duitse bijdrage aan militaire interventies om internationale crises op te lossen. Aan de andere kant sprak 84% zich uit voor een groter diplomatiek engagement. ARD-DeutschlandTREND, februari 2014 (zie noot 2).

Vlaanderen en Schotland op weg naar onafhankelijkheid

Vlaanderen en Schotland zijn de regio's in Europa waar de onafhankelijkheidspartijen verkiezing na verkiezing winnen. Maar wat gebeurt er eigenlijk in die regio's? Zijn er overeenkomsten te bespeuren tussen het Vlaamse en Schotse nationalisme? En draait hun nationalisme alleen om onafhankelijkheid?

Vlaams nationalisme gaat voorwaarts

België is een federale staat met welgeteld zes parlementen die gelijkwaardig zijn aan elkaar.¹ In 1970 werd de eerste staatshervorming doorgevoerd door de traditionele politieke partijen, daarbij gesteund door Vlaamse en Waalse regionalisten. Er werden drie cultuurgemeenschappen opgericht: de Franstalige, Nederlandstalige en de Duitstalige gemeenschap. In Vlaanderen bevindt zich ook Brussel, de hoofdstad van België en Europa. Dit gebied werd een gewest; het werd ook officieel tweetalig (Frans en Nederlands), maar de *lingua franca* in Brussel is het Frans. Voor Vlaanderen en Wallonië werd eveneens een gewest gecreëerd. Ook de politieke partijen die ideologisch waren georganiseerd, splitsten zich op basis van taal. Het betekende het einde van een unitair land met één regering en één parlement. Intussen heeft België al zes staatshervormingen achter de rug.

Het Vlaams nationalisme is altijd een belangrijke politieke kracht geweest in België, maar na de Tweede Wereldoorlog raakte het in diskrediet door collaboratie met nazi-Duitsland. Pas in de jaren '60 zou het Vlaamse nationalisme via de Volksunie weer een electorale factor worden. Eind jaren '70 splitste de extreemrechtse en fascistische stroming zich van de Volksunie af en ging verder als het Vlaams Blok (thans Vlaams Belang). Het Vlaams Blok was een anti-migratiepartij die zich racistisch opstelde en die haar oorsprong kende in het fascisme.²

Met de opkomst van het Vlaams Blok verloor de Socialistische Partij (thans SP.a) veel van haar kiezers aan die partij. De jaren '80 waren ook in België en Vlaanderen de periode waarin het neoliberalisme zijn opgang maakt in de politieke arena. De Socialistische Partij werd ook meer en meer reformistisch en veel kiezers stemden toen al op lokaal niveau op het Vlaams Blok. Het was vooral door de achteruitgang van de Belgische sociaal-democratie in Vlaanderen dat het Vlaams nationalisme meer en meer ingang vond in de samenleving.

Anders dan de meeste nationalistische partijen in Europa, wordt het Vlaams Blok politiek gemarginaliseerd door de traditionele politieke partijen en zelfs door de Volksunie. Maar door het Vlaams Blok raakt het Vlaamse onafhankelijkheidsdiscours wel gepopulariseerd. Als er één partij is die de geesten van de Vlamingen heeft doen rijpen voor het separatisme, dan is dat wel het Vlaams Blok. In 2001 viel de Volksunie uit elkaar en ontstond de Nieuwe Vlaamse Alliantie (N-VA). Die deed aan ieder verkiezing mee, maar bleef een kleine partij. Na 2006 veranderde de partij van tactiek en wierp zich op als een democratisch Vlaams-nationalistische partij die een alternatief is voor het Vlaams Belang. In essentie is de N-VA een klassieke nationalistische partij die de Vlaamse identiteit in etnische termen definieert.³

Op 13 juni 2010 werd een niet-traditionele partij voor de eerste keer in de Belgische geschiedenis de grootste fractie in het federaal parlement.

Mohamed El Khalfioui

studeerde Politieke Wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Zijn masterthesis had de identiteitspolitiek in Marokko als onderwerp.

Het Vlaams nationalisme is een klassiek nationalisme dat onafhankelijkheid ziet als zelfbeschikkingsrecht.

Foto Bram Souffreau

De N-VA behaalde in Vlaanderen 28,2% van de stemmen; en voor de Belgische senaat zelfs 31,6%. Het Vlaams Belang (VB) sleepte 12,6% van de stemmen in de wacht en de Vlaams gezinde libertaire partij Lijst De Decker (LDD) nog eens 3,7%. Samen behaalden deze partijen bijna de helft van de stemmen in Vlaanderen (de Vlaams gezinde politici van de CD&V [Christen-Democratisch & Vlaams] nog niet eens meegeteld).

Na de verkiezingen van 2010 werd geprobeerd een federale regering te vormen en startten de onderhandelingen over een zesde staatshervorming. Die onderhandelingen resulteerden in het Vlinderakkoord,⁴ waarbij nieuwe bevoegdheden van het federale niveau naar andere (deelstatelijke) niveaus worden overgeheveld. Een federale regering kwam er pas na een formatieperiode van niet minder dan 541 dagen. Een en ander gebeurde evenwel zonder de N-VA.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 weet de N-VA zich lokaal te verankeren. De charismatische voorzitter, Bart De Wever, wordt burgemeester van Antwerpen; in zijn overwinningsspeech vraagt hij de Belgische (Franstalige) premier Elio Di Rupo onmiddellijk werk te maken van een confederaal België.⁵ Alle Vlaamse partijen, behalve de linkse partijen SP.a (Socialistische Partij anders) en Groen, hebben confederalisme of onafhankelijkheid in hun partijprogramma staan.

Rechts nationalisme: van confederalisme naar onafhankelijkheid

In België vinden op 25 mei 2014 verkiezingen voor de zes parlementen plaats, alsmede voor het Europees Parlement. En de grote vraag is: wordt de N-VA nog groter en deze keer onmisbaar voor een federale regering? En gaat een volgende regering de eerste stappen zetten naar het confederalisme?

In Brussel zijn vier parlementen gevestigd: het Vlaams, Brussels en federaal parlement, alsmede het Europees Parlement. Daarnaast zetelen er enige internationale organisaties, zoals de NAVO en de Europese Unie. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kent ook sociologisch geen meerderheidsgroep. Het Arabisch is er zelfs de vierde meest gesproken taal. Ook identificeren de meeste Brusselaars zich met hun gewest. Een recent onderzoek heeft zelfs uitgewezen dat, indien België zou ophouden te bestaan, ze liever een onafhankelijke staat zouden willen zijn.⁶

Het Vlaams nationalisme heeft deze werkelijkheid nooit aanvaard en is voorstander van een onafhankelijk Vlaanderen, met als hoofdstad Brussel. Dit is en blijft de eis van het Vlaams Belang en de N-VA probeert zich hiervan te differentiëren door te stellen dat zij onafhankelijkheid wil door evolutie. Zo lijkt het dat de partij meegaat in de logica van staatshervormingen. Maar tijdens de campagne voor de federale verkiezingen van 2010 lanceerde de N-VA het concept confederalisme. Al snel schreven de CD&V en Open VLD (Vlaams

Liberaal Democraten) dit in hun partijprogramma. De N-VA omschreef dit concept aanvankelijk als volgt: het zwaartepunt moet naar de deelstaten (cultuurgemeenschappen) worden verplaatst. Maar in de politieke theorie is het confederalisme duidelijk omschreven als een vrijwillig samenwerkingsverband tussen onafhankelijke staten.

De N-VA weet dat de meerderheid van de Vlamingen niet gewonnen is voor een onafhankelijk Vlaanderen. Zelfs binnen de eigen rangen gelooft slechts 29,5% daar in.⁷ Eind november 2013 lanceerde de N-VA uiteindelijk haar confederale plannen. Een confederaal België zou bestaan uit twee deelstaten: Wallonië en Vlaanderen. In een basisverdrag zouden ze moeten beslissen wat ze nog samen gaan doen. Het Belgisch niveau zal alleen nog over schuldafbouw, defensie, asielbeleid en nationaliteitsverwerving mogen beslissen. Brussel-Hoofdstad krijgt een apart statuut, maar de Brusselaars moeten kiezen voor een Vlaams dan wel Waals statuut. Er zal ook geen rechtstreeks verkozen federaal (Belgisch) parlement meer zijn, maar een parlement waarvan de leden worden aangewezen door het Waals en Vlaams Parlement. Aldus de N-VA in haar confederaal programma 'Verandering voor vooruitgang'.⁸

Twee maanden later schrijven de Vlaamse Liberalen (Open VLD) het federalisme ten koste van het confederalisme in hun partijprogramma. Hierdoor verliest de N-VA langs Vlaamse kant een bondgenoot voor haar nationalistische eisen. Alleen de CD&V heeft het confederalisme dan nog in haar partijprogramma staan.

Voor de N-VA is een onafhankelijk Vlaanderen een doel op zich zelf, te verwezenlijken door middel van een confederaal België. Anders gezegd: zij wil via confederalisme naar een onafhankelijk Vlaanderen. De N-VA, en in een bredere analyse ook het Vlaamse nationalisme, wordt gekenmerkt door rechtse ideologieën (uitzonderingen daargelaten). Binnen de N-VA zijn neoliberalisme, conservatisme en nationalisme vertegenwoordigd in één coherente visie. In theorie botsen deze verschillende stromingen met elkaar, maar in de Vlaamse politieke ruimte trekken ze samen op tegen "links Wallonië (ook

Brussel)". Wallonië stemt al verscheidene decennia op centrum-linkse partijen (PS, Ecolo en Cdh). En een gemeenschappelijke vijand zorgt ervoor dat de grote verschillen tussen deze stromingen niet zo in de verf worden gezet. Het Vlaams nationalisme is een klassiek nationalisme dat onafhankelijkheid ziet als zelfbeschikkingsrecht: een Vlaamse soevereine staat als einddoel in combinatie met een conservatief wereldbeeld.

Het confederaal model dat N-VA wil verwezenlijken is gebaseerd op etniciteit, waarvan de basis de Vlaamse cultuur is. Het hebben van eenvoudige (politieke/culturele) identiteiten is een visie die bij de N-VA ontbreekt. Ze kiest eerder voor homogene identiteiten. Een goed voorbeeld hiervan is de hierboven genoemde keuze die de Brusselaars moeten maken voor Vlaanderen dan wel Wallonië.

De snelle groei van de SNP

Schotland, dat sinds 1707 besloot om in een unie met Engeland verder te gaan, heeft altijd bepaalde eisen behouden, zoals een eigen rechtssysteem. De Scottish National Party (SNP) bestaat al sinds 1934 en was een fusieproduct van de *National Party of Scotland* en de *Scottish Party*. De SNP koos al heel snel en rechtlijnig voor een onafhankelijk Schotland. Maar de SNP zou pas echt in de kiezersgunst stijgen na de achteruitgang van Labour in de jaren '60.

In 1967 wint Winnie Ewing van de SNP in Hamilton een parlamentszetel en verslaat ze de (sociaal-democratische) Labour-kandidaat. Dit betekende het eerste succes van het Schotse nationalisme en Groot-Brittannië in zijn algemeenheid werd politiek geherdefinieerd. De SNP heeft sindsdien een vaste vertegenwoordiging in Westminster (het Britse parlement te Londen). Het Britse koloniale rijk was na de jaren '60 definitief verleden tijd en ook als geopolitieke macht was de Britse staat niet meer zeker van zijn plaats in de wereld. Na de Tweede Wereldoorlog namen de Verenigde Staten de fakkel over als de imperialistische wereldmacht. Dit leidde ertoe dat er bij de Schotten (maar ook in Wales en Noord-Ierland) andere identiteiten opgang maakten, waaronder het Schotse nationalisme. De Britse sociaal-demo-

De N-VA
wil via
confederalisme
naar een
onafhankelijk
Vlaanderen

cratie in de uiting van Labour wist ook niet meer te bekoren zoals voordien.

In 1979 werd Margaret Thatcher gekozen als de Britse premier en met haar kreeg het neoliberalisme voor de eerste keer in Europa een praktische uitwerking. Haar beleid zorgde er vooral voor dat de Schotse stad Glasgow in snel tempo deïndustrialiseerde. Haar Conservatieve partij werd dan ook beschouwd als een anti-Schotse beweging die tot doel had Schotland te vernietigen. Ironisch genoeg werd in het zelfde jaar een referendum gehouden voor de oprichting van een Schots parlement. Van de kiezers stemde 51,6% voor en 48,3% tegen. Maar de voorstanders vertegenwoordigden 32,9% van het Schots electoraat, d.w.z. onder het vereiste quorum van

uitgebreid verkiezingsprogramma, waaronder de oprichting van een parlement voor Schotland (alsmede voor Wales en Noord-Ierland). In het zelfde jaar nog worden in Schotland en Wales referenda gehouden voor een eigen parlement.

Dit betekende de definitieve transformatie van de Schotse politiek en schiep politieke ruimte voor Schotland. De eerste regionale verkiezingen voor het Schotse parlement in 1999 werden gewonnen door Labour. Bij de volgende verkiezingen in 2003 won Labour wederom en werd de partij herbevestigd als de leidende (sociaal-democratische) politieke kracht in Schotland. Maar in 2007 werd de SNP er de grootste politieke partij, al was het verschil maar één zetel. De SNP vormde een minderheidsregering en slaagde erin haar

De de-industrialisatie van Glasgow die Thatcher inzette, bezorgde haar conservatieve partij het predicaat anti-Schotse beweging. Wel werd er onder Thatcher een referendum gehouden voor een Schots parlement: ondanks een behaalde meerderheid is de oprichting ervan tot op heden uitgebleven. Foto Strevo

40%, en zo werd de Schotten hun parlement onthouden.

In de jaren '80 schoof Labour steeds verder naar het politiek centrum op, terwijl de SNP juist meer naar links koerste. Om de vijandigheid tussen de SNP en Labour te begrijpen, moeten we de jaren van Thatcher in de analyse meenemen. Zowel de SNP als Labour wil de sociaal-democratische tendens vertegenwoordigen in Schotland. Maar Labour werd onder Tony Blair in de jaren '90 'New Labour': dat mengt neoliberalisme met een vleugje sociaal-democratie. Terwijl New Labour afstand doet van haar ideologische wortels, vestigt de SNP zich definitief als een sociaal-democratische partij. New Labour wint de verkiezingen in 1997 in heel Groot-Brittannië met een

termijn uit te zitten. Ze ging de verkiezingen voor het Schotse parlement van 5 mei 2011 in met de belofte dat ze, bij het verkrijgen van een absolute meerderheid, een referendum zou houden over Schotse onafhankelijkheid.

Bij die verkiezingen sleept de SNP 45,4% van de stemmen in de wacht en laat daarmee Labour (31,7%) ver achter zich. Het kiesstelsel van Schotland is een gemengd systeem dat twee modellen combineert: proportionaliteit en 'first past the post'. Hierdoor krijgt de SNP een meerderheid in het Schotse parlement, met 69 van de 129 zetels, terwijl Labour het met 37 zetels moet doen.⁹ De traditionele partijen in Westminster: de Conservatives, Labour en de Liberal Democrats worden met stomheid geslagen. Wat Labour in

1999 en 2003 niet lukte, daar slaagt de SNP nu wel in: het behalen van een absolute meerderheid in het Schotse parlement.

Links nationalisme in Schotland: van onafhankelijkheid naar confederalisme

Op 18 september 2014 wordt er in een referendum aan de Schotten gevraagd de volgende vraag te beantwoorden: *Should Scotland become an independent country?* Diverse opiniepeilingen wijzen uit dat er in Schotland geen meerderheid bestaat voor een onafhankelijk Schotland (slechts één derde is voor). De meeste Schotten opteren voor *devolution maximum*, dat wil zeggen meer fiscale autonomie voor Schotland. Waarom zet de SNP zoveel op het spel voor een referendum waarvan de uitslag al op voorhand lijkt vast te staan?

De SNP ziet nationalisme en onafhankelijkheid als een middel op weg naar een eerlijker en sociaal rechtvaardiger Schotland. Ze definieert zich duidelijk als een sociaal-democratische partij en probeert zich nog linkser dan de Labour-partij op te stellen. In de politieke cultuur van Schotland kunnen we duidelijk een centrum-linkse consensus waarnemen. Samen met Labour en andere kleine linkse partijen vertegenwoordigt deze centrum-linkse consensus 80% van het Schotse electoraat.

De SNP leidt de *Yes campaign* (vóór onafhankelijkheid) die geen radicale omwenteling wil, maar wel gelooft in een (sociaal) confederaal Groot-Brittannië. Bij de presentatie van de *White paper*¹⁰ voor een onafhankelijk Schotland, door Alex Salmond, partijvoorzitter van de SNP en premier van Schotland, ging het meer over het beleid dat een onafhankelijk Schotland zou moeten voeren. De SNP zou het Koningshuis willen behouden in een onafhankelijk Schotland, alsmede het Britse pond. Maar iedereen weet dat in dat geval de *Bank of England* de fiscale soevereiniteit over Schotland zou bezitten. Alex Salmond en zijn SNP zien een monetaire unie met de rest van Groot-Brittannië als de enige realistische optie. Verhoging van de minimumlonen en ook de uitbreiding van gratis kinderopvang waren zaken die meer aandacht kregen dan de onafhankelijkheid *an sich*.

Het bovenstaande geeft aan dat de SNP onafhankelijkheid gebruikt als middel om naar een confederaal Groot-Brittannië te evolueren. Binnen de kringen van de SNP wordt er al jaren gespro-

ken over een sociale unie met de rest van Groot-Brittannië (Wales, Noord-Ierland en Engeland) en zelfs met de Republiek Ierland. In 2011 schreef het SNP-parlements lid Pete Wishart het volgende over de Britse identiteit: "Britishness will exist in Scotland long after we become independent. In fact I think that it could well be enhanced with independence. With independence we will get the opportunity to define a new Britishness, one based on equality and mutual respect. Britishness will still be all about our shared history and culture but it can also be about the new positive relationship we will seek to build."¹¹

In een onderzoek naar de opinies van de SNP-leden kwam verrassend naar voren dat 20% zich Brits voelt.¹² Het debat rond Schotland is niet alleen een debat over identiteit en natievorming, maar ook over ideologie. Binnen de SNP zijn er meerdere ideologische stromingen aanwezig, maar de sociaal-democratische stroming is het sterkst vertegenwoordigd. Deze verbindt een onafhankelijk Schotland met sociale rechtvaardigheid. De romantische nationalist die Schotland als een eeuwige natie zien, vormen een kleine minderheid, maar ze blijven wel een stroming binnen de SNP (en ook in de rest van Schotland).

Ook de radicale linkse partijen, bewegingen en organisaties staan zeer positief tegenover een onafhankelijk Schotland. Deze krachten zijn verenigd in de *Radical Independence Campaign* (RIC). De RIC bestaat o.a uit de Scottish Socialist Party en de Scottish Green Party. Zij voert campagne voor een radicale omwenteling in Schotland: voor het einde van het neoliberalisme en een meer sociaal rechtvaardige samenleving. Voor de RIC is onafhankelijkheid geen einddoel, maar een middel en moment om grote ideologische veranderingen te weeg te brengen.

De *Better Together Campaign* groepeerde Labour, de Liberal Democrats en de Conservatives van de Britse premier David Cameron. Ze voeren campagne voor Groot-Brittannië en zijn tegen een onafhankelijk Schotland. Ook hier is sprake van een diversiteit aan opinies en toekomstvisies omtrent Schotlands plaats in Groot-Brittannië. De Liberal Democrats zijn politiek aan te duiden als federalisten en willen op korte termijn Groot-Brittannië hervormen tot een federale staat. Labour daarentegen meent dat het Schotse parlement meer bevoegdheden moet krijgen om zijn eigen sociaal beleid te voeren.

Opiniepeilingen wijzen uit dat slechts een derde van de Schotten voor een onafhankelijk Schotland is

De N-VA
heeft veel
denkbeelden en
visies waar ze bij
de SNP de rillingen van krij-
gen

Het referendum voor Schotse onafhankelijkheid mag niet onderschat worden. Indien Schotland onafhankelijk wordt, zal dit vérstrekende gevolgen hebben voor de internationale betrekkingen. Ten eerste zal Groot-Brittannië een flink deel van zijn territorium verliezen. Ten tweede zullen er vraagtekens worden geplaatst bij het vetorecht van Groot-Brittannië in de VN-Veiligheidsraad. Ten derde zal de verplaatsing van de Britse kernwapens van Schotland naar een andere locatie in Groot-Brittannië het kernwapendebat wereldwijd weer in de kijker zetten. Ten vierde zouden politieke krachten in Baskenland, Vlaanderen, Wales, Quebec en Noord-Ierland onafhankelijkheid als een realistische optie gaan beschouwen. Het is voor de Europese Unie ook heel onduidelijk of Schotland automatisch EU-lid zal worden. Er is ook geen precedent.

Verschillen tussen het Schots en Vlaams nationalisme

Volgens de marxistische theoreticus Gramsci is nationalisme een neutrale ideologie die volgens een bepaald wereldbeeld kan worden gekleurd. Bart De Wever, voorzitter van de N-VA, heeft duidelijk beweerd dat hij opkeek naar Margaret Thatcher. Ook is zijn partij sterk beïnvloed door het denken van de Britse conservatieven Edmund Burke en Theodore Dalrymple. Dit zijn allemaal denkbeelden en visies waar ze bij de SNP de rillingen van krijgen. Zoals gezegd combineert de N-VA nationalisme, conservatisme en neoliberalisme.

Ook hanteert de N-VA een klassiek (etnisch) nationalisme, terwijl de SNP eerder een modern burgerschapsmodel (dat ook nationalistisch is) hanteert. Volgens de N-VA is de voorwaarde om

Vlaming te zijn, de Nederlandse taal eigen maken. Hier wordt een taalobjectief aan het etnisch burgerschapsmodel verbonden; dit ontbreekt bij de SNP, die gelooft in meervoudige identiteiten. Er is binnen de SNP ook een heftige discussie gaande over wat de Britse identiteit inhoudt. De N-VA vertrekt vanuit een homogene identiteit (het Vlaams zijn) en verbindt dit met andere lokale identiteiten. Een goed voorbeeld hiervan is haar houding ten opzichte van de Brusselse identiteit (die ze niet erkent).

Het grootste verschil tussen de twee politieke krachten is dat de SNP zich sociaal-democratisch oriënteert en de N-VA rechts conservatief. In beide partijen zijn andere stromingen vertegenwoordigd, maar de algemene karakterisering blijft gelden. In het Europees Parlement zitten de SNP en N-VA in één fractie, namelijk de Greens/European Free Alliance. Deze politieke fractie bevindt zich op sociaal-economisch terrein op de linkervleugel. De N-VA is hier de vreemde eend in de bijt, maar ze weet haar conservatieve profiel goed te verbergen.

Ook op strategisch vlak verschillen de N-VA en de SNP dag en nacht van elkaar. Alex Salmond, die beïnvloed is door de positieve psychologie, benadrukt de potentie van Schotland. Die strategie is van recente datum; ze wordt gebruikt sinds 2003. De N-VA daarentegen valt duidelijk het federaal niveau aan en omschrijft haar Franstalige premier als iemand die tegen Vlaanderen is. Voorts ontbreekt het verhaal wat Vlaanderen wel kan doen indien het onafhankelijk wordt. Op nationalistisch vlak verschillen de SNP en de N-VA ook als verder wordt gekeken dan alleen naar de partijprogramma's. Er is sprake van een paradox: de N-VA wil door haar confederalisme naar een onafhankelijk Vlaanderen evolueren; en de SNP wil door een onafhankelijk Schotland evolueren naar een confederaal Groot-Brittannië, waarbij de positie van Schotland wordt gherdefinieerd.

NOTEN

- 1 Dit zijn de zes parlementen die bevoegd zijn in België: 1) Federaal parlement (Kamer en Senaat); 2) Vlaams parlement; 3) het parlement van de Duitstalige gemeenschap; 4) het parlement van de Federatie Wallonië-Brussel; 5) Waals parlement; en 6) Brussels parlement.
- 2 Louis Vos, 'De rechts-radicaliteit in het Vlaams-nationalisme', *Wetenschappelijke Tijdingen*, jrg. 52, nr 3, 1993, blz. 129-149.
- 3 Ico Maly, *N-VA: Analyse van een politieke ideologie*, EPO, 2012.
- 4 Het vlinderakkoord: de zesde Belgische staatshervorming (http://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/home/NLdirupo.pdf).
- 5 'Landslide overwinning voor N-VA: Bart De Wever roept Elio Di Rupo op tot confederalisme' (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/landslide-overwinning-voor-n-va-bart-de-wever-roept-elio-di-rupo-op-tot-confederalisme/article-normal-68404.html>).
- 6 'Brusselselaars liever onafhankelijk als België splitst' (<http://www.gva.be/nieuws/binnenland/aid1355937/brusselselaars-liever-onafhankelijk-als-belgie-splitst.aspx>).
- 7 Enquête bij partijleden van N-VA en OpenVLD: eerste resultaten: http://habe.hogent.be/onderzoek/Ledenenqu%C3%A4te%20NVA%20en%20OpenVLD_eerste%20resultaten.pdf
- 8 'Verandering voor vooruitgang' (confederaal programma N-VA): <http://www.veranderingvoorvoortgang.be/congreteksten>
- 9 SPICe Briefing, *Election 2011*, Edinburgh, Scottish Parliament, 2011.
- 10 Scotland's Future: <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2013/11/9348/0>
- 11 'SNP MP says independence could enhance "Britishness"': <http://news.stv.tv/politics/263677-snp-mp-says-independence-could-enhance-britishness/>
- 12 James Mitchell, Lynn Bennie & Rob Johns, *The Scottish National Party: Transition to Power*, Oxford: Oxford University Press, 2011.

Harry Truman: De herwaardering van een visionair en besluitvaardig leider

Sam van Clemen

Harry S. Truman: president van Amerika in bewogen tijden.

Soesterberg: Uitgeverij Aspekt B.V., 2013; 206 blz.; € 24,95; ISBN: 978-94-615-3281-7

“De slechtste president in de geschiedenis,” stelde Joseph Martin, de Republikeinse voorzitter van het Huis van Afgevaardigden. In 1953 verliet Harry S. Truman het Witte Huis als “zwakke en machteloze leider”, met een populariteit van slechts 23% (alleen Richard Nixon verbrak dit record na het Watergate-schandaal), een fiasco voor zijn *Fair Deal* en een frustrerende onbesliste oorlog in Korea. Zestig jaar later wordt de voormalig president echter geroemd om zijn rijke nalatenschap en visionair leiderschap. Sam van Clemen vat in zijn boek *Harry S. Truman: president van Amerika in bewogen tijden* op heldere en vlotte wijze het levensverhaal samen van de “kleine man van Missouri” die via een indrukwekkende carrière in de politiek de verpersoonlijking werd van *The American Dream*.

Op 12 april 1945, totaal onvoorbereid en overtuigd dat een miljoen anderen geschikter zouden zijn dan hijzelf, nam Harry S. Truman het presidentschap over van Franklin D. Roosevelt. Van Clemen introduceert Truman als de antithese van het klassieke beeld van een grote president. Een bescheiden man, opgegroeid op het platteland van Missouri – een staat in het Zuiden, die sinds de Burgeroorlog weinig invloed meer had gehad op de economische en politieke ontwikkelingen van Amerika. Zijn ouders konden hem niet laten studeren, waardoor Truman de enige president uit de twintigste eeuw werd zonder diploma van hoger onderwijs. Missouri was “een waar bastion” voor de Democratische Partij, maar hij koos voor een leven als boer en klein ondernemer. Truman was hierin weinig succesvol en een grote carrière leek niet voor hem weggelegd.

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bracht echter een keerpunt in Trumans leven. Voor de luitenant van de *National Guard* was het niet alleen een oplossing voor zijn financiële tegenvallers; als bekwame kolonel kwam hij terug uit Frankrijk met het aanzien van een gerespecteerde veteraan en een groep trouwe frontkameraden. Het zou de basis zijn voor de politieke carrière waarin hij elk ambt, tot aan het hoogst mogelijke, zou bekleden. Zo bracht het hem zijn connectie met de controversiële Democratische partijbonds Tom Pendergast, die hem aan zijn eerste politieke functies en, in 1934, aan zijn verkiezing tot Senator hielp.

Eenmaal in de politieke arena van Washington bleek de naar voren geschoven Truman (alias ‘senator Pendergast’) allermist een paradepaard. Van Clemen beschrijft hoe de kleine senator zich bescheiden opstelde, maar als harde werker en toegankelijk, praktisch en pragmatisch politicus een enthousiaste achterban ontwikkelde. Ondanks zijn loyale steun aan de ‘New Deal’ en zijn inzet voor de belangen van de werkende klasse, leverde het hem weinig aandacht op van Roosevelt. Zelfs toen hij als “het tweede Missouri compromis” – Truman zou de president “het minste schade” berokkenen – vice-president werd in 1944, ontmoette hij ‘FDR’ slechts tweemaal.

Het grootste risico voor Roosevelt bleek echter zijn eigen gezondheid. Al in de verkiezingsnacht zag Truman FDR als een fragiele man en vermoedde hij president te worden nog voor het einde van hun beider ambtstermijn. Helaas gaat Van Clemen niet in op de vraag hoe het overlijden van ‘de vader van de New Deal’ nog geen drie maanden later dan toch zo onverwacht en plotseling kwam, voor zowel zijn regering als zijn opvolger. Truman was als outsider behandeld en op geen enkele wijze had de regering maatregelen getroffen om hem in te wijden in haar grootse plannen. Zelfs de Britse premier Winston Churchill uitte zijn ongenoegen hierover en niet zonder reden: Truman stond voor de taak samen met de Engelsen en Russen de Tweede Wereldoorlog tot een goed einde te brengen.

Vanaf het moment dat Truman het Witte Huis bestee, besloot hij zichzelf neer te zetten als een krachtig leider. Zijn belezenheid, efficiëntie en besluitvaardigheid kwamen hem hierin goed van pas. In twee weken tijd werd hij op de hoogte gebracht van het bestaan van de atoombom en amper vier maanden later zou hij zonder enige twijfel het besluit nemen deze in te zetten om Japan op de knieën te dwingen, nog vóór Rusland zich in het conflict in Azië kon mengen.

Om de vrede te kunnen waarborgen, maakte Truman zich sterk voor de voortgang van de oprichting van de Verenigde Naties en het herstel van Europa, inclusief het verslagen Duitsland. Onder zijn leiding lieten de Verenigde Staten het internationale isolationisme voorgoed varen en werd het land een dominante wereldmacht. Het wantrouwen voor Stalin en de vrees voor de agressieve expansie van het communisme groeide echter vanaf de conferentie in Potsdam. Truman besloot ook hier een harde lijn te volgen en wist brede steun te verkrijgen voor zijn ‘Truman Doctrine’: de Verenigde Staten zouden ‘de vrije wereld’ beschermen tegen de agressieve expansie van het communisme. Truman troefde Stalin af met de luchtbrug in Berlijn, trad kordaat op in Turkije en Griekenland en erkende de nieuwe staat Israël – een half uur na de onafhankelijkheidsverklaring.

Op het thuisfront kwam de president echter in zwaar weer; hij had te kampen met de reconversie naar een economie in vreedstijd, met hoge inflatie en stakingen tot gevolg. Truman moest rekening houden met de conservatieve meerderheid in het Congres en zijn presidentschap stevende af op een absoluut dieptepunt. Geen enkel moment ging hij echter bij de pakken neerzitten. Zijn ‘finest hour’, de presidentsverkiezingen van 1948, bracht een grandioze en roemruchte herverkiezing. Zo kansloos en impopulair leek hij tijdens de race, dat de *Chicago Tribune* een voorpagina drukte die de overwinning vierde van

Trumans Republikeinse tegenkandidaat Thomas Dewey.

Tot ieders verrassing kreeg Truman echter de steun van de kiezers. De trouwe Roosevelt-achterban, het imago van geëngageerde 'doorsnee Amerikaan', maar vooral zijn krachtige internationale optreden en de groeiende angst voor een Derde Wereldoorlog bezorgden hem een tweede termijn in het Witte Huis.

Het applaus voor Truman nam echter snel en genadeloos af. De progressieve hervormingsagenda onder de naam 'Fair Deal' werd afgeserveerd en zijn regering werd beschuldigd van corruptie. De oprichting van de NAVO in 1949 zorgde voor een sterke verbondenheid in het Westen, maar stimuleerde de wapenwedloop met Rusland. De val van de Nationalisten in China vergrootte de angst voor het oprukkende communisme, waarop Truman in eigen land tevergeefs de strijd moest aanbinden tegen de bijna hysterische 'Red scare', terwijl de oorlog in Korea op een impasse uitdraaide. Truman schroomde echter niet de populaire generaal Douglas MacArthur, die propageerde tegen een beperkte oorlog, te ontslaan. Dit werd hem door het Amerikaanse publiek niet in dank afgenomen en de pers bestempelde Truman

als een snel te vergeten substituut na de gevierde Roosevelt.

Niets bleek minder waar: nog geen tien jaar later, bij de eerste enquêtes onder historici, bleek Truman zich te scharen onder de grote presidenten en hij is nooit meer uit de top tien verdwenen. Voor de Nederlandstalige lezer met weinig voorkennis van de bescheiden Truman en zijn zo bewogen jaren is Van Clemen een meesterverteller, die de complexe gebeurtenissen van het begin van de Koude Oorlog kort en bondig samenrijgt aan de ontwikkelingen in de Amerikaanse politiek. Met een wat slordige schrijfstijl en de schaarste aan primair bronnenmateriaal, verschaft Van Clemens boek echter geen nieuwe kijk op de persoon en praktijk van Truman. De auteur toont echter met veel overtuiging aan waarom de besluitvaardige staatsman na de grote deceptie van de jaren vijftig alsnog uitgroeide tot een gewaardeerd president.

Sabrina Otterloo is werkzaam bij de Universiteit Leiden.

Ze is gespecialiseerd in de relatie tussen de Amerikaanse politiek en de pers. Voor haar proefschrift bestudeerde ze de Democratische Partij in Louisiana tijdens de Reconstructie.

Het debat rond mondiale rechtvaardigheid

Ronald Tinnevelt & Thomas Mertens

Mondiale Rechtvaardigheid.

Amsterdam: Boom, 2013; 256 blz.; 24,90 euro; ISBN: 978-94-610-5902-4

Zijn wij moreel verplicht armoede te bestrijden? Moeten wij ons schuldig voelen wanneer we een T-shirt kopen dat is geproduceerd onder zeer slechte werkomstandigheden in Zuidoost-Azië? Als we dit weten en we schaffen dat T-shirt niettemin aan, handelen we dan onrechtvaardig? Dit zijn vragen die in het boek *Mondiale Rechtvaardigheid* aan bod komen. De rechtsfilosofen Ronald Tinnevelt en Thomas Mertens trachten in hun boek op bondige wijze een inleiding te bieden in de veelal filosofische vraagstukken rond morele plichten en rechtvaardigheid met betrekking tot de welvaartsverdeling in de wereld.

Zoals de auteurs het zelf in hun inleiding (blz. 8) stellen: "Mondiale rechtvaardigheid gaat over de vraag of mensen – ongeacht hun plaats in de wereld – bepaalde verantwoordelijkheden of plichten tegenover elkaar hebben." Deze vraag, zo kan ik meteen al verklappen, wordt door de auteurs in dit boek niet beantwoord. Nu beloven ze ook niet dit te zullen doen. Tinnevelt en Mertens geven een kritisch overzicht van de meest gebruikte theorieën omtrent dit onderwerp en laten het debat zien, zonder zelf duidelijk stelling te nemen. De *timing* voor dit boek lijkt perfect. Mondiale rechtvaardigheid is een *hot topic*. Dat blijkt alleen al uit het feit dat het tussen 2015 en 2018 als een eindexamenonderwerp voor havisten is geselecteerd.

Het boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden in zeven hoofdstukken de theorieën met betrekking tot rechtvaardigheid besproken. Deze hoofdstukken behandelen vraagstukken rondom rechtvaardigheid, armoede, ongelijkheid, de morele plicht om te helpen en humanitaire interventie. Het tweede deel bevat tekstfragmenten van de filosofen/denkers die in het eerste gedeelte worden aange-

haald, te weten Marcus Cicero, Martha Nussbaum, Peter Singer, Thomas Pogge, John Rawls, Immanuel Kant en Michael Walzer.

In de eerste hoofdstukken staan de vragen 'wat is rechtvaardigheid?' en 'wat is armoede?' centraal. De auteurs weten de lezer soepel aan de hand mee te nemen naar de kern van deze vragen, door simpele voorbeelden steeds verder uit te werken. Ze weten de grote aspecten van deze vragen, waarbij men al snel zou kunnen verdwalen omdat ze eigenlijk niet te beantwoorden zijn, helder te formuleren.

Daarna bestuderen Tinnevelt en Mertens rechtvaardigheid *versus* medemenselijkheid. Het klassieke onderscheid tussen deze twee is, zoals Cicero het stelde, dat rechtvaardigheid strikter nagekomen dient te worden dan medemenselijkheid. De auteurs passen dit vervolgens toe op de huidige ongelijkheid in de wereld. Wanneer extreme armoede geen gevolg is van actief onrechtvaardig handelen, dan zou men kunnen stellen dat de rechtvaardigheid niet wordt geschonden.

Toch komt het de auteurs vreemd voor dat zoveel ongelijkheid in de wereld niets te maken zou hebben met rechtvaardigheid. Om het debat hierover duidelijk te maken, halen ze twee denkers aan die in het verdere boek een hoofdrol zullen spelen: Peter Singer en Thomas Pogge. Beide denkers vertegenwoordigen een stroming die aan het klassieke onderscheid tussen rechtvaardigheid en medemenselijkheid tornen. Peter Singer meent dat medemenselijkheid even strikt zou moeten gelden als rechtvaardigheid. Hij stelt dat een rechtvaardige wereld alleen bereikt kan worden door medemenselijkheid; wie *kan* helpen, *moet* helpen. Daartegenover staat Pogge, die van mening is dat wereldarmoede

wel degelijk het gevolg is van onrechtvaardig handelen. Anderen worden hierdoor geschaad en dus is er sprake van verantwoordelijkheid.

Tinnevelt en Mertens leggen vervolgens de achterliggende gedachte in het debat over mondiale rechtvaardigheid bloot, namelijk dat alle mensen 'recht' hebben op een menswaardig bestaan. De termen 'rechtvaardigheid' en 'medemenselijkheid' zouden in dit geval ondergeschikt moeten zijn aan 'menswaardigheid'. Ieder mens dient 'het zijne te krijgen' en dit houdt een menswaardig bestaan in.

Speciale aandacht wordt geschonken aan de vraag: is armoede mijn probleem? Oftewel, heb ik de morele plicht geld te geven of bepaalde producten niet te kopen? Als we ervan uitgaan dat diegenen die verantwoordelijk zijn voor armoede het armoedeprobleem ook moeten oplossen, komen we volgens de auteurs in een lastige situatie. De verantwoordelijken zijn niet eenvoudig aan te wijzen. Tinnevelt en Mertens maken onderscheid tussen twee vormen van verantwoordelijkheid, resultaatsverantwoordelijkheid en herstellende verantwoordelijkheid. Bij de eerste vorm ligt de nadruk op het negatief handelen van mensen waarbij anderen geschaad worden; bij de tweede vorm op de verantwoordelijkheid die we hebben om anderen te helpen, los van de vraag of we schuld hebben aan hun situatie. Tinnevelt en Mertens zetten hierbij de Barmhartige Samaritaan (als je kan helpen, moet je helpen) van Singer tegenover libertaristen als Robert Nozick en Ayn Rand (ieder mens draagt zijn eigen verantwoordelijkheid en dus hoeft je niet te helpen als je geen duidelijke schuld draagt). De auteurs leggen de zwakten en sterkten van beide redeneringen bloot, maar nemen geen stelling.

Ook wordt aandacht geschonken aan de vraag of we überhaupt wel zouden moeten helpen, aangezien de voorgaande hoofdstukken simpelweg veronderstelden dat helpen noodzakelijk is. Er moet immers ook gekeken worden naar de effectiviteit van hulp en niet alleen naar de morele vraag of we zouden moeten helpen. Die effectiviteit werd de afgelopen jaren sterk bekritiseerd in boeken als *De Crisiskaravaan*, *Dead Aid* en *The White Man's Burden*. In deze boeken worden de donkere kanten van ontwikkelingshulp aan het licht gebracht. Zo zou structurele hulp armoede niet bestrijden, maar juist in de hand werken. De roep om ontwikkelingshulp af te schaffen (*Dead Aid*) zou echter de mogelijkheid van arme Afrikaanse landen overschatten om hun eigen problemen op te

lossen. Hier lijken de auteurs voor het eerst enigszins kleur te bekennen en het standpunt van Singer sterker te vinden, maar zeker kunnen we hier niet van zijn, omdat zij ook dit hoofdstuk afsluiten met een aantal vragen en een open eind.

Het laatste hoofdstuk gaat in op de kwestie van humanitaire interventie. Het eeuwenoude vraagstuk van de rechtvaardige oorlog wordt opgebracht, met als hoeksteen bekende denkers op dit gebied als Michael Walzer. De aloude discussie van zelfbeschikking van staten versus individuele zelfbeschikking wordt weer opgehaald.

Het einde van het boek is wat teleurstellend. Hier hoopt men als lezer dat de auteurs nog een hint van een eigen visie zullen ventileren, maar dit is niet het geval. Zelfs van een overkoepelende conclusie ontbreekt elk spoor.

Wat in dit werk toch een beetje blijft wringen, is dat de auteurs de grote theorieën binnen dit debat steeds sterk bekritisieren en de mankementen feilloos weten aan te wijzen, maar niet met een eigen toevoeging komen. Dit laat de lezer ietwat onbevredigd achter. Er worden in dit werk geen gemakkelijke antwoorden geboden. Toch is het bewonderenswaardig dat de auteurs op een dergelijk neutrale wijze de lezer door deze zeer ingewikkelde kwesties heen leiden. Het boek is zeer helder en vaak humoristisch geschreven. In vaak kinderlijk eenvoudig taalgebruik en met zeer simpele voorbeelden worden grote vraagstukken behandeld. Het is een enorme prestatie om dit ingewikkelde debat in een krappe 170 pagina's weer te geven en het boek leest zeer gemakkelijk weg, maar in deze 170 pagina's kan niet echt de diepte worden ingedoken.

Tinnevelt en Mertens hebben een helder overzicht gegeven van de vragen die binnen het debat rond mondiale rechtvaardigheid aan de orde komen, maar antwoorden op deze vragen bieden zij niet. Het is een mooi en toegankelijk overzichtswerk, ook voor de havisten die vanaf 2015 examen in dit onderwerp zullen afleggen.

Hester Holtland studeert Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief aan de Universiteit Utrecht. In de periode april t/m juni 2013 was zij stagiaire bij de eindredactie van de *Internationale Spectator*.

Algemene redactie Internationale Spectator

Prof. dr J.Q.Th. (Jan) *Rood*, hoofdredacteur, senior onderzoeker bij het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen *Clingendael* te Den Haag; bijzonder hoogleraar 'Europese integratie in een mondiaal perspectief' aan de Universiteit Leiden; voorzitter van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken (NGIZ)

Drs S.J. (Sico) *van der Meer*, eindredacteur, Instituut Clingendael

Drs P.A. (Peter) *Schregardus*, eindredacteur, Instituut Clingendael

Prof. dr E. (Edwin) *Bakker*, hoogleraar terrorisme en contraterrorisme aan het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden; directeur van het Centrum voor Terrorismen & Contraterrorisme van Campus Den Haag

Prof. dr S. (Sven) *Biscop*, directeur van het programma 'Europe in the World' van het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen *Egmont* te Brussel; hoofdredacteur van *Studia Diplomatica*; gast-hoogleraar EU buitenlands en veiligheidsbeleid aan de Universiteit Gent en aan het Europacollege te Brugge

Prof. dr D. (David) *Criekemans*, gasthoogleraar Belgisch en vergelijkend buitenlands beleid aan de Universiteit Antwerpen; docent Geopolitiek aan het International Centre for Geopolitical Studies (ICGS) te Genève

Prof. dr A.W.M. (André) *Gerrits*, hoogleraar Russian History and Politics aan het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden; voorzitter van de MA-opleidingen European Union Studies en International Studies

Drs H. (Hans) *Hoebeke*, directeur van het programma Afrika' van het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen *Egmont* te Brussel

Prof. dr P.R.J. (Paul) *Hoebink*, bijzonder hoogleraar ontwikkelings-samenwerking aan de Radboud Universiteit Nijmegen; directeur van het Centre for International Development Studies (CIDIN) aan de Radboud Universiteit

Dr S. (Sipke) *de Hoop*, universitair hoofddocent Midden- en Oost-Europese geschiedenis, afdeling geschiedenis van de Faculteit der Letteren van de Rijksuniversiteit Groningen; docent Conflict Studies & Post-Conflict Reconstruction aan de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) te Breda

Prof. dr W. (Wil) *Hout*, hoogleraar Governance and International Political Economy aan het International Institute of Social Studies (Den Haag) van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Dr M. (Mendeltje) *van Keulen*, griffier Europese Zaken bij de Tweede Kamer der Staten Generaal

Mr. dr G. (Gelij) *Molier*, universitair hoofddocent bij de afdeling Encyclopedie van de Rechtswetenschap en Rechtsfilosofie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden

Drs J.C. (Han) *Mulder*, oud-hoofdredacteur van het *Leidsch Dagblad*; oud-hoofd voorlichting van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport (VWS)

J.M. (Judith) *Nuijens*, in de periode 2012-2013 eindredacteur van de *Internationale Spectator*; vanaf februari 2014 verbonden aan het Instituut voor Bestuurskunde van de Universiteit Leiden, Campus Den Haag

Prof. dr C.W.A.M. (Kees) *van Paridon*, hoogleraar economie aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Drs M.H.M. (Garrie) *van Pinxteren*, sinoloog, senior research fellow bij Instituut Clingendael; universitair docent journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen

Dr S. (Stephan) *Slingerland*, senior consultant energie, grondstoffen en klimaat bij Triple E Consulting in Rotterdam

Prof. dr R.A. (Ramses) *Wessel*, hoogleraar recht van de Europese Unie en andere internationale organisaties aan de Universiteit Twente

Beoordelingsprocedure

Afhankelijk van vakgebied en thema van de te behandelen artikelen beoordelen ten minste vijf in- en externe redactieleden, specialisten en generalisten, alle aangeboden kopij. De kernredactie en de algemene redactie toetsen concept-bijdragen volgens gangbare weten-

schappelijke en redactionele maatstaven. Criteria zijn daarbij onder meer, oorspronkelijkheid, relevantie, aannemelijkheid, analytische kwaliteit, alsmede helderheid en aantrekkelijkheid van opzet en stijl.

Uncharted Strait: The Future of China-Taiwan Relations

Richard C. Bush III

Washington DC: Brookings Institution Press, 2014; 450 blz.; € 27,-; ISBN: 978-0-8157-2384-4

De toekomst van de betrekkingen tussen China en Taiwan is de afgelopen decennia nog niet zo onzeker geweest als nu. De spanning tussen beide landen is dan wel verminderd sinds 2008, maar de relatie blijft zeer fragiel. Of de landen tot een betere verstandhouding kunnen komen na jaren van wantrouwen en angst, blijft zeer onzeker.

In *Uncharted Strait: The Future of China-Taiwan Relations* onderzoekt de Amerikaanse Taiwan-deskundige Richard C. Bush de huidige betrekkingen tussen China en Taiwan. De auteur analyseert de geschiedenis en extrapoleert op basis daarvan de meest waarschijnlijke toekomst voor deze relatie. Hij betreft in zijn onderzoek ook de belangen van de Verenigde Staten in de regio en de invloed van de Chinees-Taiwanese relatie op de Amerikaanse belangen.

Het conflict tussen China en Taiwan duurt al meer dan zestig jaar. Bush ziet mogelijkheden om de spanning te verminderen en naar een vreedzame oplossing toe te werken. Beide kanten moeten dan wel bereid zijn de onderlinge banden aan te halen en handelsakkoorden te sluiten. Of dat tot een duurzame oplossing zal leiden en hoe die oplossing eruit zal zien, blijft de vraag. Beide landen hebben moeilijk te verenigen wensen. In Beijing vreest men een permanente afscheiding van de afvallige provincie door een officiële onafhankelijkheid of de voortdurende weigering van Taiwan zich met het moederland te herenigen. In Taipei vreest men juist de overheersing van het autoritaire China. Samenwerking, en een eventuele hereniging, kan een duurzame oplossing opleveren. Dan moet het Oost-Aziatische eiland er wel op kunnen vertrouwen dat haar oude vijand China haar als een zelfstandige partner ziet waar men het beste mee voor heeft.

The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century

Angela E. Stent

Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2014; 384 blz.; € 25,50; ISBN: 978-1-4008-4845-4

Amerikaanse presidenten die na het einde van de Koude Oorlog aan hun ambt begonnen, hebben meerdere keren geprobeerd een sterke en productieve relatie met Rusland op te bouwen. Door het wantrouwen aan beide zijden als gevolg van vijftig jaar vijandschap is dat niet altijd gelukt. Toch heeft een goede relatie met Rusland nog steeds een hoge prioriteit in het buitenlandbeleid van de Verenigde Staten. Rusland kan een belangrijke rol spelen in het bevorderen dan wel tegenwerken van Amerikaanse belangen vanwege het Russische nucleaire arsenaal en zijn strategische locatie, grenzend aan zowel Europa als Azië.

De Amerikaanse politicologe en Rusland-deskundige Angela E. Stent beschrijft in *The Limits of Partnership* de Amerikaans-Russische betrekkingen sinds het einde van de Koude Oorlog. Waarom is het zo lastig de betrekkingen tussen de beide grootmachten te verbeteren en wat zijn de vooruitzichten? Stent constateert dat steeds dezelfde bronnen van onenigheid tussen het Kremlin en Washington terugkomen, zoals terrorisme, het raketverdedigingsschild, Iran, nucleaire proliferatie, Afghanistan, de voorma-

lige Sovjetrepublieken en de Midden-Oosten-problematiek.

Sinds de val van de Muur en de ineenstorting van de Sovjetunie heeft elke Amerikaanse president met deze kwesties te maken gehad. De auteur beschrijft hoe zowel Bill Clinton als George W. Bush de betrekkingen probeerde te verbeteren door in te zetten op een goede persoonlijke relatie met achtereenvolgens Boris Jeltsin en Vladimir Poetin. Toch verlieten beide presidenten het Witte Huis met een ernstig bekoelde relatie met het Kremlin. Ook de huidige president Barack Obama probeerde de banden aan te halen, maar zag zijn pogingen stranden op Russisch wantrouwen voor Amerikaanse dominantie en Poetins pogingen Rusland weer de supermacht te laten zijn die het ooit was.

US-UK Counter-Terrorism after 9/11: A qualitative approach

Edgar B. Tembo

New York: Routledge, 2014; 176 blz.; £ 80,-; ISBN 978-0-4156-4378-8

Sinds de aanslagen van 11 september 2001 hebben zowel de Verenigde Staten als het Verenigd Koninkrijk hun antiterreurbeleid significant herzien. Analisten en beleidsmakers zijn er vervolgens van uitgegaan dat dit antiterreurbeleid succesvol is, want er zijn – na 11 september 2001 in Amerika en na 7 juli 2005 in Groot-Brittannië – geen grote aanslagen meer gepleegd. Het succes of falen van dit beleid is volgens de Britse antiterreur-deskundige Edgar B. Tembo echter nooit overtuigend aangetoond.

Hoe effectief was het Britse en Amerikaanse antiterreurbeleid in de periode 2001-2011? Bij het beantwoorden van die vraag richt Tembo zich op drie beleidsinstrumenten die, in verschillende mate, door

de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, worden ingezet om het internationaal terrorisme te bestrijden: de inlichtingendiensten, de politie en het militaire apparaat. Tembo heeft kritiek op de manier waarop tot nu toe onderzoek is gedaan en beschreven. In de huidige literatuur ligt de nadruk volgens hem te veel op een reductionistische methodologie, waarbij de effectiviteit van het beleid en bijbehorende beleidsinstrumenten los van elkaar geanalyseerd worden. Tembo pleit voor een holistische wijze van onderzoek, d.w.z. onderzoek naar het succes of falen van het geheel aan beleid en instrumenten.

From Stalemate to Settlement: Lessons for Afghanistan from historical insurgencies that have been resolved through negotiations

Christopher Paul & Colin P. Clarke

RAND Corporation, in opdracht van het Amerikaanse Ministerie van Defensie, 2014; 95 blz.;

ISBN: 978-0-8330-8237-4 (Online versie: <http://goo.gl/8ng7TG>)

In juni 2013 opende de Afghaanse Taliban een politiek kantoor in Qatar om van daaruit vredesbesprekingen met de Verenigde Staten en de Afghaanse overheid te kunnen voeren. Een opmerkelijke stap, want enkele jaren geleden was het nog ondenkbaar dat een groep die al-Qaida had gesteund, met de Verenigde Staten aan de onderhandelingstafel zou zitten. Vredesonderhandelingen passen in de Amerikaanse strategie voor Afghanistan; ze zijn één van de mogelijke scenario's om een stabiele toekomst voor het land te bereiken.

Het zal voor de partijen niet gemakkelijk zijn elkaar na de lange en gewelddadige strijd aan de onderhandelingstafel te treffen. Waarschijnlijk wordt het een lang en moeizaam proces, waarbij de kans reëel is dat onderhandelingen worden onderbroken en het geweld weer zal oplaaien. Hoe kunnen deze onderhandelingen succesvol verlopen? De Amerikaanse sociooloog Christopher Paul en politicoloog Colin P. Clarke willen geen blauwdruk schrijven, maar door een analyse van dertien historische case studies met *From Stalemate to Settlement* waar- schuwen en handreikingen geven.

De door hen geselecteerde voorbeelden zijn allemaal situaties waarbij gewelddadige strijd tussen guerrilla en

antiguerrilla door middel van onderhandelingen beëindigd werd. De auteurs stellen dat deze onderhandelingen in de regel een vergelijkbaar patroon volgden. Het traject verliep in zeven stappen: 1- oorlogsmoeheid na een langdurige militaire impasse; 2- de bereidheid van de overheid om de guerrilla's als legitieme onderhandelingspartner te erkennen; 3- er werd één of meerdere keren door de partijen een staakt-het-vuren afgekondigd; 4- de overheid en de guerrilla's sloten enkele tussenakkoorden; 5- de overheid was bereid macht te delen met de opstandelingen; 6- de leiders van de opstandelingen waren bereid compromissen te sluiten met de overheid; en 7- er was bij de onderhandelingen een derde partij betrokken die kon toezien op een goed verloop en op het vredesproces. Het eindresultaat van de onderhandelingen was bij al deze dertien voorbeelden een vrede waar beide partijen zich in konden vinden. Geen van beide partijen had de onderhandelingen gewonnen.

Zo stellen de schrijvers van dit rapport een leidraad op, die men kan volgen om het onderhandelingsproces in Afghanistan vorm te geven. Daarmee laten ze zien wat wel en niet werkt. Het rapport geeft inzicht in de uitdagingen waar de partijen tijdens onderhandelingen mee te maken kunnen krijgen en beschrijft welke concessies de Afghaanse overheid, de Taliban en de Verenigde Staten zullen moeten doen om een levensvatbaar akkoord te sluiten.

Uitgave van Koninklijke Van Gorcum BV (Assen) namens het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' (Postbus 93080, 2509 AB Den Haag), dat samenwerkt met het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen, EGMONT, te Brussel.

Verschijnt maandelijks en wordt uitgegeven op de grondslag van een redactiestatuut.

Redactie bureau

Instituut 'Clingendael'
Redactie Internationale Spectator
Postbus 93080, 2509 AB Den Haag
tel. 070-3245384; fax. 070-3282002
E-mail: jnujens@clingendael.nl of
pschregardus@clingendael.nl
www.internationalespectator.nl

Kernredactie

Jan Q.Th. Rood (hoofdredacteur)
Sico van der Meer (hoofdredacteur)
Peter A. Schregardus (eindredacteur)

Algemene redactie

E. Bakker, S. Biscop, D. Crikemans,
A. Gerrits, H. Hoebeke, P. Hoebink,
S. de Hoop, W. Hout, M. van Keulen,
G. Molier, J.C. Mulder, J.M. Nuijens,
C.W.A.M. van Paridon, G. van Pinxteren,
R.A. Wessel

Abonnementenadministratie

Koninklijke Van Gorcum BV
Administratie Internationale Spectator
Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592-379555; fax. 0592-379552
E-mail: internationalespectator@vangorcum.nl
www.vangorcum.nl

Abonnementenprijsen

Nederland en België:
Particulier abonnement € 67,75
Instellingsabonnement € 80,50
Studentenabonnement € 52,25
SIB Startersabonnement € 25,75
CLIO Startersabonnement € 25,75
Buitenland Particulier
abonnement € 97,25
Buitenland
Instellingsabonnement € 110,95
Buitenland
Studentenabonnement € 76,50
Buitenland
Betaling via Belgisch gironummer is
mogelijk. Abonnementen worden auto-
matisch verlengd, tenzij voor 1 december
schriftelijke opzegging heeft plaatsgehad.

Losse nummers € 7,95 excl. portokosten

Leest u Internationale Spectator liever op uw iPad?

Dat kan via: www.tablisto.nl
losse nummers: € 7,99
jaarabonnement: € 49,99

Advertenties

Adverteren? Informeer naar de
mogelijkheden bij de afdeling
Verkoop Tijdschriften van Koninklijke
Van Gorcum: tijdschrift@vangorcum.nl
of 0592 379571.

Foto omslag

Rutger van Hamersvelt

Richtlijnen voor auteurs zijn verkrijgbaar
op het redactie-adres.

ISSN 0020-9317

Alle in dit maandblad uitgesproken
meningen en inzichten blijven geheel
voor verantwoordelijkheid van de schrij-
vers.

Niets uit deze uitgave mag worden ver-
veelvoudigd en/of openbaar gemaakt
d.m.v. druk, fotocopie, microfilm, of op
welke wijze dan ook, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

©2014, Koninklijke van Gorcum, Assen
Alle auteursrechten ten aanzien van de
inhoud van deze uitgave worden uitdruk-
kelijk voorbehouden.

Nederlandse
uitgeversverbond
Groep uitgevers voor
vak en wetenschap

Internationale Spectator

Clingendael Magazine voor Internationale Betrekkingen

Wilt u achtergronden ontdekken van
actuele vraagstukken in de wereldpolitiek
en zo uw inzicht vergroten in de complexe
wereld van de internationale betrekkingen?

Abonneer u dan op www.vangorcum.nl/is

**Al 60 jaar het enige onafhankelijke
maandblad in Nederland en
Vlaanderen voor iedereen die
belangstelling heeft voor actuele
ontwikkelingen in de wereldpolitiek.**

www.internationalespectator.nl

Titel: *The Monuments Men*

Productie: George Clooney

Regie: George Clooney

Met onder meer: George Clooney, Bill Murray, John Goodman, Cate Blanchett en Matt Damon

Genre: Actie/Drama/Oorlog

Jaar: 2014

Speelduur: 118 min.

Taal: Engels

Nu te zien in de Nederlandse filmtheaters

Ben Affleck speelt de held in zijn eigen film. Foto Warner Bros

Saving Private Art

"You can wipe out an entire generation, you can burn their homes to the ground, and somehow they'll still find their way back. But if you destroy their history, you destroy their achievements, then it is as if they never existed."

Om het dreigende verlies van vijf miljoen kunstwerken te voorkomen, krijgt Lt. Frank Stokes (gespeeld door George Clooney) de opdracht in de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog een team van architecten, kunsthistorici en museumcuratoren samen te stellen. Dit team moet gestolen kunstwerken redden uit de handen van de terugtrekkende nazi's. Als onderdeel van Hitlers *Nerobefehl* hebben de nazi's de opdracht gekregen alle kunstwerken die zij niet mee kunnen nemen, te vernietigen. Onder de acteurs die *The Monuments Men* vertolken zijn naast Clooney veel Hollywoodsterren als Bill Murray en John Goodman. De film berust op een waargebeurd verhaal – opgetekend in het boek *The Monuments Men: Allied Heroes, Nazi Thieves and the Greatest Treasure Hunt in History* van Robert Edsel uit 2009 – dat door Clooney (hij is ook regisseur en producent van deze film) op toegankelijke wijze wordt geportretteerd voor een nieuw publiek.

Als kijker ben je je bewust van het feit dat de Tweede Wereldoorlog ellendig was en dat het vernietigen van miljoenen kunstwerken eeuwig zonde is. De film weet deze sfeer echter niet goed over te brengen. De valkuil zit hem in de drievoudige rol die Clooney vervult: zoals gezegd, als producer, regisseur en hoofdrolspeler. Door geen duidelijke keuze te maken in de stijl van de film, is *The Monuments Men* serieus noch geestig, waardoor het niet de impact heeft die een film met dit scenario zou kunnen hebben. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in een scène waarin de 'Monuments Men' tonnen vol gouden vullingen vinden, afkomstig uit de tanden van Joden. Wanneer een van de mannen plots op een landmijn stapt, reageren zijn kameraden daar in eerste instantie vrij laconiek op, door te vragen waarom hij ervoor heeft gekozen op een landmijn te gaan staan. Deze tegenstrijdige situaties in de film maken het voor de kijker onduidelijk of je nu geschokt moet zijn door de ellende van de Tweede Wereldoorlog of moet lachen om de al vaak bewezen droge humor van Bill Murray.

Toch zitten er ook hele goede scènes in deze film. Vooral als deze afstand neemt van de hoofdpersoon Stokes en zich richt op de relatie tussen Granger en Simone, die in een vernield maar bevrijd Parijs langzaam aan de wederopbouw beginnen. James Granger (Matt Damon) krijgt hulp van de museumcuratrice Claire Simone (Cate Blanchett) bij het lokaliseren van plaatsen waar de nazi's mogelijk gestolen kunstwerken hebben verstopt. Granger vindt een portret van een oude Joodse vrouw tussen de gestolen werken. Hij neemt het schilderij terug naar het huis van de verdwenen familie en hangt het aan de muur. Simone vraagt hem waarom hij dat doet. Granger antwoordt dat hij het portret terughangt, omdat je ergens moet beginnen: soldaten vechten in een oorlog om te winnen, maar burgers vechten voor het behoud van beschaving.

Ondanks de boeiende momenten blijft het verhaal waarop deze film gebaseerd is een stuk inspirerender dan de film zelf. De echte *Monuments Men* vochten niet achter de vijandelijke linies, zoals deze film doet geloven, maar zorgden in de heroverde gebieden wel voor het behoud van kunst voor toekomstige generaties. Ook bestonden de echte *Monuments Men* uit meer Europeanen dan enkel de Brit en de Fransman in de Clooney-productie.

Aan het eind van de film vraagt de president van de Verenigde Staten of het redden van kunst de mensenlevens die het heeft gekost, waard is geweest. Stokes antwoordt dat hij denkt van wel.

Helaas richt deze film zich te veel op snelle *scenes* waarin Clooney in een Jeep-cabriolet door de Alpen rijdt. Dit leidt af van de kern van de boodschap, te weten de grote historische en sociale waarde van het behoud van kunst voor een samenleving.

Tim Masselink werkt als Training- en Research Fellow bij Instituut Clingendael. Hier geeft hij trainingen in interculturele communicatie en internationale onderhandelingen.